

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**CESSÂS'IN, AHKÂMÜ'L-KUR'AN'DA İBÂDETLERLE İLGİLİ İMAM
ŞAFİ'YE NİSPET ETTİĞİ GÖRÜŞLERİN TAHKİKİ**

ADİL KARAHANLI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. MUSTAFA BÜLENT DADAŞ

KONYA - 2023

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Adil KARAHANLI		
	Numarası	20810601153		
		Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Mustafa Bülent Dadaş		
Tezin Adı	Cessâs'ın, Ahkâmü'l-Kur'an'da İbâdetlerle İlgili İmam Şâfiî'ye Nispet Ettiği Görüşlerin Tahkiki			

Cessâs'ın Ahkâmü'l- Kur'an adlı eseri fikhî tefsir alanında yazılmış eserlerin ilklerinden ve en önemlilerinden kabul edilir. Eserde, Sahabe, müçtehit âlimler ve mezhep imamların görüşlerine bolca yer verilmektedir. "Cessâs'ın, Ahkâmü'l-Kur'an'da İbâdetlerle İlgili İmam Şâfiî'ye Nispet Ettiği Görüşlerin Tahkiki " adlı çalışmamızda Şâfiî mezhebinin kurucusu olan İmam Şâfiî'ye ibadetler ili ilgili nispet edilen atıflar incelenmiştir.

Tez, giriş, iki bölüm ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun konusu, önemi, amacı, yöntemi belirtilmiştir. Birinci bölümde İmam Cessâs'ın hayatı anlatılmış ve tezin konusu olarak ele alınan eserin özellikleri anlatılmıştır. İkinci bölümde Ahkâmü'l- Kur'an adlı eserindeki İbâdetlerle ilgili İmam Şâfiî'ye yapılan atıflar incelenerek araştırmanın asıl bölümü yazılmıştır. Bu bölümde Taharet, Namaz, Oruç, Zekât ve Hac konuları ile ilgili atıfların isabetli olup olmadıkları ile tartışılmıştır. Sonuç bölümünde yapılan atıfların isabet oranları tespit edilerek bir oran elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Cessâs, Ahkâmü'l- Kur'an, Şâfiî, Şâfiî mezhebi, İbâdet, Namaz, Taharet, Oruç, Zekât, Ha

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Adil KARAHANLI		
	Student Number	20810601153		
		Basic Islamic Sciences / İslamic Law		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	Doç. Dr. Mustafa Bülent Dadaş		
Title of the Thesis/Dissertation	Analysis of Imam Shafii's Views on Worship in Ahkam al-Qur'an of Cessâs			

Ahkamul Quran of Cessâs is considered as one of the first and most prominent books written in the field of fiqh tafsir. The book contains a large number of views of the companions, müctehid scholars and sectarian imams. The references made to the founder of the Shafi sect Imam Shafii in relation the worshipping are examined in this thesis titled "Analysis of Imam Shafii's Views on Worship in Ahkam al-Qur'an of Cessâs" This thesis consists of an introduction, two chapters and a conclusion section.

The introduction briefly describes the subject of the thesis, importance of the subject and purpose and methodology of the study. The first chapter contains the information about the life of Imam Cessâs and the features of his book which is the subject of this thesis. The references made to Imam Shafi in Cessâs' book entitled "Ahkamul Quran" in relation to worshipping are examined in the In the second and the principal chapter of this thesis. Accuracy of the references to Imam Shafii regarding taharat, namaz, fasting, zakat and Hajj are tested in this chapter. In the conclusion section, an accuracy ratio is established by utilising the of the accuracy of the references made to Imam Shafi which were formerly tested in the second chapter.

Keywords: Cessâs, Ahkam al-Qur'an, Shafi'i, Shafi'i sect, Worship, Prayer, Taharet, Fasting, Zakat, Hajj

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Adil KARAHANLI		
	Numarası	20810601153		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	Cessâs'ın, Ahkâmü'l-Kur'an'da İbâdetlerle İlgili İmam Şâfi'i'ye Nispet Ettiği Görüşlerin Tahkiki			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riâyet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Adil KARAHANLI

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	xii
ÖNSÖZ.....	xiii

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI.....	1
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	2
IV. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜR ÖZETİ.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM CESSÂS'IN HAYATI ve ESERLERİ

1. HAYATI.....	7
1.1 İsmi, Doğum Tarihi ve Yeri.....	7
1.2 İlmî Şahsiyeti.....	8
1.3 Hocaları.....	10
1.3.1. Fıkıh Alanındaki Hocaları.....	10
1.3.2. Hadis Alanındaki Hocaları.....	11
1.3.3. Dil Alanındaki Hocaları.....	12
1.4 Öğrencileri.....	12
1.5 Yaşadığı Dönemin Siyasi, Sosyal ve İlmî Durumu.....	12
1.5.1. Siyasî Durum.....	12
1.5.2. Sosyal ve İktisadî Durum.....	14
1.5.3. İlmî Durum.....	15
1.6 İtikadî Görüşleri.....	16
1.7 Vefatı.....	17
2. Eserleri.....	17
2.1 el-Fusûl fi'l-usûl.....	17
2.2 Şerhu Câmi'i'l-kebîr li-Muammed b. Hasan eş-Şeybanî.....	18
2.3 Şerhu'l-Câmi'i's-sagîr li-Muammed b. Hasan eş-Şeybanî.....	18

2.4	Şerhu'l-Menâsik	18
2.5.	Şerhu Muhtasari't-Tahâvî	198
2.6.	Şerhu Âsârî't-Tahâvî.....	19
2.7.	Muhtasaru İhtilâfi'l-Fukahâ li't-Tahâvî	19
2.8.	Şerhu Edebi'l-Kadî li'l-Hassaf	19
2.9.	Şerhu Muhtasar'l-Kerhî.....	19
2.10.	Şerhi Esmâi'l- Hüsna	19
2.11.	Cevâbâtu'l-mesâil	20
2.12.	Ahkamü'l-Kur'an	20
2.12.1.	Kaynakları Açısından Ahkamü'l-Kur'an.....	20
2.12.1.1.	Tefsir Kaynakları	21
2.12.1.2.	Hadis Kaynakları	21
2.12.1.3.	Fıkıh Kaynakları	22
2.12.1.4.	Lugat Kaynakları	22
2.12.2.	Sistemik Açıdan Ahkamü'l-Kur'an	22

İKİNCİ BÖLÜM

AHKAMÜ'L-KUR'AN'DA İMAMİ ŞAFİ'YE NİSPET ETTİĞİ GÖRÜŞLERİN TAHKİKİ

2.1.	TAHÂRET	27
2.1.1.	Abdestte Kullanılması Caiz Olan ve Olmayan Sular	27
2.1.1.1.	Mukayyet Su ile Abdest Almak.....	27
2.1.1.2.	Kâfur, Anber veya Gül Katılan Suyu Abdest Almanın Hükümü.....	28
2.1.1.3.	Necis Şeylerle Karışan Su İle Abdest Almanın Hükümü	29
2.1.1.4.	Müsta'mel Su İle Alınan Abdestin Hükümü	29
2.1.1.5.	Hurma Şırasıyla Abdest Almak	30
2.1.2.	Abdest ve Gusül İle Alakalı Meseleler	30
2.1.2.1.	İstincanın Hükümü.....	30
2.1.2.2.	Abdest, Gusül ve Teyemmümde Niyet	31
2.1.2.3.	Abdestte Tertibin Hükümü	31
2.1.2.4.	Abdest Farzları Arasına Fasıla Koymanın Hükümü.....	32
2.1.2.5.	Kadına Dokunmanın Abdeste Tesiri.....	33

2.1.2.6. Gusülde Ağıza ve Buruna Su Vermenin Farz Olup Olmaması..	33
2.1.3. Hayız ve Nifas	33
2.1.3.1. Hayız Müddeti	34
2.1.3.2. Tuhur Müddetinin Asgari Süresi	34
2.1.3.3. Âdet Süresi İçinde Görülen Geçici Temizlik	34
2.1.3.4. Âdet Hâlinde İken Kadınla Cinsi Temasta Bulunmak	35
2.1.3.5. Âdet Döneminde Görülen Sarımtırak ve Boz Bulanık Renkteki Kanın Hükümü	35
2.1.3.6. Âdet Görmeye Yeni Başlayan Kadının Hayız Süresi	36
2.1.3.7. Hayız Müddetinin Uzaması Durumunda Gusletmeden Önce Yapılan Cinsi Münasebet	37
2.1.4. Mesh	36
2.1.4.1. Abdestte Baş Meshetmenin Miktarı	37
2.1.4.2. Abdestte Baş Üçtün Az Parmakla Meshetmenin Hükümü	38
2.1.4.3. Mest Üzerine Yapılan Mesh Süresi	38
2.1.4.4. Mestlerin Giyilmesinde Abdestin Kâmil Olması	38
2.1.4.5. Çoraplar Üzerine Mesh Etmek	39
2.1.4.6. Sarık ve Baş örtüsü Üzerine Mesh Etmek	39
2.1.4.7. Başın Mesh Edildiği Su İle Kulakların Mesh Edilmesi	40
2.1.5. Teyemmüm	40
2.1.5.1. Teyemmümün Sıfatı	40
2.1.5.2. Teyemmümde Kullanılacak Madde	41
2.1.5.3. Yanında Taharete Yetecek Miktarda Suyu Olmayan Kişinin Abdesti	41
2.1.5.4. Suyu Unutup Teyemmümle Namaz Kılmanın Hükümü	42
2.1.5.5. Teyemmüm Etmek İçin Su Aramanın Hükümü	42
2.1.5.6. Namaz Vaktinin Çıkması Endişesi İle Teyemmümle Namaz kılmak..	43
2.1.5.7. Su veya Topraktan Mahrum Olan Mahpusun Namazı	43
2.1.5.8. Namaz Vaktinin Girmesinden Önce Teyemmüm Hükümü	43
2.1.5.9. Bir Teyemmümle İki Farz Namaz Kılmanın Hükümü	44
2.1.5.10. Namazda Su Gören Teyemmümlü Kişinin Durumu	44
2.2. NAMAZ	46
2.2.1. Namazda Kıraat ile İlgili Meseleler	46

2.2.1.1. Bismelenin Fatiha Sûresi'nin Bir Âyeti Olduğu ve Namazda Okunması Gerektiği	46
2.2.1.2. Bismelenin Namazda Sesli Okunması	46
2.2.1.3. Kıraatten Önce İstiaze Bulunmak.....	47
2.2.2. Namazın Rükün, Şart ve Diğer Hükümleri ile İlgili Çeşitli Meseleler	47
2.2.2.1. Namazda Salavat Getirmenin Hükümü.....	47
2.2.2.2. Öğle Namazının Son Vakti	48
2.2.2.3. Akşam Namazının Vakti ve Şafağın Keyfiyeti	48
2.2.2.4. Namazda Setr-i Avretin Hükümü.....	49
2.2.2.5. Rükû ve Secdede Okunacak Dualar	49
2.2.2.6. Namazda Cemaatin İmamla Beraber Kıraatte Bulunması	50
2.2.2.7. Namazda Unutarak veya Yanılarak Konuşmanın Hükümü	50
2.2.2.8. Kaza ve Vakit Namazlarının Tertibi	51
2.2.2.9. Secde Âyetinin Sayısı.....	51
2.2.3. Cuma Namazı	52
2.2.3.1. Cuma Namazının Sahih Olması İçin Aranılan Kişi Sayısı.....	52
2.2.3.2. Cuma Namazının Köyde Kılınması	52
2.2.3.3. Cuma Namazında Teşehhüde İmama Yetişen Kişi.....	53
2.2.3.4. Cuma Günü Yolculuk Yapmanın Hükümü.....	53
2.2.4. Seferilik	54
2.2.4.1. Seferde Namazı Kasretmenin Hükümü.....	54
2.2.4.2. Misafirin Mukime Uyması Hakkında.....	54
2.2.4.3. Masiyet İçin Yolculuk Yapan Kişinin Namazı	55
2.2.4.4. Namazın Kısaltılacağı Yolculuk Mesafesi	55
2.2.4.5. Yolcuyu Mukim Yapan Süre.....	55
2.2.5. Korku Namazı	56
2.2.5.1. Korku Namazının Sıfatı	56
2.2.5.2. Akşam Namazının Korku Halinde Kılınma Keyfiyeti	57
2.2.5.3. Çatışma Halinde Namaz kılmak.....	57
2.3. ORUÇ.....	59
2.3.1. Ramazan ve Şevval Hilalinin Sabit Olması.....	59

2.3.1.1	Ramazan Hilâlin Tesbit Edilmesi.....	59
2.3.1.2	Gündüz Görülen Hilâlin Durumu.....	59
2.3.2.	Orucun Rükün, Şart ve Diğer Çeşitli Meselelere Dâir Hükümleri	60
2.3.2.1.	Oruçta Niyet	60
2.3.2.2.	Hastalığın Artma Durumunda Oruç Tutmamak.....	60
2.3.2.3.	Oruç Tutmaya Gücü Yetmeyen İhtiyar Kişinin Durumu.....	60
2.3.2.4.	Hamile ve Emziren Kadınların Oruç Tutup Tutmayacağı	61
2.3.2.5.	Ramazanı Ayını Delilik Halinde Geçiren Kişinin Durumu	61
2.3.2.6.	Karın ve Baştaki Yaradan İçeri Girip Karın Boşluğuna Ulaşan Şeylerin Orucu Bozması.....	62
2.3.2.7.	Oruçluyken Çakıl Taşı Yutmak.....	62
2.3.2.8.	Dişlerin Arasında Kalan Yemek Kırıntısının Yutulması	63
2.3.2.9.	Ramazan Ayı İçerisinde Mükellef Duruma Gelmek	63
2.3.2.10.	Kaza Orucu Eda Etmek	63
2.3.2.11.	Kaza Orucunu Bir Sonraki Ramazana Kadar Erteleyen Kişinin Durum	64
2.3.2.12.	Ramazan ve Kurban Bayramında Tekbir Getirmek	64
2.3.2.13.	Fecrin Doğup Doğmadığını Bilemeyen Kişi Hakkında	65
2.3.2.14.	Bozulan Nafile Orucun Kazası	65
2.3.2.15.	Güneşin Battığını Zannederek Yiyen Kişi	66
2.3.3.	Ramazan Ayında Yolculuk.....	66
2.3.3.1.	Seferde Oruç Tutmak	66
2.3.3.2.	Eve Dönüp Mukim Olan Misafirin ve Adet Hâli Sona Erip Temizlenen Kadının Hükümü	66
2.3.3.3.	Ramazanda Başka Bir Farz Oruç Tutan Yolcunun Hükümü	67
2.3.4.	İtikâf.....	67
2.3.4.1.	Kadının İtikâf Yeri	68
2.3.4.2.	İtikâfın Müddeti.....	68
2.3.4.3.	İtikâf İçin Orucun Şart Olup Olmaması	68
2.3.4.4.	İtikâftaki Kişinin Karısının Tenine Dokunması	68
2.3.4.5.	İtikâftaki Kişinin Yapması Caiz Olan İşler	69
2.4.	ZEKÂT.....	71
2.4.1.	Altın ve Gümüşün Zekâti	71

2.4.1.1. Ziynet Eşyaların Zekâtı	71
2.4.1.2. İki Yüz Dirhemden Aşan Gümüşün Zekâtı.....	71
2.4.1.3. Altın ve Gümüşün Toplamından Zekât Vermenin Hükümü.....	71
2.4.1.4. Yüz Yirmini Aşan Devenin Zekâtı.....	72
2.4.2. Hayvanların Zekati	72
2.4.2.1. Koyunların Zekâtı	72
2.4.2.2. Yaşını Doldurmuş ve Doldurmamış Koyunların Zekâtı	73
2.4.2.3. Çalıştırılan Sığır ve Develerin Zekâtı.....	73
2.4.2.4. Atların ve Balın Zekâta Tâbi Olmaması.....	73
2.4.3. Zekâtın Sarf Yerleri ve Diğer Çeşitli Meselelerin Hükümleri	74
2.4.3.1. Zekât Verilmesi Caiz Olmayanlar	74
2.4.3.2. Zekâtın Sadece Bir Sınıfa Verilmesi.....	74
2.4.3.3. Borçluya Zekât Vermenin Hükümü	75
2.4.3.4. Mücahitlere Zekât Vermenin Hükümü	75
2.4.3.5. Peygamber'in Zekât Verilmesi Haram Olan Akrabaları	75
2.4.3.6. Kadının Kocasına Zekât Vermesi	76
2.4.3.7. Zimmiye Zekât Vermenin Hükümü	76
2.4.3.8. Zekâtın Bir Beldeden Başka Bir Beldeye Nakledilmesi	77
2.4.3.9. Miskîne Verilecek Zekât Miktarı	77
2.4.4. Öşür ve Haraç	78
2.4.4.1. Öşre Tabi Toprak Ürünleri	78
2.4.4.2. Toprak Mahsullerinin Nisabı	78
2.4.4.3. Hurma Bahçesi Sahibinin Henüz Zekâtını Vermeden Yediği Hurmalar Hakkında	78
2.4.4.4. Topraktan Hem Öşür Hem Haracın Verilmesi	79
2.5. HAC	80
2.5.1. Hac ile İlgili Çeşitli Hükümler	80
2.5.1.1. Hac Ayları Girmeden İhrama Girmek.....	80
2.5.1.2. Hangi Haccın Daha Faziletli Olduğu	80
2.5.1.3. Umrenin Hükümü.....	81
2.5.1.4. Safâ İle Merve Arasında Sa'y Yapmanın Hükümü.....	81
2.5.1.5. Mekke Ehli Olmanın Sıfatı	82

2.5.1.6. Fakir Kişinin Yaptığı Haccın Hükümü	82
2.5.1.7. Kölenin Yaptığı Haccın Hükümü	82
2.5.2. Hacda Ceza ve Kefaret	83
2.5.2.1. Eti Yenmeyen Av Hayvanlarını Öldüren İhramlı Kişinin Durumu	83
2.5.2.2. “Öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır” Âyetindeki Misli Kelimesiyle Kastedilen Mana	83
2.5.2.3. Av Öldüren Kimseye Lâzım Gelen Cezanın Yiyecek Olması Durumunda Bunun Nasıl Belirlenmesi	84
2.5.2.4. Keffaret Yükümlüsünün Yiyecek Şeyleri Nerede Vermesi	84
2.5.3. İhsar	85
2.5.3.1. İhsarın Sadece Düşman İle Gerçekleşmesi	85
2.5.3.2. İhsar Kurbanının Çeşitleri	85
2.5.3.3. Muhsarın Kurban Kesme Yeri	85
2.5.3.4. İhsar Hedyini Kesme Vakti	86
2.5.3.5. Muhsarın Hacc Fevt Olduktan Sonra Kâbe’ye Ulaşması.....	86
2.5.3.6. Nafile Hac ve Umrenin İhsar Sebebiyle Kazası.....	87
2.5.4. Hadiyah ve Kurban	87
2.5.4.1. Hedyinin Yaş Ölçümü	87
2.5.4.2. Hediyelerde Ortaklık	88
2.5.4.3. Muhsarın Hedyi Bulamaması.....	88
2.5.4.4. Fidye Olarak Kesilecek Kurban ve Verilecek Sadakanın Yeri	89
2.5.4.5. Hedyi Temin Edemeyen Mütemettinin Bayramdan Önce Oruç Tutmamış Olması	89
2.5.4.6. Temettü Orucuna Başladıktan Sonra Kurbanlık Bulması	89
SONUÇ	91
KAYNAKÇA.....	94

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselam
b.	: Bin
b.y.	: Basım yeri yok
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Erişim	: Erişim Tarihi
Hız.	: Hazreti
mlf.	: Mellif, Yazar
No.	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
s.a.s	: Sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Vesâire
yy.	: Yayıncı yok

ÖNSÖZ

Hamd, âlemlerin rabbi olan yüce Allah'a, salât ve selâm Efendimiz'e (s.a.s) olsun. İslam hukukunun temel iki kaynağı Kur'an ve Sünnettir. Sınırlı naslar karşısında sınırsız olayla karşılaşan fakihler, olayları İslam hukukunun ana kaynaklarını teşkil eden Kur'ân-ı Kerim ve Sünnetten yola çıkarak çözmeye çalışmışlardır. Bu bağlamdaki çalışmaların yoğun olarak yaşandığı dönemlerden birisi de hicri dördüncü asırdır. İslamî ilimlerin hemen her alanında ilmi faaliyetlerin altın çağı olarak bilinen bu asırda ve âlimlerin kıblesi durumuna gelen Bağdat'ta yaşayan çok yönlü âlimlerden birisi de İmam Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs'tır. Cessâs bu şehirde gerek tedris gerekse Hanefilerin imamı konumuna gelmiştir. Tefsir ve fıkıh alanında tarihe damga vuran Cessâs, sadece hüküm âyetlerini işlediği *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı fikhî tefsirin de sahibidir. Fikhî tefsir alanında yazılmış eserlerin ilklerinden ve en önemlilerinden kabul edilen bu eser, sahâbe, tabîûn ve mezhep imamların fikha dâir görüşlerine genişçe yer vermiş olması yönüyle de mukayeseli bir fıkıh eseri özelliğine kavuşmuştur.

Cessâs, fikhî görüşleri mukayese ederken Şâfiî ve Mâlikî mezheplerinin görüşlerini zikretmektedir. Şâfiî'ye nispet edilen görüşlerin Şâfiî fıkıh kitaplarıyla mukayese edip isabetli ve hatalı olanları belirlemek bu çalışmanın temel gayesini oluşturmaktadır.

Çalışmamız, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin önemi, amacı ve yönteminden bahsedilmiştir. Birinci bölümde Cessâs ve *Ahkâmü'l-Kur'ân* hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümde İmam Şâfiî'ye nispet edilen görüşlerin tespit ve tahkiki yapılmıştır.

Bu vesile ile ilk tez danışmanlığımı yapan kıymetli hocam Prof. Dr. Halit ÇALIŞ'a, kıymetli danışmanım, her türlü fedakârlığı esirgemeyen Doç. Dr. Mustafa Bülent DADAŞ'a, değerli tavsiyeleri için Doç. Dr. Abdullah ACAR'a ve eğitim hayatım için canlarını feda eden ve yıllardır sesini duyamadığım annem ve kardeşlerime, bu uzun yolculukta kendimi yalnız hissettirmeyen can yoldaşım olan

sevgili eşim Muspire KARAHANLI'ya sonsuz şükran ve hürmetlerimi sunar,
çalışmanın faydalı olmasını temenni ederim.

Adil KARAHANLI

KONYA 2023

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI VE YÖNTEMİ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Geçmişten günümüze İslamî ilimlerde çok değerli eserler yazılmıştır. Bu eserlerden fıkıh ilmi de büyük ölçüde nasibini almıştır. Bu eserlerden bazıları usul ve esaslara, bazıları füru diye bilinen uygulamalı hukuka yöneliktir.

Bizim üzerinde çalışma yaptığımız *Ahkâmü'l-Kurân* adlı eser, tefsir alanında değerlendirilmesine rağmen hem usul hem füyuyu ihtiva eden zengin bir eserdir. Cessâs bu eserinde zaman zaman İmam Şafî'ye bazı görüşler nisbet etmektedir.

“Cessâs'ın, *Ahkâmü'l-Kur'an*'da İbâdetlerle İlgili İmam Şafî'ye Nispet Ettiği Görüşlerin Tahkiki” adlı çalışmamızda önce İmam Cessâs'nin hayatı, ilmî şahsiyeti, hocaları, yaşadığı dönemin siyasi, sosyal ve ilmi durumu, itikadî görüşleri, eserleri, vefatı, daha sonra *Ahkâmü'l-Kurân*'ı incelenmiştir. *Ahkâmü'l-Kurân*'da İmam Şafî'ye ait görüşleri tespit edip yaptığı bu atıfların ona aidiyeti incelenmiştir.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Ahkâmü'l-Kur'an, fikhî tefsir alanında yazılmış eserlerin ilklerinden ve en önemlilerinden kabul edilir. Eser, Hanefiler arasında rağbet görmeye birlikte diğer mezhepler içinde ilmi kişiliğiyle tebarüz etmiş olan âlimlerin de büyük rağbet gösterdiği bir eser olmuştur. Mukâren fıkıh özelliğine sahip olması, sahabe ve mezhep imamlarına zengin atıfların bulunması açısından bu atıfların tespit edilip aidiyetinin incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Yine mezhep müntesipleri arasında cereyan eden tartışmaların zirveye ulaştığı bir dönemde yazılan bir eserde, bu atıfların sahih bir şekilde yapılmış olduğunun anlaşılması, avam ve havasa birçok yünden ışık tutacaktır. İşte biz bu çalışmamızda ehemmiyetini dikkate alarak *Ahkâmü'l-Kurân*'da ibadetler ile ilgili İmam Şafî'ye nispet edilen görüşlerin tespit ve tahkikini konu edindik.

Bu atıfların tespit ve tahlilinden maksadımız İmam Şafî'ye nispet edilen görüşlerin isabetli olup olmadığını Şafî mezhebi kaynaklarına dayanarak ortaya

koymaktır. Böylelikle Cessâs örneğinde bir fakihın, diğer bir mezhebin görüşlerini aktarırken başarısına dikkat çekmenin yanında, bu başarının aynı faaliyeti icra eden her bir âlim için söz konusu olmayacağını ortaya koymak, güvenilir bilgilere ulaşmada ve akademik çalışmalarda bir mezhebe ait görüş aktarılırken o mezhebin muteber kaynaklarına başvurmanın önemine dikkat çekmeyi istedik.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, önemi, amacı, yöntemi bahsedildikten sonra müellifin hayatı kısaca tanıtılacaktır. Daha sonra Cessâs'ın Ahkâmü'l-Kurân adlı eseri taranarak ibadetler ile ilgili İmam Şâfiî'ye nispet edilen görüşler tespit edilip, tasnif edilmiştir. Bu görüşler Şâfiî kaynaklarından araştırılmıştır.

Çalışmamızda başta İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) *el-Üm* isimli eseri olmak üzere Müzenî'nin (ö. 264/878) *el-Muhtasar*, Mâverdi'nin (ö. 450/1058) *el-Hâvi'l-kebir*, Merverrûzî'nin (ö. 462/1069) *et-Ta'lika*, Şîrâzî'nin (ö. 476/1083) *el-Mühezzeb*, Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *Nihâyetü'l-matlab*, Rûyânî'nin (ö. 502/1108) *Bahrü'l-mezheb*, eş-Şâfiî'nin (ö. 507/1114) *Hilyetü'l-ulemâ'*, İmrânî'nin (ö. 558/1163) *el-Beyân*, Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Mecmû'* ve Şîrbînî'nin (ö. 977/1570) *Mugni'l-muhtâc* isimli eserlerinden yola çıkarak değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmamızda şöyle bir metot takip edilmiştir: Önce Cessâs tarafından Şâfiî'ye nispet edilen görüşler tarandıktan sonra tespit edilen meseleler fıkıh başlıklarına göre listelenmiştir. Şâfiî'ye atfedilen görüş; ilgili babın altında zikredilmiş, ardından her bir başlık altında ilk olarak Cessâs'nin İmam Şâfiî'ye nispet ettiği görüş verilmiş, devamında, yukarıda belirtilen kaynaklar doğrultusunda ilgili görüşün İmam Şâfiî'ye olan aidiyeti incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan atıflar araştırılırken Cessâs'nin İmam Şâfiî'ye nispet ettiği görüş sırasıyla önce *el-Üm*, sonra Müzenî ve Büveytî'nin Muhtasarları ve sonra da diğer kaynaklar vasıtasıyla tespit edilmiştir. Bu kaynaklarda tespit edilemeyen görüşler için Tahâvî'nin eserlerine bakılmıştır. Bu noktada Cessâs'ın, Za'ferânî'nin Şâfiî'nin kadim görüşlerini derlediği kitaplarından istifade

etmiş olması da mümkündür ancak bu eserler günümüze ulaşmadığı için onlara müracaat etme imkânımız olmamıştır.

Kurban, nezir, yemin, hayvan boğazlama gibi konular her ne kadar ibadet kapsamına dâhil olsa da tezimizin imkânlarını dikkate alarak bu konulara ait görüşleri çalışmamıza almadık.

IV. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜR ÖZETİ

Cessâs hakkında pek çok çalışmanın yapıldığı bilinmektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*, *Fusûl* ve Tahâvî'nin *Muhtasar*'ı üzerine yazdığı şerhi neşreden araştırmacılar tarafından neşir önsözü olarak kıymetli bilgiler verilmiştir. Bunların yanında Cessâs'ı çeşitli yönleriyle ele alan çok sayıda akademik çalışmadan söz edebiliriz. Türkiye'de Cessâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'i üzerine yapılan çalışmalar kısaca şunlardır:

1. Mevlüt Güngör, *Cessâs* (ö. 370/981) ve *fikhi tefsiri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara 1981.

2. Mustafa Hoccoğlu, *Ahkâm Tefsirlerinin Usûl Açısından Mukayesesi: Cessâs, Herrâsî ve İbn Arabî Örnekleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), İzmir 2010.

3. Merve Özdemir, *Cessâs'ın Nesih Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010.

4. Zeyneb Soyarslan, *Tahâvî (ö.321/933) ve Cessâs (ö.371/981) Örneklerinde İki Hanefî Ahkâm Tefsirinin Mukayesesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014.

5. Muhammet Taha Topçu, *Mâtürîdî ve Cessâs Tefsirlerinde İbadetlere Dair Ahkâm Ayetlerinin Yorumlanması*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2017.

6. Nihat Doğan, *Cessâs'ın Nikâh İle İlgili Ayetlere Yaklaşımı*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2019.

7. Abdullah Bilir, *Cessâs'ın Ahkâmü'l-Kur'ân'ında Bağlam*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2021.

8. Abdulkarim Jawish, *Irak ve Semerkant Hanefi Usulcülerinin Nesih Anlayışı (Cessâs ve Semerkandî Özelinde)*, Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2021.

İSAM'ın İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu sayfasında tamamlanmış ve devam eden 47 adet akademik çalışmanın varlığı Türkiye'de Cessâs'a verilen önemi ortaya koymaktadır.

Cessâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân'ı* üzerine Türkiye dışında yapılan çalışmalar özetle şunlardır:

1. Lokman Hasen Abdullah Hüseyin el-Raşidi, *Tercihatul İmamı-l Cessâsı-l Fıkhiyye Min Hilali Kitabihî Ahkâmü'l-Kur'ân Kerim*, Bağdat Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Bağdat 2008.

2. Ziyad b. Abdullah b. Ahmed Züfer, *Tehric ve Derasatu-l Ahadiysi vel Asari-l Varideti fi Kitabi Ahkâmü'l-Kur'ân lil İmam Cessâs*, Ümmül kura Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mekke 1999.

3. Safvet Mustafa Halilofitş, *İmam Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs ve Menhecuhu fi't-Tefsîr*, Azhar Üniversitesi (Basılmış Doktora Tezi), Kahire 2001.

4. Rüşdi Muhammed Reşid, *Cessâs ve Menhecuhu fi't-Tefsîr*, Ürdün Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ürdün 1992.

5. Abdülkerim Abdülhamid Abdullatif, *Cessâs ve Menhecuhu fi't-Tefsîr Ahkâmü'l-Kur'ân Kerim*, Bağdat Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bağdat 1993.

Bu çalışmalar daha çok *Ahkâmü'l-Kur'ân* üzerine yapılmıştır ancak araştırmalarımız sonucunda *Ahkâmü'l-Kur'ân* eserinde İmam Şâfiî'ye ait görüşlerin Şâfiî kaynaklarla karşılaştırılması konusu herhangi bir akademik çalışmada ele alınmamıştır. Dolayısıyla biz de yukarıda yapılan çalışmalar dışında *Ahkâmü'l-*

Kur'ân'ı esas alarak Cessâs'ın, “*Ahkâmü'l-Kur'an*'da İbâdetlerle İlgili İmam Şâfi'ye Nispet Ettiği Görüşlerin Tahkiki” adlı çalışmayı ele aldık.

BİRİNCİ BÖLÜM
CESSÂS'IN HAYATI VE ESERLERİ

1. HAYATI

Cessâs hakkında gerek müstakil gerekse eserlerinin neşri münasebetiyle pek çok çalışma yapıldığı için burada hayatı ve eserleri hakkında kaynakların verdiği imkânlar çerçevesinde özet bir malumat vermekle yetineceğiz.

1.1. İsmi, Doğum Tarihi ve Yeri

Tam adı Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî'dir. İcra ettiği mesleğe nispetle Cessâs lakabıyla meşhur olmuştur. Rey şehrine nispetle “er-Razi”,¹ Bağdat'taki ilim tahsili ve deruhte ettiği vazifeleri sebebiyle “el-Bağdadi”,² kadılık yaptığı için, “el-Kâdî” nispetleri ile anılmaktadır.³ Pek çok kaynak Cessâs'ın doğum yılını ihtilafsız olarak 305/917 olarak⁴ vermekte, ancak doğum yerini bazı kaynaklar Bağdat,⁵ bazı kaynaklar Rey şehri olarak belirtmektedir.⁶ İran'ın eski yerleşim merkezlerinden biri olan Rey'de 305 yılında doğan Cessâs, kaynakların verdiği malumata göre hayatının ilk yirmi yılını bu şehirde geçirmiştir. Ancak Rey'deki yaşantısı, ailesi, tahsili, varsa çocukları ve Bağdat'a gidiş sebebi hakkında kaynaklarda dikkate değer bir malumata rastlanmamaktadır.⁷

Cessâs hicri 325 senesinde de Bağdat'a gitmiştir.⁸ Hicri 4. Asırda Bağdat mescitlerinde sayısız ders halkasının bulunduğu asrın en otoriter âlimlerinin merkezi durumda idi. Cessâs, Bağdat'ta bilhassa zamanının en büyük Hanefî âlimi olan Ebû'l

¹ Ebû'l-Ferec İbnu'l-Cevzî Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Cemalüddin el-Bağdadî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, (Haydarabad: Matbaatü Dairetu'l-Meârif, 1358/1939), 7/314; Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *Kitabu'l-Vâfi bi'l-Vefayât*, (Beyrut: Matbaatu Daru Sadr, 1979), 7/241.

² Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdulhayy el-Leknevî, *el-Fevâidu'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, (Mısır: Elif Matbaası, 1324/1907), 28; Mevlüt Güngör, *Cessâs ve Ahkâmu'l-Kur'an'ı* (Ankara: Elif Matbaası, 1989), 3-4.

³ Safvet Musatafa Halilofits, *İmam Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs ve Menhecuhu fî't-Tefsîr* (Mısır: Dâru'l-İslâm, 2008/1429), 45.

⁴ Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muḥammed b. Ahmed b. Osmân b. Kâymâz ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n Nubelâ* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006), 12/344; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetu'l-Arifin Esmau'l-Müellefin ve Âsaru'l-Musannifin*, (İstanbul: Matbaatu'l-Behiyye, 1951), 1/66-67.

⁵ Leknevî, *el-Fevâidu'l-Behiyye*, 28.

⁶ Uceyl Câsim en-Neşemî, “Temhîd”, *el-Fusûl fî'l-Usûl li-Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs*, mlf, Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 1414/1994), 1/2; Mevlüt Güngör, “Cessâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/427-428; Halilofits, *İmam Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs*, 50-51.

⁷ Güngör, *Cessâs ve Ahkâmu'l-Kur'an'ı*, 10; Halilofits, *İmam Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs*, 51.

⁸ İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/314.

Hasen el- Kerhi'den (ö. 340/ 951) fıkıh dersleri okumuş ve zamanla onun önde gelen talebelerinden biri olmuştur.⁹ Daha sonra Bağdat'ta meydana gelen bir kıtlık sebebiyle Ehvaz'a gitmiş, kıtlık sona erince Bağdat'a dönmüştür.

Bağdat'taki eğitimine devam ederken hocası Ebü'l Hasen el-Kerhi'nin de onayını aldıktan sonra, zamanın meşhur hadis âlimi, *Marifet'ü Ulumu'l Hadis* yazarı Hâkim en-Nisaburi (ö. 405/1014) ile Nişâbur şehrine gitmiş ve ondan dört yıl kadar hadis ve ulûmü'l-hadis dersleri almıştır. Bu malumat gerek Kerhi'nin gerekse Cessâs'ın hadis ilmine ve rivâyet bilgisine olan ilgisi ve vukufiyetlerini göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Muhtasar*'ı üzerine yazdığı şerhte gerek senet gerekse metin açısından hadis rivâyetleri bağlamında yaptığı titiz ve derin değerlendirmelerin arkasında Hâkim'e yaptığı öğrenciliğin dikkate değer bir tesiri olmalıdır. Bu süre zarfında Kerhi Bağdat'ta hicri 340 yılında vefat edince, Cessâs Bağdat'a dönerek hocasının yerini almıştır.¹⁰ 26 yıl tedaris ve talim faaliyeti ile meşgul olduktan sonra 370/981 yılında (7 zilhicce Pazar günü) 65 yaşında Bağdat'ta vefat etmiştir.¹¹

1.2. İlmî Şahsiyeti

İlmi yönden yaşadığı ve sonraki dönemleri etkileyen Cessâs, âlimler nazarında saygı duyulan bir konuma sahip olmuştur. Fıkıh, usûl-i fıkıh, hadis ve tefsir sahalarında verdiği eserleriyle dikkatleri üzerine çekmiştir, Hanefî fakihleri arasında öne çıkmıştır.¹² Sadece kendi mezhebi değil, diğer mezhep müçtehitleri tarafından da övgüye mazhar olmuş “müfti, müçtehit, imâm, eimmetü'l-muhakkikîn”,¹³ “döneminin Hanefi imamı”¹⁴ gibi sıfatlarla anılmıştır.

⁹ Ebü Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, nşr. Beşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî 1422/2002), 4/105.

¹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n Nubelâ*, 12/344; Neşemî, “Temhîd”, 1/14; Halilofîş, *İmam Ebü Bekr er-Râzî el-Cessâs*, 55; Güngör, *Cessâs ve Ahkamu'l-Kur'an*'ı, 2.

¹¹ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/314-315; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/315.

¹² Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ty), 1/344.

¹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n Nubelâ*, 12/344.

¹⁴ Leknevî, *el-Fevâidu'l-Behiyye*, 28.

Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1883-1971), Cessâs'ın, fıkıh ilminde tebarüz etmesinin yanında kudretli bir müfessir olduğunu belirtmiştir. Ayrıca onun tefsirinde, Hanefî fukahası arasında temayüz etmiş müçtehit fakihlerin görüşlerine yer verdiğini, fikhî meseleler hakkında derin incelemelerde bulunduğunu ve fikhî hükümlerin istinat ettikleri nassları maharetli ortaya koyduğunu zikrederek özellikle de *Ahkâmü'l-Kurân* isimli eserinin, fıkıh, usul ve hilâfiyyât açısından büyük önem arz ettiğini söylemiştir.¹⁵

Hanefî fıkıh âlimlerini ilmî açıdan yedi tabakaya ayıran tasnifte Cessâs'a dördüncü tabaka olan *ashâbü't-tahrîc* içinde yer verilmiştir. Ancak Cessâs'ın bu tabakalar içerisinde Ashab-ı tahric arasında zikredilmesinin uygun olmadığını öne süren âlim ve araştırmacılar bulunmaktadır. Mesela; Ömer Nasuhi Bilmen, onun mezhepte müçtehit olduğunu beyanla şu ifadeleri kullanır;

“Cessâs'ın müçtehit fi'l-mezhep mertebesini ihraz etmiş olduğuna ilmi eserleri şahadet etmektedir. Binaenaleyh, bu zatı ashab-ı tahricden sayanlar, bu yüksek seviyeli üstadın değerini tenzil etmiş olurlar. Şemsüleimme (ö. 483/1090) vs. gibi bir kısım zevat, müçtehitler sırasında görülmektedir. Hâlbuki bunlar, Cessâs'ın ilim ve fazlından müstefit olmuş, onun ilim ailesine dâhil sayılmışlardır.”¹⁶

Cessâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'ı üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Mevlüt Güngör de şu ifadeleri kullanmaktadır.

“Ashabü't-tahrîc, mezhep fikhına vakıf olmakla birlikte müçtehidlik mertebesine ulaşamamış mukallit fakihlerdir. Hâlbuki Cessâs bir müçtehit ve üçüncü tabakada geçen Kadihan (ö. 592/1196), Şemsüleimme es-Serahsi, Pezdevi (ö. 482/1089) ve diğerlerinden hiç de aşağı değildir. Bu husus, eserleri incelendiğinde açık bir şekilde görülür. Bu bakımdan en azından onun da üçüncü tabaka olan el-müctedit fi'l mesele tabakasında yer alması daha uygun olur.”¹⁷

¹⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, (Ankara: Diyanet İşleri Reisiği Yayınları, 1960) 2/214.

¹⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslamiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, 1/344.

¹⁷ Güngör, *Cessâs ve Ahkamu'l Kur'an*'ı, 24. Benzer değerlendirmeler için bk. Hakkı Aydın, *Cessâs'ın Kitabü Usûli'l-Fıkhi ile Debûsi'nin Takvimü'l-Edille*"sinin Karşılaştırmalı Olarak Tanıtılması, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 1985), 5; Neşemî, “Temhîd”, 1/21.

Kuvvetli bir muhakemeye ve üstün bir ikna kabiliyetine sahip olan Cessâs, ileri sürdüğü görüşler arasında delillere dayalı tercihler yapmakta, sonradan çıkan meseleler hakkında da mezhebin usûlüne göre görüş belirtmektedir. Rü'yetullah gibi bazı meselelerdeki görüşlerinden dolayı Mutezilî olduğu ileri sürülmüştür. Ancak Mutezile âlimlerine dair tabakât kitaplarında kendisine yer verilmesi, mezhep mensuplarının sayılarını çoğaltma ve mezhebin ilmî değerini artırma gayretlerinin neticesi olarak açıklanmıştır.¹⁸

Cessâs'ın hayatından bahseden eserler, Cessâs'ın hocası Kerhî'nin yolundan gittiğini, züht, takvâ ve verâda onu takip ettiğini kaydederler. Özel hayatında sadelikten ayrılmayan, her türlü günahattan titizlikle sakınan Cessâs, devlet hizmetinden uzak durmuş, kendisine iki defa teklif edilen başkâdîlik görevini kabul etmemiştir.¹⁹ Bu makamdan kaçınması da makam ve mevki hırsından uzak olduğuna, manevi mesuliyet duygusunun güçlü olduğuna işaret eder.

1.3. Hocaları

Şüphesiz, bir insanın yetişmesinde çevresi, ailesi, ilme olan sevgisi ve kendi gayretleri ne kadar önemli ise hocaları da büyük önem arz etmektedir. Cessâs, ilim uğruna çok sayıda seyahat yapmıştır. Doğduğu şehir olan Rey'den Bağdat'a gelmiş, burada fıkıh okumuş, sonra Ahvaz'a gidip kaldığı yerden devam etmek için Bağdat'a dönmüştür.²⁰ Cessâs'ın ilmî şahsiyetini inşa eden hocalarını otoriter oldukları alanlarını dikkate alarak gruplar halinde şöyle arz edebiliriz.

1.3.1. Fıkıh Alanındaki Hocaları

Kaynaklar, Cessâs'ın Kerhî (260-340/874-952) dışında fıkıh tahsil ettiği başka bir fakihten söz etmezler. Tam adı, Ubeydullah b. el-Huseyn b. Dellal b. Delhem, Ebü'l-Hasen el-Kerhî, Bağdat'ta ikamet etmiştir. Geniş ilmi ve rivâyet bilgisi sayesinde Hanefilerin Bağdat'taki baş üstadı kabul edilmiştir. Müctehid, muttaki, züht ve takva sahibi bir kimse olduğu hususunda âlimler arasında konsensüs oluşmuştur.

¹⁸ Güngör, *Cessâs ve Ahkamu'l Kur'an'ı*, 139.

¹⁹ Zehebî, *Siyer-i A' lâmi'n-Nübelâ*, 14/340.

²⁰ Bağdâdî, *Tarihü Bağdâd*, 4/105; Leknevî, *el-Fevâidu'l-Behiyye*, 28.

Cessâs üzerindeki etkisi, onun usûlünde bariz şekilde müşahede edilmektedir. Cessâs, Kerhî'den usûl ve fıkıh ilimlerini tahsil etmiştir.²¹ İbn Kemal Paşa (ö. 940/1534), Hanefî fakihlerini sınıflandırırken onu “meselede müctehid” olarak kabul edilen üçüncü tabakaya koymaktadır.²²

Kerhî, Cessâs'ın kendisinden istifade ettiği en önemli hocasıdır. Kerhî'nin Cessâs'tan başka fıkıh okuttuğu öğrencileri arasında Ebû Ali eş-Şâşî, Ebû Abdullah ed-Dâmeğânî ve Ebu'l-Kâsım Ali b. Muhammed et-Tenûhî gibi Hanefî fikhında söz sahibi olmuş fakihleri sayabiliriz.²³ *Muhtasar fi'l-fikh, el-Camiu's-sağir ve el-Câmiu'l-kebir* şerhlerinin yanında Hanefî imamlarının furû-i fikhî inşa ederken riâyet ettikleri kabul edilen otuz dokuz kaideden oluşan *Usûl-i Kerhî* adıyla meşhur olan eserini burada özellikle zikretmek gerekir.²⁴

Cessâs'ın, Kerhî dışında başta hocasının hocası olan Berdaî'nin (ö. 317/930) mümtaz öğrencileri arasında sayılan Ebû Amr et-Taberî (öl. 340/952), Ebû Tâhir ed-Debbâs (ö. IV/X yy.) ve Ebû't-Tîb eş-Şihâb (ö. ?) gibi fakihlerden fikhî anlamda istifade ettiği düşünülebilir.²⁵

1.3.2. Hadis Alanındaki Hocaları

Terâcim kitaplarının aktardığına göre Cessâs'ın hadis alanında kendisinden istifade ettiği hocalar şunlardır:

Abdulkaki b. Kanı Ebu'l-Huseyn el-Kadi el-Hafız (266–351/ 879–962), el-Hâkim en-Nisaburi (321–405 / 933–1014), Abdullah b. Ca'fer b. Fâris el-İsfehânî (248-346), Süleyman b. Ahmed et-Taberani (260–360 / 874–971), Da'lec b. Ahmed b. Da'lec (260–351/874- 962). Hocaları arasında Hâkim ve Taberânî gibi otoriter muhaddislerin bulunması, onun bu ilimdeki maharetini izah etmektedir.

²¹ Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, 4/105; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/314.

²² Şemsüddîn Ahmed b. Süleyman İbn Kemal Paşa, *Risâle fi Tabâkati'l-Müctehidîn*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Kütüphanesi, Yazma, 37344), 115a-117a.

²³ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nubelâ*, 15/426–427.

²⁴ H. Yunus Apaydın, “Kerhî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 15/285-287.

²⁵ Bu konuda bk. Mustafa Bülent Dadaş, *Ebû Saîd el-Berdeî ve Hanefî Mezhebinin Kurumsallaşması Sürecindeki Rolü* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2021), 23-27.

1.3.3. Dil Alanındaki Hocaları

Usûl-i fikhın dile taalluk eden konularındaki değerlendirmelerinin yanında Ahkâmü'l-Kur'an adlı tefsir eserindeki tahlilleri ve diğer eserlerinde kullandığı üslupla dil alanında üstün bir meziyete sahip olduğu anlaşılan Cessâs'ın bu alandaki en önemli hocası, Abdullah b. Ca'fer b. Fârisî en-Nahvî'dir (258–347/872–958). Fıkıhta Hanefî mezhebini benimsemiş olan el-Fârisî nahiv alanında İbn Cinnî (ö. 392/1002) gibi yetiştirdiği öğrencileri ve yazmış olduğu eserlerle bu alandaki en otoriter şahsiyetlerden biri olarak kabul edilir. Cessâs'ın bu denli otoriter bir dilciye öğrencilik yapmış olması onun bu alandaki başarısının sebepleri arasında sayılabilir. Cessâs'ın bu alandaki diğer bir hocası ise Muhammed Gulâm Sa'leb'tir (ö. 345/956).²⁶

1.4. Öğrencileri

Cessâs ilim hayatında birçok âlimlerden istifade ettiği gibi ona da pek çok âlim talebelik yapmış, usul, fıkıh ve hadis alanında kendisinden istifade etmiştir. Öğrencileri arasında şu zevatı sayabiliriz: Ebû Bekir Muhammed b. Mûsâ el-Harizmî (ö. 403/1012), Ebû Abdullah Muhammed b. Yahya el-Cürcânî (ö. 397/1007), Ebu Ca'fer Muhammed b. Ahmed en-Nesefî (ö. 414/1023), Ebü'l Hüseyin ez-Za'ferânî (ö. 394/1004), Muhammed b. Ahmed el-Vâsıtî (ö. 417/1026), Ebu Ca'fer el-Üsrusenî (ö. 400/1009), Ebu'l-Ferec Ahmed b. Muhammed b. Ömer (ö. 415/1024).²⁷

1.5. Yaşadığı Dönemin Siyasi, Sosyal ve İlmi Durumu

1.5.1. Siyasî Durum

İnsan sosyal bir varlıktır. Çevresiyle daima irtibat halinde olduğu için yaşadığı içtimai yapıdan etkilenmemesi düşünülemez. Buna binâen, insanın görüşlerinin ve

²⁶ Mevlâ Takıyyüddîn Abdulkadir et-Temîmî, *Tabakâtu'l-Hanefiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hilv, (Riyad: Dâru'r-Rifâi, 1403/1983), 412-415; Güngör, *Cessâs ve Ahkâmu'l Kur'an*, 12–18.

²⁷ Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l muğıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1/20-224; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri* (Ankara: , Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 30; Güngör, *Cessâs ve Ahkâmu'l Kur'an*, 35.

karacterinin şekillenmesinde, zihin yapısının olgunlaşmasında en ehemmiyetli unsurlardan biri yetiştiği muhittir.

Belirttiğimiz üzere Cessâs, hicrî dördüncü asırda yaşamıştır. Yaşadığı süre boyunca şu yedi Abbasî halifesi tahta gelmiştir: el-Muktedir Billah (295-320), el-Kâhir Billah (320-322), er-Râdî Billah (322,329), el-Muktedî Billah (329-333), el-Müstekfi Billah (333-334), el-Mutîu'llah (334-363) ve Tâiullah (363-381)'tır.²⁸ Bunların çoğu ya öldürülmüş ya da görevden alınmıştır.²⁹ Kısa sayılacak bir süreç içinde devlet idaresinin yedi şahsın elinde değişmiş olması, Cessâs'ın, siyasi bir istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bir dönemde yaşadığını göstermektedir.

Bu dönemde Abbâsîlerin merkezi yönetimin zayıflayarak başkentten uzak bölgelerdeki eyaletler daha bağımsız hareket etmeye ve bağımsız devletler haline gelmeye başlamıştır. Bu sebeple mezkûr dönem gerek başkent Bağdat gerekse diğer kısımlar olmak üzere bütün İslam âleminde siyasi, sosyal karışıklık ve kargaşaların yaşandığı bir dönem olmuştur.

Abbâsî Devleti'nin kuruluş aşamasında yönetimde İranlılar etkin durumdayken, merkezde otoritenin zayıflamasıyla bir müddet Türk emirleri, daha sonra da 318/945'te Bağdat'a hâkim olan Büveyhîler (? . 932-1062) merkezi yönetimi ele geçirmişlerdir.³⁰ Merkezi otoritenin zayıfladığı ve halifenin idarede söz sahibi olmayan başlayan unsurların elinde kukla durumuna düştüğü X. Yüzyılın başında, Abbâsî Devleti'nin içinde bulunduğu sosyal buhran en yüksek noktasına varmış, halifelerin ise sadece manevi yetkileri kalmıştı.³¹ Ayrıca aynı asırda Abbasilere karşı Mağrib'de Fatimî Hilafeti kurulmuş, Endülüs'teki müstakil otorite ile birlikte İslam

²⁸ Halilofitş, *İmam Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs ve Menhecuhu fi't-Tefsîr*, 27.

²⁹ Bağdâdî, *Târihu'l-Bağdâd*, 6/51, 10/10, 12/379, 11/79; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûs-u terâcim li eşhuri'r-ricâl ve'n-nisâ* (Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1992)1/35, 4/104, 5/147, 4/54.

³⁰ Erdoğan Merçil, "Büveyhîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Ekim 2022).

³¹ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Ekim 2022).; Halilofitş, *İmam Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs ve Menhecuhu fi't-Tefsîr*, 29.

dünyası söz sahibi üç farklı otoritenin hâkimiyeti altında yaşamıştır.³² Siyasi birliğin dağılmasıyla dini birlik de bozulmuştur.³³

1.5.2. Sosyal ve İktisadî Durum

Abbâsîler döneminde, devletin sınırları içinde yaşayan birçok unsurun kaynaşması sonucunda yeni bir toplum oluşmuştu. Bu yeni toplumun oluşumunda, fetihlerin birlikte Araplarla, fethedilen ülkelerde yaşayan yerli halkın etkileşimi rol oynamıştır.³⁴

Abbâsîler döneminde İslam toplumu genel olarak havas ve avam denilen iki tabakadan oluşuyordu. Halifenin yakınları, vezirler, emirler, kadılar, âlim ve ediplerle kâtipler birinci tabakaya mensuptu. Esnaf ve sanatkârlar, çiftçiler, askerler ve köleler, ikinci sınıfı teşkil ediyordu. Abbasi halifeliğinin sınırları içerisinde başta Araplar, İranlılar ve Türkler olmak üzere muhtelif kavimlere ve çeşitli mezheplere mensup insanlar yaşamaktaydı. Zaman zaman etnik unsurlar arasında çatışmalar çıktığı gibi mezhepler arasında da kavga ve mücadeleler eksik olmazdı.³⁵

Bu dönem mezhep çatışmasının yaşandığı, mezhep taassubunun ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Bu sebeple, mezhepler arasındaki mücadeleler gerek Ehl-i sünnet ve Şia arasında gerekse Ehl-i sünnetin kendi arasında devam ederek siyasi otoriteye de tesir etmiştir.

Cessâs'ın yaşadığı dönemde iktisadî durum siyasi süreçten farklı değildir. 334 yılında Bağdat'ta şiddetli bir pahalılık ve açlık baş göstermiş, insanlar yiyecek ekmek bulamamış, ölü insan eti, ölü hayvan eti yemek zorunda kalmışlardır. Bu dönemde çocukların kaçırılıp yendiğinden de bahsedilmektedir. Veba salgını meydana gelmiş, ölen insanlar defnedilememiş, sokaklarda köpeklerin yemesine terkedilmişlerdir. Bu sebeple insanlar Basra ve diğer illere gitmiş bir kısmı da gitmek istedikleri yere

³² Geniş bilgi için bk. İsamuddin Abdurrauf el-fikhi, *Dirâsât fit-tarihî Devletül-abbasiye* (Kahire: Daru'l - Fi kr'il-Arabi, 1999), 181-206.

³³ Hakkı Dursun Yıldız "Abbâsîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Ekim 2022).; Güngör, *Cessâs ve Ahkâmü'l Kur'an*, 25.

³⁴ Nahide Bozkurt, *Abbâsîler*, (İstanbul: İsam yayınları, 2018) 165.

³⁵ Yıldız "Abbâsîler".

ulaşamadan vefat etmiştir.³⁶ Kaynakların aktardığına göre halk arasında hâkim olan ekonomik sıkıntıya mukabil, Halife ve devletin ileri gelenleri lüks ve ihtişam içinde yaşamışlar, insanların sorunlarına kayıtsız kalmışlardır.³⁷

1.5.3. İlmî Durum

Cessâs'ın yaşadığı dönem, her ne kadar siyasi ve iktisadi açıdan çalkantılar ve kargaşalıklarla geçmişse de ilmi faaliyetlerin bol olduğu bir dönem olmuştur. Abbâsîlerin dönemi, bilim ve düşüncenin gelişimi açısından, özellikle hicri II. yüzyılın sonundan V. yüzyılın başlangıcına kadar "Müslümanların altın çağı" olarak kabul edilir. Bu dönemde hem din bilimleri hem de felsefe, doğa bilimleri, coğrafya ve edebiyat gibi alanlarda olağanüstü gelişmeler olmuştur. Özellikle Bağdat şehri, kurulduktan kısa bir süre sonra bilim ve kültür merkezi haline gelmiş, her taraftan bilginler buraya akın etmeye başlamıştır.³⁸

Bu dönem, fikhî mezheplerin oluşması sonucunda, âlimlerin mezhep imamlarından nakledilen asılları sistematize etme çabasında bulunduğu dönemi de temsil eder. Genellikle şer'î bir hükmün illet ve sebebini araştırıp bulma çabasından ibaret olan bu faaliyet "tahrîc" olarak ifade edilmektedir.³⁹ Usul ve furû fıkha dâir ortaya koyduğu eserler ve yapmış olduğu fikhî değerlendirmeleri dikkate aldığımızda Cessâs'ın, Hanefî fikhında icra edilen fikhî tahrîc alanında ciddi bir katkı yaptığını söylemek gerekir.⁴⁰

Öte yandan bu devirde mezhep taassubunun belirgin olarak ortaya çıktığı buna bağlı olarak da ilm-i hilaf adı verilen, bir mesele hakkında mezhepler arasındaki görüş farklılıkların belirtildiği, daha sonra muayyen bir mezhebin görüşünün isabetli olduğunu ispat etmek için gerekçelerin ortaya konulduğu bir ilim dalı ortaya çıkmıştır.

³⁶ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Mısır: Matbaatu's Saâde, ty), 11/213; Halilofits, *İmam Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs*, 31-32.

³⁷ Yıldız "Abbâsiler"; Güngör, *Cessâs ve Ahkâmu'l Kur'an'ı*, 3.

³⁸ Bozkurt, *Abbâsiler*, 193.

³⁹ Muhammed Hudarî, *İslam Hukuk Tarihi*, çev: H. Hatipoğlu, (İstanbul: Kahraman yayımları, 1987), 325.

⁴⁰ Kerhî ve öğrencilerinin bu konudaki katkıları için bk. Mustafa Bülent Dadaş, "منهج التخریج في حل القضايا", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27 / 1 (Haziran 2023), 96-99.

⁴¹ Devrin bu özelliğini Cessâs'ın hocası, Ubeydullah b. Hasen el-Kerhî'nin şu ifadeleri ile ortaya koymak mümkündür.

“Arkadaşlarımızın (Hanefi mezhebi) görüşlerine aykırı olan bir âyet ya mensûhtur veya te'vil edilmesi gereklidir. Arkadaşlarımızın görüşüne aykırı olan haber ya mensûhtur ya kendisine denk başka bir haberle çeliştiği için başka bir delile başvurulur veya tercih yoluna gidilir. Sahâbeden vârid olan bir hadis arkadaşlarımızın görüşüne aykırı ise ya te'vil edilir veya hadisin ravisi olan sahabe ile çeliştiği düşünülür.”⁴²

Görüldüğü üzere Cessâs'ın zamanında siyasi karışıklık ve iktidar mücadeleleri hâkim olmasına rağmen siyasi iktidarların, ilme ve ilim adamlarına değer vermesi ve medreselerin teşekkülü neticesinde ilmî alanda gelişmeler devam etmiştir. İlim talebelerinin bu uğurda yaptıkları seyahatler kısıtlanmamış, Endülüs'ten Buhâra'ya kadar geniş İslâm coğrafyasında serbestçe dolaşmak ve ilim talep etmek mümkün olmuştur.⁴³

1.6. İtikadî Görüşleri

Cessâs bağlamında tartışılan önemli meselelerden birisi de onun itikadi görüşleridir. Onun ve hocası Kerhî'nin mu'tezilî olup olmadıkları, Irak Hanefilerinin en önemli simalarından olan bu iki fakih hakkında çalışma yapan kadim ve yeni araştırmacılar için en ilgi çeken konuların başında gelmiştir.

Aynı tartışma Kerhî'nin hocası olan Berdaî hakkında da yapılmaktadır. Cessâs bağlamında meseleyi tartışmalı hale getiren, onun rüyetullâh, sihrin bir göz boyamadan ibaret olması ve Hz. Peygamber'e yapıldığı söylenen büyü ile ilgili rivâyetleri reddetmek sûretiyle Mu'tezilî mezhebine müntesip âlimler tarafından benimsenen görüşleri savunmuş olmasıdır.⁴⁴ Esasen bu mesele hakkında tâli bazı açıklamalar yapılarak başka konular bağlamında birtakım değerlendirmeler yapılmış

⁴¹ Hudaî, *İslam Hukuk Tarihi*, 325-328.

⁴² Ebû Zeyd Abdullâh b. Muhammed b. Ömer b. Îsâ ed-Debusî, *Te'sîsü'n-nazar*, thk. Mustafa Muhammed el-kabbani (Beyrut: Dâru'l İbn Zeydun, ty), 169.

⁴³ Güngör, *Cessâs ve Ahkâmü'l-Kur'an'ı*, 3-4.

⁴⁴ Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Muhammed Sadık Kamhavî (Beyrut: daru'l İhyai-l-Turasi, 1405/1982), 1/60-4/169; Güngör, “Cessâs”, 7/427-428.

olsa da dönemin Hanefî fakihlerini tek tek incelemek sûretiyle Iraklı Hanefilerin itikadî görüşleri hakkında tespitler yapmak doğru bir sonuca ulaştırması bakımından önemlidir. Bu nedenle Cessâs'ın itikadî görüşlerine dâir sağlıklı değerlendirmeleri müstakil çalışmalara bırakarak özetle Dadaş'a ait şu tahlili nakletmekle yetinmek istiyoruz:

“Kanaatimizce Berdaî, Kerhî ve Cessâs gibi Bağdat Hanefilerinin Mu'tezîleye nispet edilmesi, onların yaşadıkları dönemde sünnî kelamının henüz gelişmemiş olması ile yakından alakalıdır. Bu bağlamda hicri üçüncü yüzyılda Bağdat'ta yaşamış Hanefî fakihlerinden bazılarının Mürcieden bazılarının ise Mu'tezileden sayılması, muhtemelen mesela rü'yetullah gibi itikadî meselelerde bu mezheplerce kabul edilen bazı fikirleri benimsemiş olduklarından öte bir anlam ifade etmez. Hatta bu görüşlerinde onların Mu'tezileyi taklid ettiklerini söylemek yerine, nasları okumada esas aldıkları yöntemin onları bu görüşleri kabul etmeye sevk ettiğini söylemek daha doğru olacaktır.”⁴⁵

1.7. Vefatı

Altmış beş yıllık hayatına dev eserler sığdıran, genelde usûl-i fıkha dâir yazdığı eseriyle fıkıh ilmine özeldir ise Hanefî mezhebine emsalsiz bir katkı yapan Cessâs, hicri 370 yılında hayatının önemli bir kısmını geçirdiği Bağdat'ta vefat etmiştir.

2. Eserleri

Cessâs'ın eserleri kendi müstakil telif ettiği eserler ve mutekaddimîn Hanefî fakihlerinin eserlerine yazmış olduğu şerh ve muhtasarlardan oluşmaktadır. Eserlerinin çoğu furû fıkha aittir. Bu eserlerden bir kısmı günümüze kadar gelmiştir. Eserlerinin bir kısmının da sadece isimleri bilinmekte olup nüshaları bulunmamaktadır. Kaynaklarda zikri geçen eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

2.1. el-Fusûl fi'l-usûl

⁴⁵ Dadaş, *Ebû Saîd el-Berdeî*, 31-46.

Fıkıh Usûlü alanında Hanefî metoduyla yazılmış eserlerden günümüze intikal eden ilk usûl eseridir. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* isimli tefsirinde belirttiği üzere *el-Fusûl*'ü söz konusu tefsirine mukaddime olarak kaleme almıştır. O, usûl-i fikhî bilmeden hükümlere ulaşmanın mümkün olmadığını ifade ederek, Kur'an'ın hükümlerini anlamada takip ettiği yolu bu eşsiz eseriyle ortaya koymuştur. Kitabı tahkik ederek okuyucularla buluşturan Neşmî'nin de ifade ettiği üzere, bu iki eser, Cessâs'ın yazdığı son eserlerinden biri olmalıdır. Çünkü o, *el-Fusûl*'de çok defa fikhî meselelere kısaca değinmiş bunların tafsilini şerhlerine havale etmiştir. Yine *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da işlemiş olduğu usûle dair konuların tafsilini de *el-Fusûl*'e havale etmiştir.⁴⁶

2.2. Şerhu Câmi'i'l-kebir li-Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî

İmam Muhammed b. Hasen eş-Şeybani'nin (ö.189/805.) *el-Cami'ü'l-kebir* adlı meşhur kitabının şerhidir. Eserin yazma nüshaları mevcuttur ancak eksiktir. Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Fıkh-ı Hanefî bölümü 112, 745, 746 numaralarda kayıtlı bulunmaktadır. Birinci, ikinci ve dördüncü cüz olmak üzere üç cüz bulunmakta, üçüncü cüz bulunmamaktadır. Eserin, Cessâs'ın te'lif ettiği ilk eser olduğu belirtilmektedir.⁴⁷

2.3. Şerhu'l-Câmi'i's-sagîr li-Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî

Şeybânî'nin *el-Camiü's-Sagîr* adlı kitabının şerhidir. Ancak günümüze ulaşmış bir nüshasından bahsedilmemektedir.⁴⁸

2.4. Şerhu'l-Menâsik

Şeybânî'nin *el-Menasik* adlı kitabının şerhidir. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*'da bu şerhten bahseder.⁴⁹ Ancak bir önceki eseri gibi bu eserin de günümüze ulaşmış bir nüshası bilinmemektedir.

⁴⁶ Tayip Nacar, *Cessâs'ın "el-Fusûl" Adlı Eserindeki Asılların Tespiti* (Rize: Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 2009), 25; Neşemî, "Temhîd", 1/23.

⁴⁷ Halilofitş, *İmam Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs*, 121.

⁴⁸ Güngör, *Cessâs ve Ahkamu'l-Kur'anı*, 38.

⁴⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/477.

2.5. Şerhu Muhtasari't-Tahâvî

İsminden anlaşıldığı üzere, Tahavi'nin (ö. 321) *Muhtasar*'ı üzerine kaleme aldığı bir şerh çalışmasıdır. Cessâs'ın bu şerhi *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî* ismiyle Mekke'de Ummu'l-Kura Üniversitesi'nde Sâid Muhammed Bekdaş ve diğer birkaç araştırmacı tarafından doktora tezi olarak çalışılmış ve yayımlanmıştır.⁵⁰

2.6. Şerhu Âsâri't-Tahâvî

Tahavi'nin *Âsar* adlı eserinin şerhidir. Ancak günümüze kadar ulaşmamıştır.

2.7. Muhtasaru İhtilâfi'l-Fukahâ li't-Tahâvî

Tahavi'nin *İhtilâfu'l-Fukaha* adlı kitabının muhtasarıdır. Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah Bölümü'nde iki ayrı nüshadan birer cüz bulunmaktadır. Aynı zamanda Kahire Dâru'l Kütübi'l-Mısriyye'de Hanefi Fıkhı bölümünde de eserin ikinci cüzü bulunmaktadır.⁵¹ Dr. Abdullah Nezir Ahmed tarafından beş cilt olarak, tahkik edilerek hicri 1414 yılında neşredilmiştir.⁵²

2.8. Şerhu Edebi'l-Kadî li'l-Hassâf

Hassaf'ın (ö. 261/875) *Edebü'l-kâdi* adlı kitabının şerhidir. Ferhât Ziyade'nin tahkikiyle Kahire'de 1979 yılında bir cilt olarak neşredilmiştir. Eserin diğer bir neşri de Esad Trabzunî el-Huseynî tarafından yapılmıştır.⁵³

2.9. Şerhu Muhtasari'l-Kerhî

Günümüze ulaşmadığı ifade edilen bu eserinde Cessâs, hocası Kerhî'nin *Muhtasar*'ını şerh etmiştir.⁵⁴

2.10. Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsna

⁵⁰ Halilofitş, *İmam Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs*, 125.

⁵¹ Güngör, *Cessâs ve Ahkamu'l-Kur'anı*, 40.

⁵² Halilofitş, *İmam Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs*, 127.

⁵³ Halilofitş, *İmam Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs*, 124.

⁵⁴ Halilofitş, *İmam Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs*, 131; Güngör, *Cessâs ve Ahkamu'l-Kur'anı*, 42.

Kaynaklarda Cessâs'ın bu ismi taşıyan bir eseri olduğu belirtilmektedir.⁵⁵ Ancak bu bilginin dışında gerek muhtevası gerekse şekil itibariyle eser hakkında başka bir malumat bulunmamaktadır.

2.11. Cevâbâtu'l-mesâil

Kaynaklarda *Cevâbâtu'l-mesâil*, *Cevâbât an mesâil veradet aleyh* ve *Kitabu cevâbâtu'l-mesâil* şeklinde farklı isimlerle anılan bir eserdir. Bu eser de günümüze ulaşmamıştır.⁵⁶

2.12. Ahkamü'l-Kur'an

Çalışmamızın omurgasını teşkil ettiği için bu esere dair izahı burada yapmayı uygun gördük. *Ahkamü'l-Kur'an*, fikhî tefsir alanında yazılmış eserlerin ilklerinden ve en önemlilerinden kabul edilir.

Şâfiî'nin (ö. 204/820) bu alanda yazdığı söylenen eserini hariç tutarsak ahkâmü'l-Kur'an alanında telif edilen ilk eserin Cessâs'ın mezkûr eseri olduğunu söyleyebiliriz. Cessâs'ın, telif etmiş olduğu bu eserle, ahkâm âyetlerinin müstakil olarak tefsir edildiği bir literatürün oluşmasındaki önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir.⁵⁷ Cessâs *Ahkâmü'l-Kur'ân* adını verdiği bu eserini bab ve bablara bağlı fasıllardan teşkil ettirip, bablar fıkıh başlıklarına göre değil, sûre ve âyet tertibini esas alarak telif etmiştir.

2.12.1. Kaynakları Açısından Ahkamü'l-Kur'an

Cessâs, bu eşsiz eserinde tefsir, hadis, fıkıh, lügat ve tarih alanında kendisinden önce telif edilen eserlerden istifade etmiştir. Sırasıyla söz konusu kaynakları başlıklar halinde aşağıdaki şekilde arz edebiliriz.

⁵⁵ Leknevî, *el-Fevâidu'l-Behiyye*, 28.

⁵⁶ Leknevî, *el-Fevâidu'l-Behiyye*, 28; Kureşî, 1/85; Neşemî, 1/22.

⁵⁷ Bedreddin Çetiner, "Ahkâmü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/551-552.

2.12.1.1. Tefsir Kaynakları

Tefsir kaynaklarını kullanırken istisnalar hariç çoğu zaman müfessirlerin ismini zikretmeksizin “müfessirler şöyle dedi”,⁵⁸ “tefsirde şöyle rivâyet edilmiştir”,⁵⁹ “muhaliflerden bazıları şöyle dedi”⁶⁰ gibi ifadeleri kullanmaktadır. Şafîî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân*'na atıfta bulunurken açıkça şöyle ifade etmiştir: “İmam Şafîî *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da söyle demiştir.” Cessâs zekât âyetini tefsir ederken Tahavî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı tefsirinin adını vererek iktibasta bulunmuştur.⁶¹

Eserde, sahâbeden İbn Abbas, tâbîinden Mücahid'in görüşlerine geniş ölçüde yer verilmiştir.⁶² Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Ebû Yûsuf (ö. 182/798), Muhammed (ö. 189/805), Züfer (ö. 158/775), İbn Ebû Leylâ (ö. 82/702), Mâlik (ö. 179/795), Sevrî (ö. 161/778), Leys (ö. 175/791), Evzâî (ö. 157/774), Şafîî⁶³ ve İbn Şübrûme (ö. 144/761) gibi fakihlerin isimlerine de sıklıkla atıfta bulunulmuştur. Cessâs'ın, ulaşabildiği kadarıyla fakihlerin görüşlerine yer vermesi ve naklettiği görüşleri derin tahlillere tabi tutarak değerlendirmesi, telif edildiği zaman dikkate alındığında bu eseri eşsiz bir konuma yerleştirmektedir.⁶⁴

2.12.1.2. Hadis Kaynakları

Cessâs, eserinde yer verdiği hadislerin büyük bir kısmını Abdülbaki b. Kani'den rivâyet etmiştir. Ayrıca Taberânî (ö. 360/971), Da'ec b. Ahmed b. Da'lec (ö. 351/962) ve Hâkim en-Nisaburi (ö. 405/1014) gibi hocaları arasında da yer alan meşhur hadisçilerden faydalanmıştır.⁶⁵

⁵⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/164.

⁵⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/47.

⁶⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/370, 3/453.

⁶¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/195.

⁶² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/13.

⁶³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/139.

⁶⁴ Ayşe Küsmez, *Cessâs'ın İcmâ' Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 2003), 23.

⁶⁵ Fatih Sarıgül, *Ahkâm Âyetlerinde Verilen Mana Bakımından Cessâs ve Elmalılı Tefsirlerinin Karşılaştırılması Ve Değerlendirilmesi*, (Kayseri: Ercisiye Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 2007), 21.

2.12.1.3. Fıkıh Kaynakları

Ahkâmü'l-Kur'an'ın fıkıh alanındaki temel kaynakları Şeybânî'nin eserleridir.⁶⁶ Bunların yanında Tahavînin *el-Muhtasar*'i⁶⁷ ve Şâfiî'nin *er-Risale* ve *Ahkâmü'l-Kur'an*⁶⁸ gibi eserleri de *Ahkâmü'l-Kur'an*'ın fıkıh kaynakları arasında yer alır.

2.12.1.4. Lügat Kaynakları

Cessâs, lügat ve nahiv kaynaklarına, Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822), Ebû Ubeyde (ö. 224/838), el- Müberred (ö. 286/900), ez- Zeccâc (ö. 311/923), Sa'leb (ö. 291/904) gibi isimler vererek belirtmiş, zaman zaman “ulemâ-i lügat şöyle dedi” gibi ifadelerle dile ait malumatlara işaret etmiştir.⁶⁹

2.12.2. Sistematik Açıdan Ahkamü'l-Kur'an

Bahsettiğimiz gibi eserde tefsir edilen âyetler, fıkıh bablarına göre değil Mushaf tertibindeki sıralamaya göre düzenlenmiştir. Fâtiha sûresinden başlanarak uzun ve kısa şekilde 1080 âyetin tefsiri yapılmıştır.

Cessâs tefsir ettiği âyetlerden sonra kısa bir şerh yapar sonra istinbât ettiği manaları birkaç cümle ile ifade eder.⁷⁰ Her bab başlığı altında genellikle önce Hanefî mezhebinin görüşlerini belirttikten sonra Mâlik ve Şâfiî'nin görüşlerine yer verir. Konu hakkında ihtilâfları bab başlığı altında inceler. *Ahkâmü'l-Kur'an* tarzı eserler dirâyet tefsirleri kategorisinde değerlendirilse de Cessâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'an*'ı rivâyet tefsiri açısından da zengin bir malumatı yansıtır.⁷¹

Cessâs âyetleri tefsir ederken, önce Kur'an'ı Kur'an'la açıklamış, sonra hadis, sahâbe ve tabiûn kavillerine müracaat etmiştir. Âyetlerin sebep-i nüzullerine, nâsih-mensûhuna özellikle değinmiştir. Tefsirinde rivâyete dayanan muhtelif bilgilerin

⁶⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/230 – 262.

⁶⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/131 - 55.

⁶⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/269, 1/166.

⁶⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/316.

⁷⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/488

⁷¹ Halilofitş, *İmam Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs*, 243.

yanında, ulûm-i hadis, usûl-i fıkıh, kelim, lûgat, sarf, nahiv ve belâgat gibi ilimlerden de istifade etmiştir.⁷²

Özetle Cessâs, tefsirinde Kur'an'ı Kur'an'la, Kur'an'ı Sünnetle tefsir etmek sûretiyle rivâyet tefsirlerinin öne çıkan özelliklerini kitabına yansıtıırken, Arap şiirlerinden faydalanması, sebebi nüzule değinmesi ve aklı çıkarımlar yapmış olması, bunlardan daha önemlisi, haber-kıyas teâruzu, icmâ ve nesih gibi usûl-i fıkha dâir kaide ve kuralları pratik olarak tatbik etmiş olması ile de dirâyet tefsirlerine öncülük etmiştir.⁷³

⁷² Güngör, *Cessâs ve Ahkamu'l-Kur'anı*, 198.

⁷³ Cessâs, *Ahkamü'l-Kur'an*, 1/58 - 88, 3/28, 2/87 - 190.

İKİNCİ BÖLÜM

AHKAMÜ'L-KUR'AN'DA İMAM ŞAFİ'YE NİSPET ETTİĞİ GÖRÜŞLERİ TAHKİKİ

Tezimizin bu ikinci ve temelini teşkil eden bölümünde Cessâs'ın, *Ahkâmü'l-Kur'an*'ında Şâfiî'ye nispet ettiği görüşler ve bu görüşlerin tahlili yapılacaktır. Birinci bölümde ifade edildiği üzere Cessâs, hicri 305 yılında yani Şâfiî'nin vefatından 101 yıl sonra doğmuştur. Şâfiî'nin, fıkıh hayatında kadim görüşlerini kaleme aldığı ilki Bağdat dönemi, ikincisi ise cedid görüşlerini kaydettiği Mısır dönemi olduğu bilinmektedir.⁷⁴ Yine Bağdat'a ilk gelişinde Şeybânî ile ikinci gelişinde ise Ebû Yûsuf'un öğrencileri ile yaptığı ilmi tartışmalar malumdur.⁷⁵ Hicri 198'de yani vefatından sadece altı yıl önce gittiği Mısır'da bazısı doğrudan Mâlik'e öğrencilik yapmış zevatın mevcudiyeti sebebiyle bu şehirde yaygın mezhep Mâlikî mezhebiydi. Zamanında Mısır'ın en yetkin fakih olan Leys b. Sa'd (ö. 175/791) Şâfiî'nin buraya intikalinde önce vefat etmiş olsa da kendisine öğrencilik yapmış bazı fakihler hala mevcuttu. Buna binaen Şâfiî'nin Mısır'daki fikhî muarızları Mâlikîler ve Leys b. Sa'd'ın öğrencileri oldu.⁷⁶

Cessâs'ın Mısır'a gittiğine dâir kaynaklarımızda bir bilgi mevcut değildir. Buna binaen Şâfiî'nin, Mâlikîler ve diğer fakihlerle yapmış olduğu ilmi tartışmalardan haberdar olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak Bağdat'ta bıraktığı etki ve bu şehirde yetiştirmiş olduğu öğrencilerin Hanefî fakihlerle yapmış olduğu tartışmalardan haberdar olduğu açıktır. Ayrıca usûl-i fikhın ilk eseri olan *er-Risâle*'de kıyasa yönelik değerlendirmeleri ve istihsana yönelik tenkitleri, ayrıca haber-i vahidle amel etme noktasında çizmiş olduğu senedi önceleyen yaklaşımı Cessâs öncesi Hanefî fakihlerin ilgisini çekmiştir. Nitekim özellikle de Hanefî usûlünün haber teorisinin oluşmasında

⁷⁴ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Menâkibu'l-İmâmi'sh-Şafîi*, thk. Ahmed Hicazî es-Sekkâ, (Kahire: Mektebet-1 külliyyatı-1 Azheriyye,1986), 40; Bilal Aybakan, "Şâfiî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/223-233.

⁷⁵ Muhammed Ebû Zehrâ, *eş-Şafîi Hayatuhu ve Asruhu ve Arauhu ve Fıkhuhu* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1978), 25.

⁷⁶ Abdülğani ed-Dezar, *el-İmâmü'sh-Şafî'î* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1417/1996), 153-165.

önemli katkısı olan İsb b. Ebân'ın (ö. 221/836), Şâfiî'nin bu konudaki görüşlerini tenkit etmek için bir eser kaleme aldığı bilinmektedir. Kaldı ki bu eserin varlığı ve ihtiva ettiği görüşler bize Cessâs'ın *Fusûl* kitabıyla ulaşmıştır. Şâfiî mezhebinde Kerhî'nin muadili sayılan ve ikinci Şâfiî olarak tanınan Ebü'l-Abbâs İbnü's-Süreyc'in (ö. 306/918) Bağdat'ta yaşamış ve eserlerini bu şehirde vermiş olması⁷⁷ da Şâfiî'nin görüşlerinin Hanefiler tarafından daha yakından tanınmasını temin etmiştir.

Bu öncüllerden hareketle Hanefilerin fıkıh alanındaki muarızlarının Şâfiîler olduğu rahatlıkla söylenebilir. Mâlikîlerin Bağdat'ta güçlü olmamaları, Hanbelîlerin ise fıkıh tarihi boyunca Hanefiler açısından fıkıhta muarız görülmemeleri⁷⁸ tartışmanın genel itibarıyla Hanefiler ve Şâfiîler arasında yaşanmasına sebep olmuştur. Bu olgunun bir yansıması olarak Cessâs, eserlerinde Şâfiî'nin görüşlerini titizlikle tahlil ederek tartışmıştır. Tabi olarak kitaplarına aldığı görüşler şu veya bu konuya mahsus değildir. Nitekim *Ahkâmü'l-Kur'an* ahkâma dâir âyetleri tahlil ettiği için âyetlerin anlaşılması ve yorumlanmasına yönelik Şâfiî'nin görüşlerine bu eserinde yer vermiştir.

Cessâs öncesinde Şâfiî'nin görüşleri, Iraklı öğrencilerinden olan ve hocasının kadim görüşlerini bir araya getiren Za'ferânî'nin (ö. 260/874) derlemesi ve Şâfiî'nin bizatihi telifi olan *el-Üm* ile bu eserin Muhtasarları olan Büveytî (ö. 231/846) ve Müzenî'nin eserleri vasıtasıyla ilim dünyasına yayılmıştır. Mezkûr muhtasarlar üzerine yazılan şerhler hicri dördüncü asırdan itibaren ortaya çıktığı için Cessâs'ın şerh çalışmalarından istifade etmesi mümkün değildir. Buna binaen Cessâs, kitaplarına almış olduğu Şâfiî'ye ait görüşlere muhtemelen *el-Üm* ve muhtasarları yoluyla ulaşmış olmalıdır. *Ahkâmü'l-Kur'an*'da Müzenî ve daha nadir olarak Büveytî'nin muhtasarlarını zikrederek⁷⁹ Şâfiî'nin görüşünün tespitine yönelik mesaisi bu iki eserin onun elinin altında bulunduğu önemli bir işaret sayılır. Dönemin Mısır'ında Hanefîlerin güçlü temsilcisi olan Tahâvî'nin, kitaplarında öğrencileri vasıtasıyla Şâfiî'den nakletmiş olduğu görüşler de Cessâs'a bu konuda kaynaklık etmiş olabilir.

⁷⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n Nubelâ*, 14/201.

⁷⁸ b.k. Ömer Süleyman el- Aşkar, *el-Madhal ila Diraseti'l-Mezahibi'l-Fıkhiyye* (Ürdün:Dâru-l Nefais, 1418-1998), 149-167.

⁷⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/307 – 229 – 221 – 224 – 251, 2/39, 3/346, 4/216,

Nitekim Cessâs çalışmamıza konu olan eserinde Şaffî mezhebinin bazı görüşlerini Tahâvî aracılığıyla naklettiğini beyan etmiştir.⁸⁰

Fıkıh tarihinin önde gelen fakihlerinden biri olan Cessâs'ın, Şâfiî'nin kanaatleri olarak zikrettiği görüşlerin öncelikle ona nispetinin sihhati ve ardından yaptığı tahliller elbette müstakil olarak incelenmeyi hak etmektedir. Ancak böyle bir çalışmanın yüksek lisans tezi formatında hazırlanan bir çalışmada yapılmasının mümkün olmadığı ortadadır. Buna binaen çalışmamız ibadetlerle alakalı meselelerde zikretmiş olduğu görüşlerin ona nispetinin sihhatini tespitle sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda 35'i tahâret, 24'ü namaz, 25'i oruç, 21'si zekât ve 23'ü hac olmak üzere toplam 128 mesele tahlil edilmiştir.

⁸⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/83

2.1. TAHÂRET

Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*'ında tahâret bağlamında Şâfiî'nin 35 görüşünü nakletmiş ve tartışmıştır. Bu görüşlerden 5 tanesi sular hakkında, 6 tanesi abdest ve gusül abdesti, 10 tanesi teyemmüm, 7 tanesi hayız ve nifas hükümleri ve 7 tanesi mesh hükümleri hakkındadır.

2.1.1. Abdestte Kullanılması Caiz Olan ve Olmayan Sular

Şüphesiz en temel temizlik maddesi sudur. Temizleyici olan bir şeyin, öncelikle kendisinin temiz olması gerekir. Bu nedenle, İslâm âlimleri, maddî ve hükmî kirliliği izale edecek olan suyun temizliğini şart koşmuşlardır. Su dışında da bazı maddelerin temizlik aracı olup olmayacağı fakihler arasında tartışmalıdır. Bu itibarla sular “mutlak ve mukayyed” su olarak ikiye ayrılır:

1. Mutlak su ise, deniz, yağmur ve nehir suları gibi aslı bozulmamış sudur.⁸¹

2. Mukayyed Su, kavun, karpuz, üzüm ve gül suyu gibi sularla, aslında mutlak su olduğu hâlde içine başka şeylerin karışması ile incelik ve akıcılığını kaybederek bozulan sulardır.⁸²

Fıkıh kitaplarında çevre ve beden temizliği konusunda her alanda çeşitli kıstas ve usûller, bir yönüyle İslâm âlimlerinin temizlik konusuna verdiği önemi, bu gayeyi gerçekleştirmeye yönelik çabalarını, bir yönüyle de içinde bulunulan şart ve imkânlara bağlılığı yansıtır.

2.1.1.1. Mukayyet Su ile Abdest Almak

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre suya ekmek gibi bir şey karışırsa ve bu karışıma, karıştırılan diğer şeylerin adı verilirse, onun ile abdest alınamayacağını ve yine safran veya çöven otu karıştır, onun su adını ortadan kaldırırsa o sıvı ile abdestin caiz olmadığını nakletmiştir.⁸³

⁸¹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/17-18; Şîrbînî, *Mugni'l-Muhtâc*, 1/21.

⁸² Şîrbînî, *Mugni'l-Muhtâc*, 1/21.

⁸³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5/202.

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, su isminin ortadan kalkması ve diğer şeylerin adı verildiğinde, onunla abdest alınmayacağını söylemiştir.⁸⁴ Müzenî *el-Muhtasar* isimli eserinde mutlak su ismi verilemeyen ağaç, usfûr, za'feran ve gül sularıyla temizlenmenin câiz olmadığını söylemiştir.⁸⁵ Merverrûzî *et-Ta'lika* adlı eserinde suya az miktarda ekmek karışırsa abdest almanın caiz olduğunu söylemektedir.⁸⁶ Şâfiî kaynaklarından aktardığımız bu verilere göre Cessâs'ın Şâfiî'ye nisbet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.1.1.2. Kâfur, Anber veya Gül Katılan Suyu Abdest Almanın Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre az miktarda kâfur, anber veya gül katılan suyu abdest almanın caiz olduğunu nakletmiştir.⁸⁷

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, ûd ve kâfur gibi suya karışmayan ve suda erimeyen bir maddenin suya atılması halinde bu suyu abdest almanın caiz olduğunu söylemiştir.⁸⁸ Cüveynî ise *Nihâyetü'l-Matlab*'ta, su, yanındaki temiz şeylerin düşmesi ile değişirse ve bu düşen şey kâfur gibi suyun kokusunu değiştirirse ancak katı bir madde ise, suyun temiz ve temizleyici olduğunu belirtmek sûretiyle *el-Üm*'deki bilgiyi desteklemiştir.⁸⁹

⁸⁴ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Üm* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1403/1989), 1/17.

⁸⁵ Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ el-Müzenî, *el-Muhtasar* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1403/1983), 7.

⁸⁶ Ebû Alî el-Hüseyn b. Muhammed el-Merverrûzî (Kadı Hüseyin), *et-Ta'lika*, thk. Ali M. Muavviz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, ts), 1/205; Ayrıca bkz. Büveytî, *el-Muhtasar*, vr. 6/b; Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhı Mezhebi'sh-Şâfiî*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmet Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999), 1/52; Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrânî el Yemânî, *el-Beyân fî Fıkhı Mezhebi'sh-Şâfiî*, thk. Kâsım Muhammed en-Nürî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000), 1/16-17; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref el-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb* (Kahire: Matbaatü Münire, 1344-1347/1925-1928), 1/98; Şemseddin Muhammed b. Hatib eş-Şirbînî, *Mugni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmet Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 1/117.

⁸⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5/203.

⁸⁸ Şâfiî, *el-Üm*, 1/20.

⁸⁹ İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâi en-Nisâbü'rî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmud ed-Dîb (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1428/2007), 1/8.

Bu görüşün yanında mezhepte içinde kâfur düşen su ile abdest almanın caiz olmadığını savunan bir başka görüş de mevcuttur.⁹⁰

Bu bilgilere göre Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş *el-Üm*'deki malumatlarla örtüşmektedir.

2.1.1.3. Necis Şeylerle Karışan Su ile Abdest Almanın Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre iki kulle⁹¹ miktarındaki suya karışan necis maddelerin onun tadı ve rengini değiştirmedikçe suyu necis etmeyeceğini, eğer su iki kullenden az ise az miktardaki necis maddenin karışması ile suyun necis olacağını söylemiştir.⁹²

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, iki kulle miktarındaki suya karışan pis maddelerin onun tadı, kokusu ve rengini değiştirmedikçe pis etmeyeceğini, eğer su iki kullenden az ise necis olacağını söylemiştir.⁹³

Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.1.1.4. Müsta'mel Su ile Alınan Abdestin Hükümü

Abdest ve gusülde kullanılmış sulara 'mâ-i musta'mel' (kullanılmış su) denir. 'Kullanılmış su' hükmi kirliliği (hades) giderme özelliğini yitirmiş olsa bile necis sayılmaz. Bu sebeple bu tür sular değdiği yeri kirletmiş olmaz. Cessâs, eserinde Hanefi mezhep müctehidleri ve İmam Şâfiî arasında müsta'mel suyun tahâret ve necâset

⁹⁰ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî Fıkhı Mezhebi'sh-Şâfiî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty),1/18; İmrânî, *el-Beyân*, 1/25; Ebû Bekr Fahrü'l-İslâm Muhammed b. Ahmed eş-Şâfiî, *Hilyetü'l-'ulemâ' fî ma'rifeti mezâhibi'l-fukahâ'*, tkh. Yâsîn Ahmed İbrâhîm Derârdike (Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 1400/1980), 1/77.

⁹¹ Bir kulle günümüzde 102 kilograama denk geldiği belirtilmektedir. bk. Abdullah bin Süleyman el-Meni', "Behs fi Tehvilu-l-Mevâzînu-l vel Makâdiyru-l Şer'iyye", *Mecelletü'l-Buhusi'l-İslamiyye* 59/59 (1999), 160.

⁹² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5/205.

⁹³ Şâfiî, *el-Üm*, 1/17-18; Ayrıca bkz. Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/325; Merverrûzî (Kadı Hüseyin), *et-Ta'lika*, 1/483.

açısından hükmünden bahsederek ona göre müsta'mel su ile abdest almanın caiz olmadığını söylemiştir.⁹⁴

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, abdestte kullanılan suyun temiz fakat temizleyici olmadığını (طاهر غير مطهر) söylemiştir.⁹⁵ Kaynaklarda, suyu kullanan kişi abdestli ise suyun temiz ve temizleyici olduğu, abdestsiz ise suyun temiz, fakat temizleyici olmadığı hakkında görüşler de mevcuttur.⁹⁶

Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.1.1.5. Hurma Şırasıyla Abdest Almak

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre su bulamayan kimsenin teyemmüm etmesi gerektiğini belirtmiş hurma şırasıyla abdest almayacağını söylemiştir.⁹⁷

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, insanoğlunun ağaç, çiçek ve benzeri şeyleri sıkarak elde ettiği suyun temizleyici olmadığını söylemiştir.⁹⁸ Müzenî *el-Muhtasar* isimli eserinde ise şöyle açıklamıştır: “Şâfiî der ki: Nebiz ile abdest câiz değildir.”⁹⁹ Bu bilgilere göre Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş *el-Üm*'deki malumatlarla örtüşmektedir.

2.1.2. Abdest ve Gusül İle Alakalı Meseleler

2.1.2.1 İstincanın Hükümü

İstinca küçük ve büyük hacet giderildikten sonra yapılması gereken maddi temizliktir. Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre istincanın yapılmaması durumunda namazın caiz olmayacağını söylemiştir.¹⁰⁰

⁹⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5/210.

⁹⁵ Şâfiî, *el-Üm*, 1/45.

⁹⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/296.

⁹⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/27.

⁹⁸ Şâfiî, *el-Üm*, 1/16.

⁹⁹ Müzenî, *el-Muhtasar*, 95; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/47-52.

¹⁰⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/366.

Şâfiî mezhebi:

Şâfiî'ye göre büyük ve küçük abdest bozduktan sonra ister su ile olsun ister taş gibi temiz şeylerle olsun istinca yapmak vaciptir.¹⁰¹ Büyük ve küçük abdest bozduktan sonra istinca yapılmadan kılınan namaz caiz değildir.¹⁰² Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.1.2.2. Abdest, Gusül ve Teyemmümde Niyet

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre abdest, gusül ve teyemmümde niyetin farz olduğunu beyan etmiştir.¹⁰³

Şâfiî mezhebi:

Şâfiî'ye göre niyetsiz yapılan abdest, gusül ve teyemmüm geçerli değildir.¹⁰⁴ Kaynaklarda abdest, gusül ve teyemmümde niyet etmenin farz olduğu zikredilmektedir.¹⁰⁵ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.1.2.3. Abdestte Tertibin Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre abdestte tertibin farz olduğunu, kolların yüzden önce, ayakların da kollardan önce yıkaması durumunda alınan abdestin geçerli olmadığını nakletmiştir.¹⁰⁶

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm* isimli eserinde, “*Ey İman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve- başlarınıza mesh edip- topuklara kadar da ayaklarınızı yıkayınız...*”¹⁰⁷ âyetini delil getirerek şu açıklamayı yapar: “Peygamber (s.a.s.), Allah’ın emrettiği şekilde abdest almış ve abdestine Allah’ın

¹⁰¹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/36.

¹⁰² Ebü'l-Mehâsin Fahrü'lislâm Abdülvâhid b. İsmâil er-Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb fî fîrû'ı mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'i*, thk. Târik Fethi es-Seyyid (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1430/2009), 1/121; İmrânî, *el-Beyân*, 1/213.

¹⁰³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/336.

¹⁰⁴ Şâfiî, *el-Üm*, 1/44.

¹⁰⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/87-90.

¹⁰⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/368.

¹⁰⁷ Mâide, 5/6.

âyete başladığıyla, yani yüzünü yıkayarak başlamıştır. O yüzden bir kimse yüzünden önce kolları veya kolundan önce başıyla veya başından önce ayaklarıyla abdeste başlarsa her birini tertip boyunca yıkamadığı müddetçe abdesti caiz değildir.”¹⁰⁸ Cessâs’ın Şâfiî’ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.1.2.4. Abdest Farzları Arasına Fasıla Koymanın Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî’ye göre abdest organlarını yıkarken arasına fasıla koymanın caiz olduğunu, bir başka ifadeyle Mâlik’in abdestin geçerli olması için farz saydığı¹⁰⁹ velâ/müvâlâtın onun nezdinde farz olmadığını beyan etmiştir.¹¹⁰

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm* isimli eserinde, abdest organlarını yıkarken arasına fasıla koymanın caiz olduğunu beyan etmiş ancak müvâlâta riâyet etmenin müstehap olduğunu belirtmiştir.¹¹¹ Mâverdî bu görüşün, fasılanın çok kısa olması haliyle mukayyet olduğunu belirttirerek, abdest alan kişinin, farzların arasına uzun bir fasıla koyması veya bu arada başka bir işle meşgul olması durumunda abdestinin geçerli olup olmayacağı noktasında İmam Şâfiî’ye ait şu iki görüşün olduğunu ifade etmiştir.¹¹²

Birinci görüş: Kavlı kadime göre abdest geçerli değildir.

İkinci görüş: Kavlı cedide ait olup caiz olduğu yönündedir. *el-Üm*’de zikredilen görüş budur. Anlaşıldığı kadarıyla Şâfiî, Bağdat’a gitmeden önce Mâlik’in tesirinde kaldığı diğer görüşlerinde olduğu gibi müvâlâtı şart koşmuş ancak sonraki süreçte bu görüşünden vaz geçerek muhtemelen Şeybânî’ye öğrenciliğinin de etkisiyle müvâlâtın müstehap olduğu görüşünü benimsemiştir.

Netice olarak, Cessâs’ın Şâfiî’ye atfetmiş olduğu görüşün, İmam Şâfiî’nin kavlı cedîdi itibariyle isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁰⁸ Şâfiî, *el-Üm*, 1/45.

¹⁰⁹ Ebü’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî İbnü’l-Kassâr, *Uyûnü’l-edille fî mesâ’ili’l-hilâf beyne fukahâ’i’l-emsâr* thk. Abdulhamid b. Sa’d b. Nasir Suudi (b.y., 1426/2006), 1/239.

¹¹⁰ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’an*, 3/363.

¹¹¹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/46.

¹¹² Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 1/136.

2.1.2.5. Kadına Dokunmanın Abdeste Tesiri

Sözlükte, “dokunmak” manasına gelen *Lems* kelimesi, elle dokunmak, bir şeye el sürmek manasındadır, kinâyeli olarak da cimâ manasına gelmektedir.¹¹³

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî’ye göre bir kişinin şehvetli veya şehvetsiz olarak karısının bedenine dokunması halinde abdestinin bozulacağını belirtmiştir.¹¹⁴

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm* isimli eserinde bir kişinin şehvetli veya şehvetsiz olarak karısının bedenine dokunursa abdesti bozulacağını söylemiştir.¹¹⁵ Yine Müzenî *el-Muhtasar* isimli eserinde İmam Şâfiî’nin şöyle dediğini nakleder: “Arada bir engel olmaksızın kadının cildine dokunmak, abdest almayı vâcip kılan şeylerdendir.”¹¹⁶ Yukardaki beyanlara binaen Şâfiî mezhebine göre her hangi bir kadının bedenine şehvetli veya şehvetsiz dokunmak abdesti bozacağı anlaşılmaktadır. Cessâs’ın Şâfiî’ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.1.2.6. Gusülde Ağza ve Burna Su Vermenin Farz Olup Olmaması

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî’ye göre cünüplükten temizlenmek için yapılan gusülde ağzına ve burnuna su vermenin farz olmadığını söylemiştir.¹¹⁷

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm* isimli eserinde meseleye dâir şu açıklamayı yapar: “Cünüp ve abdest alacak kişi ağzına ve burnuna su vermeyi terk ederse ve namaz kılırsa, kılmış olduğu namazı iade etmesi gerekmez.”¹¹⁸ Görüldüğü kadarıyla bu görüşün de Şâfiî’ye nispetinde problem yoktur.

2.1.3. Hayız ve Nifas

¹¹³ İbn Manzur, Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1388), mad. lems.

¹¹⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/4.

¹¹⁵ Şâfiî, *el-Üm*, 1/29-30.

¹¹⁶ Müzenî, *el-Muhtasar*, 10.

¹¹⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/374.

¹¹⁸ Şâfiî, *el-Üm*, 1/39.

Hayız (adet görme), bazı ibadetlerin yapılmasına engel olan hükmi kirliliktir. Hayız, ergenlik çağına giren, sağlıklı kadının, rahminden düzenli aralıklarla akan kanı; Nifas (loğusalık) ise, doğum yapan kadından belirli bir süre gelen kanı ifade eder.¹¹⁹

Hayızlı kadının, hayız sebebiyle bazı ibadetleri yapmaması, dinin kendisine tanıdığı bir muafiyettir. Adet gören veya nifas (loğusa) olan müslüman kadınlara ait bazı özel hükümler vardır. Cessâs, eserinde bu hükümlerin bazılarının ele almış ve tartışmıştır.

2.1.3.1. Hayız Müddeti

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre âdet süresinin asgari süresinin bir gün bir gece, azami süresinin ise on beş gün olduğunu söylemiştir.¹²⁰

Şâfiî mezhebi:

el-Üm isimli eserde hüküm şöyle açıklanmıştır: “Hayzın en azı bir gün bir gece, en çoğu ise on beş gündür.¹²¹ Görüldüğü üzere Cessâs eserinde atıf yaparken İmam Şâfiî ile aynı ibareni kullanmaktadır.

2.1.3.2. Tuhur Müddetinin Asgari Süresi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre temizlik (tuhur) döneminin asgari süresinin on beş gün olduğunu söylemiştir.¹²²

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm* isimli eserinde temizlik döneminin asgari süresi on beş gün olduğunu belirtmiştir.¹²³ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.1.3.3. Âdet Süresi İçinde Görülen Geçici Temizlik

¹¹⁹ Yavuz, Yunus Vehbi, “Hayız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 17/51.

¹²⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/23.

¹²¹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/85.

¹²² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/30.

¹²³ Şâfiî, *el-Üm*, 1/85.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre âdet süresi içinde görülen geçici temizliğin kanamadan sayılmayacağını belirterek kadının kesinti günlerinde gusletmesi gerektiğini ve her namaz için abdest almasının vacip olduğunu söylemiştir.¹²⁴

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm* isimli eserinde kadın bir gün hayız, bir gün temizlik görürse, bu geçici temizliğin kanamadan sayılmayacağı, kesinti günlerinde gusledeceğini ve her namaz için abdest alacağını söylemiştir.¹²⁵ Görüldüğü üzere Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetli olmuştur.

2.1.3.4. Âdet Hâlinde İken Kadınla Cinsi Temasta Bulunmak

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre erkeğin hayız hâlindeki eşine izâr üstünden mübaşeret yapabileceğini söylediğini ifade etmiştir.¹²⁶

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm* isimli eserinde kocanın, hayız halindeki karısına izâr üstünden mübaşeretinin mubah olduğunu söylemiştir.¹²⁷

Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.1.3.5. Âdet Döneminde Görülen Sarımtırak ve Boz Bulanık Renkteki Kanın Hükmü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre âdet süresi içinde görülen sarımtırak ve boz bulanık renkteki kanamanın hayız olduğunu beyan etmiştir.¹²⁸

Şâfiî mezhebi:

¹²⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/32.

¹²⁵ Şâfiî, *el-Üm*, 1/84-85.

¹²⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/21.

¹²⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 1/76.

¹²⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/32.

İmam Şâfiî *el-Üm* isimli eserinde âdet süresi içinde görülen sarımtırak ve boz bulanık renkteki kanamanın hayız olduğunu söylemiştir.¹²⁹ Yine Müzenî *el-Muhtasar* isimli eserinde İmam Şâfiî'ye göre âdet süresi içinde görülen sarımtırak ve boz bulanık renkteki kanın hayızdan sayıldığını söylemiştir.¹³⁰

el-Üm ve *Muhtasar*'daki malumat böyledir bununla birlikte bazı Şâfiî fakihleri Ümmü Atiyye (r.anhâ) rivâyet ettiği hadise istinaden âdet süresi bittikten sonra görülen sarımtırak ve boz bulanık renkteki kanın hayız olmadığı görüşündedir.¹³¹ Ümmü Atiyye (r.anhâ) şöyle rivâyet etmiştir: “Biz temizlendikten sonra gördüğümüz sarı ve bulanık renkli akıntıları hayızdan saymazdık.”¹³² Cessâs'nin bu meselede isabet ettiğini görmekteyiz.

2.1.3.6. Âdet Görmeye Yeni Başlayan Kadının Hayız Süresi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre âdet görmeye yeni başlayan ve kanama başladıktan sonra devam edenlerin hayızının, hayızın asgari süresi olan bir gün ve bir gece olduğunu söylemiştir.¹³³

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, âdet görmeye yeni başlayan ve kanaması devam eden kadının hayız süresinin bir gün ve bir gece olduğunu söylemiştir.¹³⁴

Kaynaklarda âdet görmeye yeni başlayan ve kanama başladıktan sonra devam eden kadının hayızının bir gün ve bir gece, altı veya yedi gün olduğunu belirten görüşler de mevcuttur.¹³⁵ Bu bilgilere göre Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş *el-Üm*'deki malumatlarla örtüşmektedir.

¹²⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 5/225.

¹³⁰ Müzenî, *el-Muhtasar*, 104.

¹³¹ Şâfiî'nin öğrencileri onun mezkûr görüşü hakkında farklı tefsirlerde bulunmuştur. O yüzden bu görüş ihtilaf niteliğinde değil, belki Şâfiî'nin görüşünün bir şerhi niteliğindedir. bk. Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 1/79. Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/399. Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/392. Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 11/261.

¹³² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Hayız”, 73 (No. 326).

¹³³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/33.

¹³⁴ Şâfiî, *el-Üm*, 1/85.

¹³⁵ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matlab*, 1/340; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/390-391.

2.1.3.7. Hayız Müddetinin Uzaması Durumunda Gusletmeden Yapılan Cinsi Münasebetin Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre kanamanın kesilmesinin ardından hayızın asgari veya azami süre kadar devam etmiş olmasına bakılmaksızın gusletmeden kocanın kadınla ilişkiye girmesinin helal olmadığını nakletmiştir.¹³⁶

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî, âdet kanı kesilen fakat gusletmeyen kadınla cinsi münasebet kurmanın helal olmadığını görüşündedir.¹³⁷ İmam Şâfiî'nin delili (..temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın..) ¹³⁸ âyetidir. İmam Şâfiî, burada, âyetteki ibareden sarih olarak kastedilenin ve anlaşılmanın gusletmek olduğunu söylemiş ve temizlenmenin de ancak gusül ile olacağını vurgulamıştır. Çünkü hayız halinde olan kadının, herhangi bir ibadeti yapabilmesi için, cünüp durumdaki kimse gibi gusletmesi gerektiği açıktır.¹³⁹ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.1.4. Mesh

Mesh, bir şey üzerinde eli gezdirmek, o şeyi elle silmek demektir. Fıkıhta, 'Abdest ve teyemmümde bazı organlar, mest, sargı vb. üzerinde yapılan hükmî temizliktir. Mest ve sargı üzerine mesh, yıkama yerine geçen (bedel) bir işlemdir. İslâm dini ibadetlerde kolaylığı tercih ettiğinden dolayı, ayaklara mest, çizme vs. giyildiğinde, üzerinde sargı bulunan bir organın abdest alırken yıkanması gerektiğinde bazı şartlara uymak üzere meshi caiz kabul etmiştir.¹⁴⁰

2.1.4.1. Abdestte Baş Meshetmenin Miktarı

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre başın az bir kısmını meshetmenin farz olduğunu ve belirli bir miktar belirtmediğini söylemiştir.¹⁴¹

¹³⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/35.

¹³⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 1/78, 5/185; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/386; İmrânî, *el-Beyân*, 1/342-343.

¹³⁸ Bakara, 2/222.

¹³⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/78, 5/185; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/386.

¹⁴⁰ Erdoğan, Mehmet, "Mesh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/301.

¹⁴¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/348.

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî'ye göre başın az bir kısmına mesh etmek yeterlidir. Zira âyet buna delalet etmektedir.¹⁴² Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.1.4.2. Abdestte Başa Üçten Az Parmakla Meshetmenin Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre başa üçten az parmakla meshetmenin yeterli olduğunu nakletmiştir.¹⁴³

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî'ye göre abdest alan kimse başını bir parmakla veya parmaklarının bazı kısmıyla meshederse abdesti geçerlidir.¹⁴⁴ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.1.4.3. Mest Üzerine Yapılan Mesh Süresi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre mest üzerine mesh yapabilme süresinin yolcu olmayanlar için bir gün bir gece, yolcular için üç gün üç gece olduğunu beyan etmiştir.¹⁴⁵

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî'ye göre mest üzerine mesh yapabilme süresi, yolcu olmayanlar için bir gün bir gece, yolcular için üç gün üç gecedir.¹⁴⁶ Cessâs'nin bu meselede isabet ettiğini görmekteyiz.

2.1.4.4. Mestlerin Giyilmesinde Abdestin Kâmil Olması

Cessâs, eserinde bir kişi önce ayaklarını yıkayıp sonra mestlerini giyse ve diğer abdest azalarını yıkadıktan sonra abdestini bozsa, o kişinin mest üzerine mest yapabilmenin caiz olup olmadığından bahsederken Şâfiî'ye göre bunun caiz

¹⁴² Şâfiî, *el-Üm*, 1/41.

¹⁴³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/348.

¹⁴⁴ Şâfiî, *el-Üm*, 1/41.

¹⁴⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/353.

¹⁴⁶ Şâfiî, *el-Üm*, 1/50.

olmadığını, ancak kâmil bir şekilde abdest aldıktan sonra mestlerini giyen kimse şâyet abdestini bozarsa, mestleri üzerine meshetmesinin caiz olduğunu söylemiştir.¹⁴⁷

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî'ye göre mest üzerine mesh yapabilmeyenin şartı abdestin kâmil bir şekilde tamamlanmasıdır. Abdest kâmil olmadan önce mestlerini giyen bir kimse abdestini bozduğu takdirde, mestleri üzerine mesh yapamaz.¹⁴⁸ Bu bilgilere göre Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş *el-Üm*'deki malumatlarla örtüşmektedir.

2.1.4.5. Çoraplar Üzerine Mesh Etmek

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre topuklara kadar deriyle kaplanmış olan çoraplara mesh etmenin câiz olduğunu söylemiştir.¹⁴⁹

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, çorapların mest işlevini yerine getirebilmesi durumunda, yani onlarla devamlı yürünebilecek şekilde sert ve sık dokunmuş olması ve topuklara kadar ciltlenmiş olması halinde mesh etmenin câiz olduğunu söylemiştir.¹⁵⁰ Müzenî *el-Muhtasar* isimli eserinde İmam Şâfiî'ye göre topuklara kadar ciltlenmiş, mest rolünü yerine getirebilen çoraplara meshedebileceğini nakletmiştir.¹⁵¹ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.1.4.6. Sarık ve Başörtüsü Üzerine Mesh Etmek

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre sarık ve başörtüsü (himâr) üzerine mesh etmenin caiz olmadığını nakletmiştir.¹⁵²

Şâfiî mezhebi:

¹⁴⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/356.

¹⁴⁸ Şâfiî, *el-Üm*, 1/48; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/361;

¹⁴⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/356.

¹⁵⁰ Şâfiî, *el-Üm*, 1/49..

¹⁵¹ Müzenî, *el-Muhtasar*, 102; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/364; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 1/290.

¹⁵² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/357.

İmam Şâfiî'ye göre sarık üzerine mesh edilmesi halinde, başın ve saçının görünen kısımları mesh edilmiş oluyorsa mesh farzı yerine getirilmiş olur. Buna mukabil başın ve saçın görünen kısımları mesh edilmeksizin sadece sarık üzerine yapılan mesh caiz değildir.¹⁵³ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü detaylandırmamıştır. Dolayısıyla bu atıf, İmam Şâfiî'nin sarık üzerine meshetmeyi mutlak bir şekilde kabul etmediği izlenimini vermektedir. Hımar üzerine mesh etmenin hükmü de sarık üzerine meshetmenin hükmü gibidir.¹⁵⁴ Görüldüğü üzere Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü tam isabet olmadığını görmekteyiz.

2.1.4.6. Başın Mesh Edildiği Su ile Kulakların Mesh Edilmesi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre kulakların baştan bağımsız bir organ olduğu buna binâen içini ve dışını yeni bir su ile meshetmenin sünnet olduğunu söylemiştir.¹⁵⁵

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî'ye göre kulakların yeni bir suyla mesh edilmesini sünnettir.¹⁵⁶ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.1.5. Teyemmüm

Suyu temin etme ve kullanma imkânının bulunmadığı yerlerde, büyük ve küçük hükmi kirliliği (hades) gidermek maksadıyla, temiz toprak veya toprak cinsinden sayılan herhangi bir maddeyle, elleri, yüzü ve iki kolu meshetme anlamındaki hükmi temizliğe teyemmüm denir.¹⁵⁷ Teyemmüm, abdest ve gusül yerine geçen sembolik bir işlemdir.

2.1.5.1. Teyemmümün Sıfatı

¹⁵³ Şâfiî, *el-Üm*, 1/41; Mâverdî, *el-Hâvi 'l-kebîr*, 1/119.

¹⁵⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/409-410.

¹⁵⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/360.

¹⁵⁶ Şâfiî, *el-Üm*, 1/42; Mâverdî, *el-Hâvi 'l-kebîr*, 1/120; Rüyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 1/97.

¹⁵⁷ Mehmet Boynukalın, "Teyemmüm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/52.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre teyemmüm yapan kimsenin ellerini iki defa toprağa vuracağını nakleder. İlk vuruşun yüze sürmek, ikincisinin ise dirseklere kadar kollara sürmek için olduğunu nakletmiştir.¹⁵⁸

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, elleri iki defa toprağa vurmanın farz olduğuna hükmetmiştir. Teyemmüm yapan kişi, toprağa vurduğu elini dirseklere kadar kollarına sürmediği takdirde teyemmümünün geçerli olmadığını söylemiştir.¹⁵⁹ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.1.5.2. Teyemmümde Kullanılacak Madde

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre teyemmümün sadece halis toprak ile câiz olacağını söylemiştir.¹⁶⁰

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, teyemmümün sadece halis toprak adı verebilen şey ile câiz olacağını söylemiştir.¹⁶¹ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.1.5.3. Yanında Taharete Yetecek Miktarda Suyu Olmayan Kişinin Abdesti

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre bir kişinin yanındaki su taharete yetmezse mevcut su ile abdest azalarını yıkayabileceği kadar yerlerini yıkacağını, sonra da teyemmüm edeceğini, eğer bunu yapmazsa abdest ya da teyemmümünün geçerli olmayacağını söylemiştir.¹⁶²

Şâfiî mezhebi:

el-Üm ve diğer Şâfiî kaynaklarında abdeste yetecek kadar su bulamayan kişi hakkında iki görüş zikredilmektedir. Birinci görüşe göre: Mevcut suyu abdest azalarını

¹⁵⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/27.

¹⁵⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/65; Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, 1/159.

¹⁶⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/30.

¹⁶¹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/66.

¹⁶² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/11.

yıkamak için kullanmadan doğrudan teyemmüm eder. İkinci görüşe göre ise su ile abdest azalarını yıkayabileceği kadar yerlerini yıkar, sonra da teyemmüm eder.¹⁶³ Ancak Mâverdî *el-Hâvi'l-kebîr*'de Şîrbînî ise *Mugni'l-muhtâc* adlı eserinde güçlü olan görüşün ikinci görüş olduğunu, yani su ile abdest azalarını yıkayabileceği kadar yerlerini yıkamak, sonra da teyemmüm etmek olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş Şâfiî'nin *el-Üm*'de zikrettiği ikinci görüşle aynıdır.

2.1.5.4. Suyu Unutup Teyemmümle Namaz Kılmanın Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre yükünün içinde su bulunduğunu unutup teyemmümle namaz kılan kimsenin namazın vakti geçsin geçmesin iade etmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁶⁵

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî'ye göre yükünün içinde su bulunduğunu unutup teyemmümle namaz kılan kimsenin namazını iade etmesi gerekir.¹⁶⁶

Meseleye dâir Şâfiî'nin görüşlerine Cessâs sonrası eserlerden Mâverdî'nin *el-Hâvi'l-kebîr* isimli eserinde şöyle rastlıyoruz: “Şâfiî, kavli-i cedîdinde, namaz kılacak kimse suyu aramasının akabinde teyemmüm edip namaz kıldıktan sonra yükünde su bulursa, namazını iade eder. Kavli-i kadîminde ise Şâfiî, bu kişinin namazını iade etmeyeceğini belirtmiştir.”¹⁶⁷ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.1.5.5. Teyemmüm Etmek İçin Su Aramanın Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre beraberinde su bulunmayan bir kimsenin suyu aramadan teyemmüm etmesinin caiz olmadığını nakletmiştir.¹⁶⁸

Şâfiî mezhebi:

¹⁶³ Şâfiî, *el-Üm*, 1/66; Müzenî, *el-Muhtasar*, 100; Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matlab*, 1/213;

¹⁶⁴ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/284; Şîrbînî, *Mugni'l-muhtâc*, 1/249.

¹⁶⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/13.

¹⁶⁶ Şâfiî, *el-Üm*, 1/63; Merverrûzî (Kadı Hüseyin), *et-Ta'lîka*, 1/453; İmrânî, *el-Beyân*, 1/295.

¹⁶⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/286.

¹⁶⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/14.

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, beraberinde su bulunmayan bir kimsenin suyu aramadan teyemmüm etmesi durumunda teyemmümü iade etmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁶⁹ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.1.5.6. Namaz Vaktinin Çıkması Endişesi İle Teyemmümle Namaz Kılmak

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre vaktin sonunda su bulan ancak teyemmüm etmediği takdirde vaktin çıkmasından korkan kimsenin seferde olsun veya olmasın taharet etmesi gerektiğini beyan etmiştir.¹⁷⁰

Şâfiî mezhebi:

Müzenî *el-Muhtasar* isimli eserinde Şâfiî'ye göre vaktin sonunda su bulan ancak teyemmüm etmediği takdirde vaktin çıkmasından korkan kimsenin teyemmüm etmesinin caiz olmadığını söylemiştir.¹⁷¹ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.1.5.7. Su veya Topraktan Mahrum Olan Mahpusun Namazı

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre su veya topraktan mahrum olan mahpus kişinin namazını abdestsiz ve teyemmümsüz bir şekilde kılacağını ve sonra iade edeceğini söylemiştir.¹⁷²

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, su veya topraktan mahrum olan mahpus kişinin namazını taharetsiz olarak kılacağı ve sonra iade edeceğini söylemiştir.¹⁷³ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.h-

2.1.5.8. Namaz Vaktinin Girmesinden Önce Teyemmümün Hükümü

¹⁶⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/62.

¹⁷⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/17.

¹⁷¹ Müzenî, *el-Muhtasar*, 100; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 1/229; İmrânî, *el-Beyân*, 1/291.

¹⁷² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/19.

¹⁷³ Şâfiî, *el-Üm*, 1/68. Ayrıca bkz. Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab*, 1/185; Merverrûzî (Kadı Hüseyin), *et-Ta'lîka*, 2/594; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 1/210; Şâfiî, *Hilyetü'l-'ulemâ'*, 1/268.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre su bulamayan kişinin, namaz vaktinin girmesinden önce teyemmüm etmesinin caiz olmadığını söylemiştir.¹⁷⁴

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*, su bulamayan kişinin, namaz vaktinin girmesinden ve su aramadan önce teyemmüm etmesi halinde o teyemmüm ile namaz kılamayacağını söylemiştir.¹⁷⁵ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.1.5.9. Bir Teyemmümle İki Farz Namaz Kılmanın Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre bir teyemmümle iki farz namazı kılmanın caiz olmadığını, ancak bir teyemmümle hem farz hem nafîle hem de cenaze namazı kılınabileceğini nakletmiştir.¹⁷⁶

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, bir farz namaz için teyemmüm eden kişinin farz namazı kıldıktan sonra nafîle ve cenaze namazı kılınabileceğini, lakin yeni bir farz namaz kılmak istiyorsa tekrar su bulabilmek için arayışa girmesini ve bulamaması halinde yeniden teyemmüm etmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁷⁷ Bu bilgilere göre Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş *el-Üm*'deki malumatlarla bire bir aynıdır.

2.1.5.10. Namazda Su Gören Teyemmümlü Kişinin Durumu

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre namazda su gören teyemmümlü kişinin namazını kesmeden devam edeceğini ve namazın geçerli olacağını söylemiştir.¹⁷⁸

Şâfiî mezhebi:

¹⁷⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/20.

¹⁷⁵ Şâfiî, *el-Üm*, 1/64.

¹⁷⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/21.

¹⁷⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 1/64; Ayrıca bk. Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 1/200; Şâfiî, *Hilyetü'l-'ulemâ'*, 1/42.

¹⁷⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/23.

İmam Şâfiî *el-Üm* 'de, farz veya nafîle namazda su gören teyemmümlü kişinin namazı kesmeden devam edeceğini ve namazın geçerli olacağını söylemiştir.¹⁷⁹ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

Değerlendirme:

Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*'ında İmam Şâfiî'ye tahâret bağlamında diğer konulara kıyasen en çok atıfta bulunmuştur. Böyle olması Ahkâm ayetlerinde su, teyemmüm gibi tahâret ile ilgili konuların fazla yer almasından kaynaklanmıştır. Cessâs, tahâret bölümünde toplam 35 görüşünü nakletmiş ve tartışmıştır ve bunun sadece bir tanesi tam isabetli olmamıştır. Sarık ve başörtüsü (himâr) üzerine mesh etme konusunda eksik nisbette bulunması meseleyi tetkik etmeden naklettiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. İsaletli olduğu görüşlerin hepsi *el-Üm*'deki malumatlarla bire bir aynıdır. Cessâs'ın bu konuda çok titiz davrandığını söyleyebiliriz.

¹⁷⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/64.

2.2. NAMAZ

Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*'ında namaz bağlamında Şâfiî'nin 24 görüşünü nakletmiş ve tartışmıştır. Bu görüşlerden 3 tanesi kıraat hakkında, 4 tanesi Cuma namazının hükümleri, 5 tanesi seferilik, 3 tanesi korku namazı, 9 tanesi namazın rükün, şart ve diğer hükümleri hakkındadır.

2.2.1. Namazda Kıraat ile İlgili Meseleler

2.2.1.1. Bismelenin Fâtiha Sûresi'nin Bir Âyeti Olduğu ve Namazda Okunması Gerektiği

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre bismelenin Fâtiha Sûresi'nden bir âyet olduğunu, Fâtiha okunurken bismelenin okunmaması durumunda namazın iade edilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁸⁰

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, bismelenin Fâtiha Sûresi'nden bir âyet olduğunu, Fâtiha okuyan kimsenin besmeleyi külliye veya az bir kısmını terk etmesi halinde namazı iade etmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁸¹ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.2.1.2. Bismelenin Namazda Sesli Okunması

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre bismelenin, başında bulunduğu her sûrenin bir âyeti olduğunu ve cehri namazlarda her sûrenin başlangıcında sesli okunması gerektiğini söylemiştir.¹⁸²

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, İbn Ömer'in (r.a.) Fâtiha sûresi ve ondan sonraki sûre için besmeleyi okumayı terk etmediğini rivâyet etmiştir.¹⁸³ Müzenî *el-Muhtasar* isimli eserinde ise İmam Şâfiî'nin Fâtiha sûresi ve ondan sonraki sûre için bismelenin

¹⁸⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/8; 1/13

¹⁸¹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/129.

¹⁸² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/14; 1/16

¹⁸³ Şâfiî, *el-Üm*, 1/130.

okunacağını ve İbn Ömer'in (r.a.) öyle yaptığını söylediğini nakletmiştir.¹⁸⁴ İmrânî, *el-Beyân* adlı eserinde, bismelenin Tevbe Sûresi dışında bulunduğu her sûrenin bir âyeti olduğunu ve İmam Şâfiî'nin cehri namazlarda cehri, sessiz namazlarda sessiz yapılacağı görüşünde olduğunu söylemiştir.¹⁸⁵ Yine mezhepte farklı bir görüşün mevcut olduğuna işaret ederek şu açıklamada bulunmuştur: "Mezhepte zahir olan, bismelenin, Tevbe Sûresi dışındaki diğer sûrelerin evvelinden bir âyet olduğudur. Ashaptan bazıları, bu konuda Şâfiî'ye ait başka bir görüş naklederek şöyle demişlerdir: Besmele, bütün sûrelerin evvelinden bir âyet değildir. Çünkü Hz. Peygamber, 'İçinde otuz âyet bulunan bir sûre vardır ki, okuyana şefa'at eder'¹⁸⁶ buyurmuştur. Malumdur ki bu sûre,¹⁸⁷ bismelenin dışında otuz âyettir."¹⁸⁸ Bu bilgilere göre Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşle *el-Üm*'deki malumatlar örtüşmektedir.

2.2.1.3. Kıraatten Önce İstiazedede Bulunmak

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre Kıraatten önce euzünün çekileceğini söylemiştir.¹⁸⁹

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, euzünün kıraatten önce çekileceğini ama terk edilirse namazı iade etmenin gerektirmediğini söylemiştir.¹⁹⁰ Yani İmam Şâfiî'ye göre bunun müstehap olduğu anlaşılmaktadır. Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.2.2. Namazın Rükün, Şart ve Diğer Hükümleri ile İlgili Çeşitli Meseleler

2.2.2.1. Namazda Salavat Getirmenin Hükümü

¹⁸⁴ Müzenî, *el-Muhtasar*, 108.

¹⁸⁵ İmrânî, *el-Beyân*, 2/185.

¹⁸⁶ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), *el-Câmi'u'l-kebîr*, thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Garbi'l-İslami, 1416/1996), "Fezâilü'l-Kur'ân", 9 (No.2891).

¹⁸⁷ Mülk sûresinden kastedilmektedir.

¹⁸⁸ İmrânî, *el-Beyân*, 2/285.

¹⁸⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/12.

¹⁹⁰ Şâfiî, *el-Üm*, 1/29.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre namazda Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salavat getirmenin farz olduğunu söylemiştir.¹⁹¹

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, teşehhütte Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salavat getirmenin farz olduğunu, terk edilmesi durumunda namazın iade edilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁹² Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.2.2.2. Öğle Namazının Son Vakti

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre öğlenin son vaktinin bir şeyin gölgesinin, bir misline ulaştığı zaman olarak beyan etmiştir.¹⁹³

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî'ye göre öğlenin son vaktinin bir şeyin gölgesinin, bir misline ulaşana kadar olan zamandır.¹⁹⁴ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.2.2.3. Akşam Namazının Vakti ve Şafağın Keyfiyeti

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre akşam namazının tek bir vakti olduğu ve şafağın kırmızılık olduğunu söylemiştir.¹⁹⁵

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm* adlı eserinde konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “Akşam namazının tek bir vakti vardır. O vakit, güneşin battığı vakittir”.¹⁹⁶ İmam Şâfiî şafak hakkında “Şafak, güneşin battığı yerdeki kırmızılıktır.”¹⁹⁷ Şâfiî'ye göre ise şafak, ufukta meydana gelen kızılıktır. Bu kızılık kaybolunca, akşam namazının vakti çıkmış olur. Böylelikle güneşin batımından şafağın kaybolmasına kadar vakit akşam namazının vakti olur. Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

¹⁹¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/243.

¹⁹² Şâfiî, *el-Üm*, 1/140.

¹⁹³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/251.

¹⁹⁴ Şâfiî, *el-Üm*, 1/90; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/14; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 1/378; İmrânî, *el-Beyân*, 2/25.

¹⁹⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/258.

¹⁹⁶ Şâfiî, *el-Üm*, 1/92.

¹⁹⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 1/93.

2.2.2.4. Namazda Setr-i Avretin Hükümü

Sözlükte “eksik, gedik, açık; açılıp görünen şey; korkulacak, zarar gelecek yer” gibi manalara gelen avret, fıkıh terimi olarak insan vücudunda görünmesi ve gösterilmesi günah sayılan, namazda ve namaz dışında örtülmesi farz ve başkalarının bakılması haram olan yerlerdir.¹⁹⁸

Sözlükte “örtmek” anlamındaki setr ile “vücudun gösterilmemesi gereken mahrem yerleri” manasındaki avret kelimelerinden oluşan setr-i avret, namazda ve namaz dışında gereken yerlerin örtülmesi anlamında fıkıh terimidir.¹⁹⁹

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî’ye göre setr-i avretin farz olduğunu, örtünme imkânı bulunan kimsenin avret yerlerini örtmemesi halinde namazının bozulacağını söylemiştir.²⁰⁰

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*’de, avret yerlerini örtmeye kadir kimsenin, avret yerlerini örtmeden namaz kılsa namazı iade etmesi gerektiğini söylemiştir.²⁰¹ Cessâs, Şâfiî’ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.2.2.5. Rükû ve Secdede Okunacak Dualar

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî’ye göre namaz kılan kişinin rükûda üç defa “sübhone rabbiyel azim”, secdede üç defa “sübhone rabbiyel a'la” diyeceğini beyan etmiştir.²⁰²

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*’de, imam veya münferit, namaz kılan kimsenin rükû ve secdede, Hz. Peygamber’den (s.a.s.) mesur duaları okumakta gevşeklik göstermemesi

¹⁹⁸ Şener, Mehmet, “Avret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/126.

¹⁹⁹ Okumuş, Fatih, “Setr-i avret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/576.

²⁰⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/205.

²⁰¹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/109.

²⁰² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5/37.

gerektiğini ve rükûda üç defa “sübhanerabbîyel azim” demeyi hoş karşılayacağını söylemiştir.²⁰³ Cessâs, Şâfiî’ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.2.2.6. Namazda Cemaatin İmamla Beraber Kıraatte Bulunması

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî’ye ait iki görüş zikretmektedir.

Birinci görüş: Müzenî'nin rivâyetine göre imamın hem sesli hem de sessiz kıraatte bulunduğu namazlarda arkasındaki cemaatin kıraatla yükümlü olduğunu söylemiştir.

İkinci görüş: Büveytî'nin rivâyetine göre sessiz namazlarda hem Fâtiha’yı, ayrıca ilk iki rekâta de sûre ekleyerek okur. Cehri namazda ise sadece Fatiha’yı okur demiştir.²⁰⁴

Şâfiî mezhebi:

Müzenî *el-Muhtasar* isimli eserinde kendisi kıraatin sessiz yapıldığı namazlarda cemaatin kıraat yapması gerektiğini, sesli namazlarda yapmayacağını söyledikten sonra İmam Şâfiî’ye göre sessiz olsun, sesli olsun Fâtiha sûresinin okunacağını beyan etmiştir.²⁰⁵ Mâverdî *el-Hâvi'l-Kebîr*’de, İmam Şâfiî’nin kavli kadime göre sesli namazda kıraat gerekmediği, sessiz namazda kıraatin gerektiğini, kavli cedide göre ise imamın hem sesli hem de sessiz kıraatte bulunduğu namazlarda arkasındaki cemaat, kıraat kılacağını söylemiştir.²⁰⁶

Büveytî'nin rivâyetine gelince Büveytî *el-Muhtasar* isimli eserinde İmam Şâfiî’nin “Sessiz namazlarda Fâtiha’yı, ayrıca ilk iki rekâta de sûre ekleyerek okur.” dediğini nakletmiştir.²⁰⁷ Cessâs’ın nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.2.2.7. Namazda Unutarak veya Yanılarak Konuşmanın Hükümü

²⁰³ Şâfiî, *el-Üm*, 1/133.

²⁰⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/216.

²⁰⁵ Müzenî, *el-Muhtasar*, 108.

²⁰⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/141; Merverrûzî (Kadı Hüseyin), *et-Ta'lika*, 2/778.

²⁰⁷ Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Yahyâ el-Mısrî el-Büveytî, *el-Muhtasar*, thk. Eymen b. Nasır b. Nayif es-Selame, (Medine: Camiati'l – İslamiyye, 1431/2010), 139.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre namazda yanılarak konuşmanın namazı bozmayacağını söylemiştir.²⁰⁸

Şâfiî mezhebi:

Namazda unutarak veya yanılarak konuşan bir kimsenin namazı bozulmaz. Sadece sehiv secdesi yapılması gerekir.²⁰⁹ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.2.2.8. Kaza ve Vakit Namazlarının Tertibi

Cessâs, eserinde, (وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي) “Beni anmak için namaz kıl”²¹⁰ âyetinin tefsiri sadedinde âyetin kazaya kalan namaz hatırlandığında kılınmasının vâcib olduğuna delâlet ettiği, ayrıca kaza namazlarında tertibe riâyet edilmesinin de vâcib olduğunu söylemiştir. Mezhebinin görüşünü bu şekilde özetledikten sonra kazaya kalmış bir namaz, vakit namazına başlanacağı sırada hatırlanırsa; kazadan önce vakit namazın kılınmasının caiz olup olmadığı hususunda âlimlerin görüşünü aktarırken İmam Şâfiî'ye göre râcih olanın, kaza namazını kılınması olduğu, ancak vakit namazı kaza namazından önce kılmanın da caiz olduğunu beyan etmiştir.²¹¹

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de kişi, kazaya kalmış bir namazı vakit namazına başlayacağı sırada hatırlarsa vakit namazı veya kaza namazından istediğini önce kılmada hür olduğunu, ancak kaza namazı kılarken vakit namazının vakti fevt oluyorsa vakit namazını kılması gerektiğini söylemiştir.²¹² Merverrûzî *et-Ta'lika* adlı eserinde konuyla ilgili şöyle açıklamada bulunmuştur: “Gerek vaktin farzıyla kaza namazı arasında gerekse kaza namazlarının arasında tertibe riâyet etmek bize göre şart değildir.”²¹³ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.2.2.9. Secde Âyetinin Sayısı Hakkında

²⁰⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/157.

²⁰⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/147; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/177.

²¹⁰ Tâhâ 20/14

²¹¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5/51.

²¹² Şâfiî, *el-Üm*, 1/97.

²¹³ Merverrûzî (Kadı Hüseyin), *et-Ta'lika*, 2/309.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre Kur'an'da on dört yerde secde âyeti olduğunu, yalnız Sâd sûresindeki âyet, tilâvet değil, şükür secdesi olduğunu nakletmiştir.²¹⁴

Şâfiî mezhebi:

Müzenî *el-Muhtasar* adlı eserinde Şâfiî'ye göre Kur'an'da on dört yerde secde âyeti olduğunu, ama Sâd sûresindeki secdenin şükür secdesi olduğunu söylemiştir.²¹⁵ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş Müzenî'nin naklettiği malumatlarla örtüşmektedir.

2.2.3. Cuma Namazı

2.2.3.1. Cuma Namazının Sahih Olması İçin Aranılan Kişi Sayısı

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre cuma namazının sahih olması için kırk kişilik bir cemaatin olmasını şart olduğunu söylemiştir.²¹⁶

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de “Cuma namazının kırk erkekten az kişilere farz olduğunu bilmiyorum” diyerek cuma namazının sahih olması için kırk kişilik bir cemaatin bulunmasının şart olduğunu söylemiştir.²¹⁷ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.2.3.2. Cuma Namazının Köyde Kılınması

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre bir köyün ihtiyaç dışında oradan ayrılmayan, vatan edindikleri toplu binaları ve evleri olan sâkinleri var ise ve bunlar akıllı, hür kırk kişi olursa, Cuma namazı kılınmalarının onlara vacip olduğunu söylemiştir.²¹⁸

²¹⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5/55.

²¹⁵ Müzenî, *el-Muhtasar*, 109; Cüveynî, *Nihâyetü'l-maṭlab*, 2/228.

²¹⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5/341.

²¹⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 1/219.

²¹⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5/338.

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de şöyle demiştir: “Bir köyün ihtiyaç dışında oradan ayrılmayan, vatan edindikleri toplu binaları ve evleri olan sâkinleri var ise ve bunlar akıllı, hür kırk kişi olursa, Cuma namazı vacip olur. Evleri dağınık bir vaziyette olup toplu değilse köy ehli sayılmazlar.”²¹⁹ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.2.3.3. Cuma Namazında Teşehhüde İmama Yetişen Kişi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre cuma namazında imama teşehhüde yetişen kişinin Cuma namazı kaçırıldığını ve öğle namazı olarak dört rekât kılması gerektiğini söylemiştir.²²⁰

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, cuma namazından bir rekâta yetişen kişinin Cuma namazına yetişmiş sayılacağını söylemiştir. Bunu ise “bir rek'ata yetişmek, imam rükûdan başını kaldırmadan rükûa varıp, onunla birlikte rükû yapmaktır” şeklinde açıklamış ve rükûyu imamla birlikte yapan kişinin müdrik sayılacağını belirtmiştir. Eğer bunu kaçırırsa namazı öğle namazı olarak dört rekât kılması gerektiğini söylemiştir.²²¹ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.2.3.4. Cuma Günü Yolculuk Yapmanın Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre Cuma günü namaz kılmadan sefere çıkmanın mekruh olduğunu söylemiştir.²²²

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, Cuma günü namaz kılmadan sefere çıkmayı hoş karşılamadığını belirtmiştir.²²³ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

²¹⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/219.

²²⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5/339.

²²¹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/236.

²²² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5/342.

²²³ Şâfiî, *el-Üm*, 1/218.

2.2.4. Seferilik

2.2.4.1. Seferde Namazı Kasretmenin Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre sefere çıkan kimsenin seferinde namazı kasretmeye niyet ettikten sonra namazları kasredebileceğini aksi halde namazın ikamet halinde olduğu gibi dört rekât olarak kılınacağını söylemiştir.²²⁴

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de şöyle açıklamıştır: “Korku ve sefer halinde namazların kısaltılması, Kitap ve Sünnet’le sabittir. Korku olmadığı halde seferde namazların kısaltılması sünnettir. Kitap, korku olmadığı halde seferde namazların kısaltılmasının ruhsat olduğuna delalet eder.”²²⁵ Mâverdî *el-Hâvi'l kebîr* isimli eserinde Şâfiî mezhebinde namazı kısaltmanın şartlarından birinin iftitah tekbiri ile beraber kasredeceğini niyet etmesi olduğunu beyan etmiştir.²²⁶

Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.²²⁷ Zira Şâfiî mezhebinde seferde namazı kısaltmanın daha faziletli olduğunu savunan görüşler de mevcuttur.²²⁸ İmam Şâfiî kendisi de “Sünnetten yüz çevirme maksadıyla yapıldığı takdirde, kasrın terk edilmesini hoş karşılamam.”²²⁹ diyerek meseleye açıklık getirmiştir.

2.2.4.2. Misafirin Mukime Uyması Hakkında

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre seferi olan bir kişi, mukim olan imamın son oturuşuna yetişmişse namazda mukim olan imama uyması yani namazı mukim gibi tam eda etmesi gerektiğini söylemiştir.²³⁰

Şâfiî mezhebi:

²²⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/232.

²²⁵ Şâfiî, *el-Üm*, 2/208.

²²⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/377.

²²⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 2/207-209. Müzenî, *el-Muhtasar*, 40.

²²⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/366.

²²⁹ Cüveynî, *Nihâyetü'l-maṭlab*, 2/423.

²³⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/234.

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, seferi olan bir kişi, mukim olan imamın son oturuşuna yetişmişse namazda mukim olan imama uyması yani namazı mukim gibi tam eda etmesi gerektiğini söylemiştir.²³¹ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşünde isabetlidir.

2.2.4.3. Masiyet İçin Yolculuk Yapan Kişinin Namazı

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre masiyet için yolculuk yapan kişi için namazı kısaltmak ve mesh etme hakkının olmadığını söylemiştir.²³²

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, masiyet için yolculuk yapan kişi için namazı kısaltmak ve mest üzerine mesh etmek gibi hakların olmadığını söylemiştir.²³³ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.2.4.4. Namazın Kısaltılacağı Yolculuk Mesafesi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre sefer mesafesi, Hâşimî mili hesabında 46 mil olduğunu söylemiştir.²³⁴

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, "46 Hâşimî mili"²³⁵ mesafede namazın kısaltılacağını söylemiştir.²³⁶ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.2.4.5. Yolcuyu Mukim Yapan Süre

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre ikâmetin dört gün olduğunu ve dört gün ikamet etmenin niyet etmekle namazın tam kılınacağını söylemiştir.²³⁷

Şâfiî mezhebi:

²³¹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/209-210.

²³² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/235.

²³³ Şâfiî, *el-Üm*, 1/212.

²³⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/235.

²³⁵ Bir mil günümüzde 1848 m olarak belirlenmektedir. bk. Mehmet Erkal vd., *İslam'da Seferilik ve Hükümleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1996), 160.

²³⁶ Şâfiî, *el-Üm*, 1/211.

²³⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/235.

Şâfiî kaynaklarında ikamet süresi giriş ve çıkış günlerinin dışında dört gün olarak belirtilmektedir.²³⁸ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşünde isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

2.2.5. Korku Namazı

2.2.5.1. Korku Namazının Sıfatı

Cessâs, eserinde korku namazı hakkında: “Cemaat iki gruba ayrılır. İmam bir grupla birlikte namaza durur. Diğer grup ise düşmanın karşısına geçer. İmam, kendileriyle birlikte namaza başladığı gruba birinci rekâtı kıldırır. Kendisi ikinci rekâte kalkıp öylece durur. Onunla bir rekât namaz kılan grup ikinci rekâtı kendi başlarına tamamlarlar. Teşehhüde oturup selam verir ve kalkıp henüz namaz kılmamış olan diğer grubun bulunduğu yere gidip düşmanın karşısına geçerler. Düşmanın karşısında olan diğer grup gelip imama tabi olur. İmam onlara bir rekâtı kıldırır. İmamla birlikte teşehhüde otururlar. İmamın selam vermeden bekler, onlar kalkıp ikinci rekâtı kendi başlarına kılarlar. İkinci grup, namazlarının ikinci rekâtını kendi başlarına kılıp tamamladıktan sonra imam onlarla birlikte selam verir.” diyerek İmam Şâfiî'nin bu konudaki görüşünü izah etmiştir.²³⁹

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, Cessâs'ın kendisine nispet ettiği korku namazının aynısı tercih ettiğini söylemektedir.²⁴⁰ Şâfiî ile diğer âlimlerin ihtilafı, ikinci grubun imam ile teşehhüde oturduktan sonra namazlarını tamamlayana kadar imamın selam verip vermeyeceği hususundadır. İmam Şâfiî'ye göre ikinci grup namazını tamamlamadan imamın selam veremeyeceğini söylemiştir.²⁴¹ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

²³⁸ Şâfiî, *el-Üm*, 1/215; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 2/322; İmrânî, *el-Beyân*, 2/473; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/371.

²³⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/237.

²⁴⁰ Şâfiî, *el-Üm*, 1/243.

²⁴¹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/243.

2.2.5.2. Akşam Namazının Korku Halinde Kılınma Keyfiyeti

Cessâs, eserinde imamın korku halinde akşam namazını nasıl kıldıracağı hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: “Cemaatin birinci grubuna iki rekât, ikinci grubuna ise bir rekât kıldırır. Birinci grup namazının kalan kısmını kendi başına tamamlayıncaya kadar imam isterse oturur vaziyette bekler. İsterse kıyam halinde bekler. Ancak ikinci grubun namazını kendi başlarına tamamlamalarından sonra imam selam verir.”²⁴²

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, şöyle beyan etmiştir: “Cemaatin birinci grubuna iki rekât, ikinci grubuna ise bir rekât kıldırır. Birinci grup namazının kalan kısmını kendi başına tamamlayıncaya kadar imam isterse oturur vaziyette bekler. İsterse kıyam halinde bekler. Kıyam halinde beklemesini hoş karşılarım”.²⁴³ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.2.5.3. Çatışma Halinde Namaz kılmak

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre namazda düşmana bir iki darbe vurmanın namazı bozmayacağı ve hareket uzarsa namazın bozulacağını söylemiştir.²⁴⁴

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, kendini savunmak için bir iki vuruşun namazı bozmayacağı, eğer vuruş uzarsa ve devam ederse namazın bozulacağını söylemiştir.²⁴⁵ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşünde isabetli olduğunu görüyoruz.

Değerlendirme:

Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*'ında namaz bağlamında Şâfiî'nin 24 görüşünü nakletmiş ve tartışmıştır. Atıfta bulunduğu görüşler içinde isabetsiz görüş bulunmamaktadır. Bu bölümde kıraat, namazın rüknü ve şartları, Cuma namazı, korku

²⁴² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/244.

²⁴³ Şâfiî, *el-Üm*, 1/244-245.

²⁴⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/245.

²⁴⁵ Şâfiî, *el-Üm*, 1/259; Mâverdi *el-Hâvi'l-Kebîr*, 2/471; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 2/115.

namazı, seferilik gibi farklı konularda İmam Şâfiî'ye görüş nisbet etmiş ve isabet etmiştir.

2.3. ORUÇ

Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*'nda oruç bağlamında Şâfiî'nin 25 görüşünü nakletmiş ve tartışmıştır. Bu görüşlerden 2 tanesi hilalin görülmesi hakkında, 15 tanesi orucun rükün, şart ve diğer çeşitli meselelere dâir hükümleri, 3 tanesi ramazan ayında yolculuk yapan kişiye dâir hükümler, 5 tanesi de itikâfin hükümleri hakkındadır.

2.3.1. Ramazan ve Şevval Hilâlinin Sabit Olması

2.3.1.1. Ramazan Hilâlin Tesbit Edilmesi

Cessâs, Şâfiî'nin şöyle dediğini nakleder: “Adil bir kişi Ramazan hilalini gördüğüne şahitlik ederse, her ne kadar kıyas ve ihtiyat gereği iki kişiden az olan şahitlikleri kabul etmemek gerekiyorsa da bu konuda hadis mevcut olduğu için tek bir kişinin şehâdetini kabul etmenin gerektiği görüşündeyim. Ama Şevval hilalini görmede iki adil kişiden az olan şahitlikleri kabul etmem.”²⁴⁶

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, adil bir kişi Ramazan hilalini gördüğüne şahitlik ederse, bu konuda hadis mevcut olduğu için kabul edeceğini, Şevval hilalini görmede iki adil kişiden az olan şahitlikleri kabul etmeyeceğini söylemiştir.²⁴⁷ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.3.2.2. Gündüz Görülen Hilâlin Durumu

Cessâs, Şâfiî'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Gündüzleyin görülen hilal, gelecek geceye aittir." Ona göre gündüzleyin görülen hilalin zevalden önce görülmesi ile zevalden sonra görülmesi arasında fark yoktur.²⁴⁸

Şâfiî mezhebi:

²⁴⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/251.

²⁴⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 2/103-263.

²⁴⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/256.

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, geceleyin hilal görülmezse gündüzleyin görülen hilal ile iftar edilmeyeceğini çünkü gündüzleyin görülen hilalin gelecek geceye ait olduğunu söylemiştir.²⁴⁹ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.3.2. Orucun Rükün, Şart ve Diğer Çeşitli Meselelere Dâir Hükümleri

2.3.2.1. Oruçta Niyet

Cessâs, eserinde, İmam Şâfiî'ye göre ramazan orucu ve vâcip oruçlar için geceden niyet etmek gerektiğini, zevalden önce sadece nâfile oruca niyet edilebileceğini söylemiştir.²⁵⁰

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, ramazan ve Adak, kefaretlar ve kaza gibi vâcip oruçlar için geceden niyet etmek gerektiğini, nâfile oruç için zevalden önce niyet edilebileceğini söylemiştir.²⁵¹ Cessâs'ın bu atfında hiçbir problem yoktur.

2.3.2.2. Hastalığın Artma Durumunda Oruç Tutmamak

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre hasta kimse oruç tutarsa hastalığın artması galip zan ise oruç tutmayabilir, eğer hastalığın artıp artmaması ihtimal ise oruç tutması gerektiğini söylemiştir.²⁵²

Şâfiî mezhebi:

Bu görüşün nispeti isabetlidir. Zira hastalığın artıp artmama ihtimalinin olduğu durumlarda oruç tutmaması caiz değildir.²⁵³ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.3.2.3. Oruç Tutmaya Gücü Yetmeyen İhtiyar Kişinin Durumu

²⁴⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 2/104.

²⁵⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/245.

²⁵¹ Şâfiî, *el-Üm*, 2/104.

²⁵² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/215.

²⁵³ Şâfiî, *el-Üm*, 2/113.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre oruç tutmaya gücü yetmeyen ihtiyar şahsın orucunu bozması caizdir. Ancak her gün yoksula bir müd²⁵⁴ buğday vereceklerini kaydetmiştir.²⁵⁵

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, oruç tutmaya gücü yetmeyen ihtiyarın, zorlandığı takdirde oruç tutmayabileceğini söylemiştir.²⁵⁶ İmrânî, *el-Beyân*'da mezhepte oruç tutmaya gücü yetmeyen ihtiyarın her gün yoksula bir müd yiyecek vereceğini nakletmiştir.²⁵⁷ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabetlidir.

2.3.2.4. Hamile ve Emziren Kadınların Oruç Tutup Tutmayacağı

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'nin şöyle dediğini kaydetmiştir: “Hamile ve emziren kadınlar, çocukları için korku, endişe duyarlarsa, kendilerine, oruç tutmadıkları günlerin kazası gerekir, ayrıca, fidye de gerekir. Kendi sağlıklarından endişe ederlerse, hasta kimselerde olduğu gibi, kendilerine, bozmuş oldukları orucun, kazası gerekir, ancak fidyesi gerekmez.”²⁵⁸

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de bu konuda şöyle demiştir: “Hamile ve emziren kadın, çocuğu için korku, endişe duyarsa, kendisine, oruç tutmadığı günlerin kazası gerekir, ayrıca, yoksula bir müd yiyecek verir. Kendi sağlıklarından endişe ederse, hasta kimselerde olduğu gibi, kendisine, bozmuş olduğu orucun, kazası gerekir, ancak fidyesi gerekmez.”²⁵⁹ Fidye ile ilgili olarak farklı görüşler kaynaklarda zikredilmektedir.²⁶⁰ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.3.2.5. Ramazanı Ayını Delilik Halinde Geçiren Kişinin Durumu

²⁵⁴ Müd günümüz ölçülerine göre yaklaşık 544 grama tekabül etmektedir. bk. Menî', “Behs fi Tehvilu-l Mevâzinu-l vel Makâdiyru-l Şer'iyye”, 180.

²⁵⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/221.

²⁵⁶ Şâfiî, *el-Üm*, 2/113.

²⁵⁷ İmrânî, *el-Beyân*, 3/466.

²⁵⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/223.

²⁵⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 2/113.

²⁶⁰ Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 1/328; İmrânî, *el-Beyân*, 3/474.

Cessâs, eserinde Büveytî'nin İmam Şâfiî'ye göre ramazanın tamamını delilikte geçiren kimseye kaza lâzım gelmeyeceğini ve gün batımından önce iyileşirse bile kaza ile yükümlü olmadığını söylediğini nakleder.²⁶¹

Şâfiî mezhebi:

Bu görüşü İmam Şâfiî'nin *el-Üm* ve Müzenî'nin *el-Muhtasar* isimli eserlerinde aynı ibare ile tespit edemedik. Ancak Müzenî, *el-Muhtasar*'ında ramazan ayı girdikten birkaç gün sonra bir kişi buluğa ererse veya kâfir olan kimse iman ederse, geçmiş günlerin kazası gerekmediğini söylemiştir.²⁶² Binaenaleyh İmam Şâfiî'nin ramazanın tamamını delilikte geçiren kimseye kaza lâzım gelmeyeceğini görüşünde olduğu sonucuna varabiliriz. Kaynaklarda da böyle kaydedilmektedir.²⁶³ Büveytî *el-Muhtasar* isimli eserinde Cessâs'ın nispet ettiği gibi ramazanın hepsini delilikte geçiren kimseye kaza lâzım gelmeyeceğini ve gün batımından önce iyileşirse bile kaza lâzım gelmeyeceğini söylemiştir.²⁶⁴ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.3.2.6. Karında ve Baştaki Yaradan İçeri Girip Karın Boşluğuna Ulaşan Şeylerin Orucu Bozması

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre karın ve baştaki yara sebebiyle kullanılan şeylerin karın boşluğuna ulaşması halinde orucun bozulacağını ve kaza gerekeceğini söylemiştir.²⁶⁵

Şâfiî mezhebi:

Şâfiî, karın ve baştaki yara sebebiyle kullanılan şeylerin karın boşluğuna ulaşması ile orucun bozulacağını zikretmektedir.²⁶⁶ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.3.2.7. Oruçluyken Çakıl Taşı Yutmak

²⁶¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/229.

²⁶² Müzenî, *el-Muhtasar*, 154.

²⁶³ İmrânî, *el-Beyân*, 3/464.

²⁶⁴ Büveytî, *el-Muhtasar*, thk. Eymen b. Nasır b. Nayif es-Selame, (Medine: Camiati'l – İslamiyye, 1431/2010), 347.

²⁶⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/236.

²⁶⁶ Şâfiî, *el-Üm*, 2/111; Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 1/334.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre İmam Şâfiî'ye göre çakıl taşı yutan kişinin orucu bozulacağını nakletmiştir.²⁶⁷

Şâfiî mezhebi:

el-Üm'de rastlayamadığımız bu görüşü Müzenî *Muthasar*'ında kaydetmiştir. İmam Şâfiî'ye göre çakıl taşı yutmak orucu bozacağını söylenmiştir.²⁶⁸ Görüldüğü üzere Cessâs bu atıfta isabet etmiştir.

2.3.2.8. Dişlerin Arasında Kalan Yemek Kırıntısının Yutulması

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre dişlerinin arasında yemek kalıntısı bulunan bir kişinin bu kalıntıları yutması orucunu kaza etmesini gerektirmediğini söylemiştir.²⁶⁹

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, dişlerinin arasında yemek kalıntısı bulunan bir kişinin bu kalıntıları yutması orucunu kaza etmesini gerekli kılmadığını söylemiştir.²⁷⁰ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.3.2.9. Ramazan Ayı İçerisinde Mükellef Duruma Gelmek

Ramazan ayı içerisinde, sabi çocuk, eğer buluğa ererse veya kâfir olan kimse iman ederse, imam Şâfiî'ye göre ramazan ayının kalanını oruç ile geçirir ancak o ayın içerisinde, buluğa ermiş ve iman ettiği gün dâhil geçmiş günlerin kazası gerekmez.²⁷¹

Şâfiî mezhebi:

Müzenî, *el-Muhtasar* adlı eserinde ramazan ayı girdikten birkaç gün sonra bir kişi buluğa ererse veya kâfir olan kimse iman ederse, geçmiş günlerin kazasının gerekmediğini söylemiştir.²⁷² Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.3.2.10. Kaza Orucu Eda Etmek

²⁶⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/236.

²⁶⁸ Müzenî, *el-Muhtasar*, 108; Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 1/334.

²⁶⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/236.

²⁷⁰ Şâfiî, *el-Üm*, 2/106.

²⁷¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/231.

²⁷² Müzenî, *el-Muhtasar*, 154; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 3/292; İmrânî, *el-Beyân*, 3/464; Şîrbînî, *Mugni'l-muhtac*, 3/173.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye ramazan orucunu kaza eden kişi bu oruçları dilerse peş peşe, dilerse müteferrik günlerde tutabileceğini söylemiştir.²⁷³

Şâfiî mezhebi:

Şâfiî, *el-Üm*'de ramazan orucunu müteferrik veya peş peşe kaza ederse caiz olduğunu söylemiştir.²⁷⁴ Mâverdî *el-Hâvi'l-Kebîr*'de, İmam Şâfiî'nin "Ramazan orucunu müteferrik günlerde kaza ederse geçerli olur. Peş peşe kaza etmesini hoş görüyorum" dediğini nakletmiştir ve sonra peş peşe kaza etmesinin evla olduğunu söylemiştir.²⁷⁵ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.3.2.11. Kaza Orucunu Bir Sonraki Ramazana Kadar Erteleyen Kişinin Durumu

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'nin şöyle dediğini nakleder: "Önceki ramazan orucunu mazeretsiz bir şekilde kaza etmemek sûretiyle kusurlu davranırsa, kaza etmekle beraber her gün için bir yoksulu doyurur.

Ama hastalanma veya seferde olması gibi sebeplerle kazalarını bir sonraki Ramazan'a kadar tutmamış ise (kaza etmenin yanı sıra) yoksula bir şey vermesi gerekmez."²⁷⁶

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm* adlı eserinde şöyle açıklamada bulunmuştur: "Hastalanma veya seferde olması gibi sebeplerle kazalarını bir sonraki Ramazan'a kadar tutmamış ise kaza etmenin yanı sıra yoksula bir şey vermesi gerekmez. Önceki Ramazan'ın orucunu kaza etmemesinde kusurlu davranırsa, kaza etmekle beraber her gün için bir müd yiyecek verir."²⁷⁷ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.3.2.12. Ramazan ve Kurban Bayramında Tekbir Getirmek

²⁷³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/259.

²⁷⁴ Şâfiî, *el-Üm*, 2/113.

²⁷⁵ Mâverdî *el-Hâvi'l-Kebîr*, 3/453.

²⁷⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/261.

²⁷⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 2/113; İmrânî, *el-Beyân*, 3/541.

Cessâs Safîî'nin şöyle dediğini nakleder: “Ramazan bayramı, kurban bayramı gecesinde ve bayram günü sabah musallaya gidildiğinde, imam çıkıp gelinceye kadar sesli olarak tekbir getirilmesini faziletli buluyorum.”²⁷⁸

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de şöyle demiştir: “İnsanların Şevval hilalini gördüğünde, caddelerde, sokaklarda, ev veya pazar yerlerinde yalnız ve cemaat olarak imam çıkıp gelinceye kadar sesli olarak tekbir getirilmesini daha faziletli buluyorum. Kurban bayramı gecesinde de böyle yapılmasını seviyorum.”²⁷⁹ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.3.2.13. Fecrin Doğup Doğmadığını Bilemeden Yiyen ve İçen Kişi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre fecrin doğup doğmadığı hakkında şüphe eden kişinin, bir şeyler yerse kendisine kaza veya kefaret vacip olmadığını söylemiştir.²⁸⁰

Şâfiî mezhebi:

Müzenî, *el-Muhtasar*'da fecrin doğup doğmadığı hakkında şüphe eden kişiye kaza veya kefaretin vacip olmadığını söylemiştir.²⁸¹ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.3.2.14. Bozulan Nafile Orucun Kazası

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre nâfile oruç veya namaza başladıktan sonra bozan kimseye, bozduğu oruç veya namazın kazası lâzım gelmeyeceğini söylemiştir.²⁸²

Şâfiî mezhebi:

²⁷⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/279.

²⁷⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 1/264.

²⁸⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/287.

²⁸¹ Müzenî, *el-Muhtasar*, 152; Mâverdî *el-Hâvi'l-Kebîr*, 3/423; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 3/253.

²⁸² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/291.

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, nâfile oruç tutan birinin, orucu bozmasını mekruh gördüğünü, ancak kazasının gerekmediğini söylemiştir.²⁸³ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.3.2.15. Güneşin Battığını Zannederek Yiyen Kişi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre fecir doğduğu halde gecenin devam ettiğini zannederek bir şeyler yiyen kimse ile güneş batmadığı halde battı zannederek orucunu açan kimsenin oruçlarını kaza etmeleri gerektiğini söylemiştir.²⁸⁴

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, kişi gecenin devam ettiğini zannederek veya güneşin battığını zannederek bir şeyler yemişse, hâlbuki fecir doğmuş, güneş batmamış ise oruçlarını kaza etmelerinin vacip olduğunu söylemiştir.²⁸⁵ Bu bilgilere göre Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş *el-Üm*'deki malumatlarla örtüşmektedir.

2.3.3. Ramazan Ayında Yolculuk

2.3.3.1. Seferde Oruç Tutmak

İmam Şâfiî'ye göre seferde oruç tutan kişinin orucu geçerli olacağını ve oruç tutmanın ise daha faziletli olduğunu söylemiştir.²⁸⁶

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, seferde oruç tutup veya tutmamanın caiz olduğunu, oruç tutmanın daha faziletli olduğunu söylemiştir.²⁸⁷ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.3.3.2. Eve Dönüp Mukim Olan Misafirin ve Adet Hâli Sona Erip Temizlenen Kadının Hükümü

²⁸³ Şâfiî, *el-Üm*, 2/112; 1/324.

²⁸⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/299.

²⁸⁵ Şâfiî, *el-Üm*, 2/105; İmrânî, *el-Beyân*, 3/512.

²⁸⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/267.

²⁸⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 2/112.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre yolcu iken oruç tutmayan ve o günde memleketine dönüp mukim olan kimse ile gün içinde âdet hâli sona erip temizlenen kadının, arzu ettiği şeyleri yiyebileceğini veya o gün ramazan hürmetine yemeden içmeden oruçlu gibi davranmasının bir sakıncası olmadığını söylemiştir.²⁸⁸

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, yolcu iken oruç tutmayan kişinin yemesi, içmesi ve gün içinde âdet hâli sona erip temizlenen kadınla ilişkiye girmesinde bir sakıncanın olmadığını belirtmiştir.²⁸⁹

İmam Şâfiî'ye göre yolcu iken oruç tutmayan ve o günde memleketine dönüp mukim olan kimse ile gün içinde âdet hâli sona erip temizlenen kadının, arzu ettiği şeyleri yiyebileceğini veya o gün yemeden içmeden oruçlu gibi davranabileceğini, ancak günün kalan kısmını oruçlu gibi geçirmesinin daha faziletli olduğunu söylemiştir.²⁹⁰

2.3.3.3. Ramazanda Başka Bir Farz Oruç Tutan Yolcunun Hükümü

Cessâs Safiî'nin şöyle dediğini nakleder: “Bir kimsenin ramazan ayında başka bir oruç borcunu veya kazasını tutması caiz değildir. Böyle yapması halinde tuttuğu oruç, ne ramazan orucu ne de başka oruç yerine geçer.”²⁹¹

Şâfiî mezhebi:

Müzenî, *el-Muhtasar*'da İmam Şâfiî'nin şöyle dediğini beyan etmiştir: “Bir kimsenin ramazan ayında başka bir oruç borcunu veya kazasını tutması caiz değildir. Eğer oruç tutarsa hiçbirisi için geçerli sayılmayacaktır.”²⁹² Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.3.4. İtikâf

²⁸⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/269.

²⁸⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 2/111.

²⁹⁰ Müzenî, *el-Muhtasar*, 153; Mâverdî *el-Hâvi'l-Kebîr*, 3/447.

²⁹¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/270.

²⁹² Müzenî, *el-Muhtasar*, 153; Mâverdî *el-Hâvi'l-Kebîr*, 3/446.

2.3.4.1. Kadının İtikâf Yeri

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre köle, kadın ve yolcunun cuma namazı kılmakla yükümlü olmadığını için diledikleri mescitte itikâfa girebileceğini nakletmiştir.²⁹³

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, "Köle, kadın ve yolcu, diledikleri mescitte itikâfa girebilirler, çünkü onlar cuma namazı kılmakla yükümlü değildirler." demiştir.²⁹⁴ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.3.4.2. İtikâfın Müddeti

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre itikâfa giren kişinin, dilediği kadar itikâf yapabileceğini, bu hususta muayyen bir sürenin söz konusu olmadığını söylemiştir.²⁹⁵

Şâfiî mezhebi:

Kaynaklarda itikâf için muayyen bir süre belirlenmediğini, kişinin istediği kadar itikâf yapabileceği belirtilmiştir.²⁹⁶ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.3.4.3. İtikâf İçin Orucun Şart Olup Olmaması

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre itikâf için orucun şart olmadığını, oruçsuz itikâfın sahih olduğunu beyan etmiştir.²⁹⁷

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, oruçsuz itikâfın sahih olacağını söylemiştir.²⁹⁸ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.3.4.4. İtikâftaki Kişinin Karısının Tenine Dokunması

²⁹³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/303.

²⁹⁴ Şâfiî, *el-Üm*, 2/118.

²⁹⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/304.

²⁹⁶ Şâfiî, *el-Üm*, 2/115; Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 1/351; İmrânî, *el-Beyân*, 3/580.

²⁹⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/305.

²⁹⁸ Şâfiî, *el-Üm*, 2/118.

Cessâs, eserinde bu meseleye dâir İmam Şâfiî'ye iki görüş atfetmektedir. Biri itikâftaki kişi, eşinin tenine dokunursa itikâfı bozular, diğeri ise öpmek, mübaşeret, bakmak gibi cinsel ilişkiden başka şeyler itikâfı bozmaz.²⁹⁹

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, öpmek, mübaşeret, bakmak gibi cinsel ilişkiden başka şeyler itikâfı bozmayacağı söylemiştir.³⁰⁰ Şîrâzî, *el-Muhezzeb* adlı eserinde İmam Şâfiî'nin bu konuda farklı iki görüşü olduğunu belirtmektedir. Biri: Kişinin karısının tenine dokunması ile itikâfın bozulması, Şîrâzî bu görüşün en doğru olduğunu söyler. Diğeri ise öpmek, mübaşeret, bakmak gibi cinsel ilişkiden başka temasların itikâfı bozmayacağı görüşüdür.³⁰¹ Cessâs'ın, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş, İmam Şâfiî'in *el-Üm*'deki görüşü ile örtüşmektedir.

2.3.4.5. İtikâftaki Kişinin Yapması Caiz Olan İşler

Cessâs, eserinde, “Vacip itikâfta bulunan kişi, büyük ve küçük abdesti bozmak, Cuma namazına gitmek dışında gece veya gündüz mescidin dışına çıkamaz. Hasta ziyareti ve cenazeye katılmak için de çıkamaz. Ama mescitte alışveriş yapmasında, konuşmasında, günah olmayan bazı işlerle meşgul olmasında, evlenme akdi yapmasında sakınca yoktur. İtikâfta konuşmasının hiçbir sakıncası yoktur.” dedikten sonra bu Şâfiî'nin görüşüdür diye atıfta bulunmuştur.³⁰²

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de Cessâs'ın kendisine nispet ettiği görüşleri zikretmektedir.³⁰³ Cessâs'ın, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet ettiğini görmekteyiz.

Değerlendirme:

²⁹⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/307.

³⁰⁰ Şâfiî, *el-Üm*, 2/116.

³⁰¹ Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 1/356.

³⁰² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/308.

³⁰³ Şâfiî, *el-Üm*, 2/115.

İslam'ın beş şartından biri olan oruç ibadeti ile ilgili olarak Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*'ında tesbit edebildiğimiz kadarıyla Şâfiî'nin 25 görüşünü nakletmiş ve tartışmıştır. İmam Şâfiî'ye nisbet ettiği görüşler arasında isabetsiz veya tam isabetli olmayan görüşleri tesbit edemedik. Bu görüşlerden 2 tanesi hilalin görülmesi hakkında, 15 tanesi orucun rükün, şart ve diğer çeşitli meselelere dâir hükümleri, 3 tanesi ramazan ayında yolculuk yapan kişiye dâir hükümler, 5 tanesi de itikâfın hükümleri hakkındadır. Bu görüşlerin beş tanesini İmam Şâfiî'nin *el-Üm*'de tesbit edemezken Müzenî ve Büveytî muhtasarlarında tesbit ettik.

2.4. ZEKÂT

Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*'ında zekât bağlamında Şâfiî'nin 21 görüşünü nakletmiş ve tartışmıştır. Bu görüşlerden 4 tanesi altın ve gümüş hakkında, 9 tanesi zekâtın sarf yerleri ve diğer çeşitli meselelerin hükümleri, 4 tanesi hayvanlar ile ilgili hükümler, 4 tanesi ise öşür ve haraç hükümleri hakkındadır.

2.4.1. Altın ve Gümüşün Zekâtı

2.4.1.1. Ziyet Eşyasının Zekâtı

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre kadının ziyet eşyalarının zekâta tabi olmadığını söylemiştir.³⁰⁴

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, kadınların ziyet eşyalarında zekâtın vacip olmadığını bunun az veya çok miktarda olmasının arasında hiçbir fark olmadığını söylemiştir.³⁰⁵ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.4.1.2. İki Yüz Dirhemi Aşan Gümüşün Zekâtı

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre iki yüz dirhemi aşan gümüşün zekâtının kırkta bir oranında verilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁰⁶

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, iki yüz dirhemden fazla olan miktara, kırk dirhemden az da olsa, miktarına göre zekât düşeceğini söylemiştir.³⁰⁷ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.4.1.3. Altın ve Gümüşün Toplamından Zekât Vermenin Hükümü

³⁰⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/303.

³⁰⁵ Şâfiî, *el-Üm*, 2/45.

³⁰⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/358.

³⁰⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 2/44.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre altın ve gümüş ayrı ayrı halde nisaba ulaşmamışsa birbirine eklenip nisaba ulaştırılarak zekât verilmeyeceğini nakletmiştir.³⁰⁸

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, altın ve gümüşün miktarı müstakil olarak nisaba ulaşmazsa, birbirine eklenmeyeceğini ve hiçbirinin zekâta tabi olmayacağını söylemiştir.³⁰⁹ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.4.1.4. Yüz Yirmini Aşan Olan Devenin Zekâtı

İmam Şâfiî'ye göre yüz yirmiye aşan develer için her kırk deve için iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş bir dişi deve, her elli deve için de üç yaşını doldurup dördüncü yaşına girmiş bir deve vermek gerekir.³¹⁰

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, yüz yirmiye aşan develer için her kırk deve için iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş bir dişi deve, her elli deve için de üç yaşını doldurup dördüncü yaşına girmiş bir deve vermek gerektiğini söylemiştir.³¹¹

2.4.2. Hayvanların Zekâtı

2.4.2.1. Koyunların Zekâtı

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre iki yüz bir ila dört yüz koyun arası için zekât olarak üç koyun verileceğini, koyunların sayısı dört yüzü bulması halinde dört koyun verileceğini söylemiştir.³¹²

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de söyle demiştir: “Koyunların sayısı kırkı bulmadıkça onlar için zekâtı gerekmez. Sayı kırkı bulunca o zaman bir koyun zekât olarak verir. Sonra

³⁰⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/304.

³⁰⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 2/43; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 3/268.

³¹⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/360.

³¹¹ Şâfiî, *el-Üm*, 2/6.

³¹² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/360.

koyunların sayısı yüz yirmi biri bulmadıkça kırkın üzerindeki fazlalık için zekât gerekmez. Sayıları yüz yirmi biri bulunca da zekât olarak iki koyun vermek gerekir. Sonra sayı iki yüz bir koyunu buluncaya kadar fazlası için zekât vermek gerekmez. Sayı iki yüz biri bulunca da bu durumda üç koyunu zekât olarak vermek gerekir. Sonra sayı dört yüzü buluncaya kadar fazlası için zekât verilmez. Bu sayı tamamlanınca da dört koyun zekât olarak verilir.” Cessâs, Şâfiî’ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.4.2.2. Yaşını Doldurmuş ve Doldurmamış Koyunların Zekâtı

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî’ye göre yaşını doldurmuş koyunlar kırkı aşmamışsa, yaşını doldurmamış küçük koyunların buna eklenilerek zekât verilmeyeceğini, yaşını dolduranların sayısı kırkı bulduktan sonra yaşını doldurmamış olanlar da hesaba katılacağını söylemiştir.³¹³

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*’de, zekât vacip olacak miktarda koyunları olmayan birine, küçük yavruları buna eklenilerek zekât verilmeyeceğini, zekât vacip olacak miktarda koyunların sayısı kırkı bulduktan sonra yavruları da hesaba katılacağını söylemiştir.³¹⁴ Cessâs, Şâfiî’ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.4.2.3. Avâmil Sığır ve Develerin Zekâtı

İmam Şâfiî’ye göre yük yüklemek veya tarla sürmek gibi işlerde kullanılan (avâmil) sığır ve develer zekâta tabi değildir.³¹⁵

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*’de, avâmil kategorisinde olan sığır ve develerde zekâtın vacip olmadığını söylemiştir.³¹⁶

2.4.2.4. Atların ve Balın Zekâta Tâbi Olmaması

³¹³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/362.

³¹⁴ Şâfiî, *el-Üm*, 2/13.

³¹⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/361.

³¹⁶ Şâfiî, *el-Üm*, 2/25.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre otlaklarda otlayarak beslenen atların ve balın zekâta tabi olmadığını söylemiştir.³¹⁷

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, bal ve atların zekâta tabi olmadığını söyler.³¹⁸ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.4.3. Zekâtın Sarf Yerleri ve Diğer Çeşitli Meselelerin Hükümleri

2.4.3.1. Zekât Verilmesi Caiz Olmayanlar

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre kişi, usul ve fûru ile karısı dışındaki geçimlerinden sorumlu olmadığı muhtaç akrabalarına zekât verebilir. Bunlara nafile sadaka verse bile, zekât verirken bunları başkalarına öncelemesi uygun olur.³¹⁹

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, nafakasından sorumlu olduğu için usul ve fûru ile karısına zekât vermenin caiz olmadığını, bunların dışındaki akrabalarının zekât almada başkalarından öncelikli olduklarını söylemiştir.³²⁰ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet ettiğini görmekteyiz.

2.4.3.2. Zekâtın Sadece Bir Sınıfa Verilmesi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre zekâtın Kur'an'da zikredilen sekiz sınıfa paylaştırılmasını, ancak o sınıftan biri bulunmadığı takdirde diğer sınıfa verilebileceğini, sadece bir sınıfa vermenin geçerli olmayacağını beyan etmiştir.³²¹

Şâfiî mezhebi:

³¹⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/362.

³¹⁸ Şâfiî, *el-Üm*, 2/42.

³¹⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/338.

³²⁰ Şâfiî, *el-Üm*, 2/88.

³²¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/345.

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, zekâtın Kur'an'da zikredilen sekiz sınıf mevcut olduğu sürece, onu bir sınıfa sınırlandırmanın ve başka beldelere nakletmenin caiz olmadığını söylemiştir.³²² Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.4.3.3. Borçluya Zekât Vermenin Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre zengin birinin başka birinin borcuna kefil olması halinde, zekât almasının helal olacağını, kendi borcu için zekât almasının helal olmayacağını söylemiştir.³²³

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, başkalarının yükümlüklerine kefil olarak borç altına giren, arayı düzeltmek için borçlanan kimselere zengin ve fakir farkı gözetmeksizin zekât verileceğini, kendi menfaatleri için borçlananların malları varsa onlara zekât verilmeyeceğini söylemiştir.³²⁴ Bu bilgilere göre Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş *el-Üm*'deki malumatlarla örtüşmektedir.

2.4.3.4. Mücahitlere Zekât Vermenin Hükümü

Cessâs, eserinde bu konuda İmam Şâfiî'ye ait iki görüş nakletmektedir. Biri: İster zengin ister fakir olsun zekâtın mücahitlere verilebileceğini söylemiştir. Diğeri ise zekâtın sadece fakir olan mücahitlere verileceğini söylemiştir.³²⁵

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, fakir olsun zengin olsun zekâtın mücahitlere verilebileceğini söylemiştir.³²⁶ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.4.3.5. Peygamber'in Zekât Verilmesi Haram Olan Akrabaları

³²² Şâfiî, *el-Üm*, 2/90.

³²³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/328.

³²⁴ Şâfiî, *el-Üm*, 2/78; Ayrıca bkz. Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 3/343; İmrânî, *el-Beyân*, 4/237.

³²⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/329.

³²⁶ Şâfiî, *el-Üm*, 2/88.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre zekâtın Haşimoğulları ile Abdulmuttalipoğullarına haram olduğunu ama nafile sadakanın bu kategoride olan kişilere verilebileceğini beyan etmiştir.³²⁷

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, zekâtın, kendilerine humustan pay ayrılan (ehli humus) kimselere haram olduğunu. Ehli humusun, Haşimoğulları ile Abdulmuttalipoğulları olduğunu söylemektedir.³²⁸ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.4.3.6. Kadının Kocasına Zekât Vermesi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre kadının, malının zekâtını fakir olan kocasına verebileceğini söylemiştir.³²⁹

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, zekâtın Kur'an'da zikredilen sekiz sınıf içinde olan, nafakasından sorumlu olmadığı kişilere vermenin caiz olduğunu söylemiştir.³³⁰ Binaenaleyh kadın zengin ise, fakir olan kocasına zekât verebilir.³³¹ Çünkü kadın kocasının nafakasından sorumluluğu değildir. Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.4.3.7. Zimmî Kişiyeye Zekât Vermenin Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre zimmiye zekât verilmeyeceğini söylemiştir.³³²

Şâfiî mezhebi:

³²⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/335.

³²⁸ Şâfiî, *el-Üm*, 2/88.

³²⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/339.

³³⁰ Şâfiî, *el-Üm*, 2/88.

³³¹ Şâfiî, *Hilyetü'l-'ulemâ'*.

³³² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/339.

Harbi olsun, zimmi olsun kâfire zekât vermek caiz değildir.³³³ Bu bilgilere göre Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş *el-Üm*'deki malumatlarla örtüşmektedir.

2.4.3.8. Zekâtın Bir Beldeden Başka Bir Beldeye Nakledilmesi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre bir kimse zekâtını kendi şehrinden başka bir beldeye gönderirse iade etmesine gerek duymadığını söyleyerek zekâtın başka bir beldeye nakletmenin caiz olduğuna işaret etmektedir.³³⁴

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, zekâtın Kur'an'da zikredilen sekiz sınıf mevcut olduğu sürece, onu bir sınıfla sınırlandırmak ve müstahak kişi varken başka beldelere nakledilmeyeceğini söylemiştir.³³⁵ Bu görüş dikkate alınca Cessâs'ın Şâfiî'ye mezkûr görüşü nispet etmesinde problem olduğu açıktır. Ancak Şâfiî kaynaklarında zekâtın bir beldeden başka bir beldeye nakledilmesinin hükmü hakkında: Caizdir ve değildir şeklinde farklı iki görüş nakledilmekte, İmam Şâfiî'nin geçerli saymakla beraber hoş görmediği kaydedilmektedir.³³⁶ Bu bilgiler ışığında Cessâs'ın, Şâfiî'den nakledilen iki görüşten ilkinde muttali olduğu ve onu naklettiğini söylemek mümkündür. Böylelikle Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte tam isabet etmediğini söyleyebiliriz.

2.4.3.9. Miskîne Verilecek Zekât Miktarı

Cessâs, eserinde naklettiğine göre İmam Şâfiî bu konuda hiçbir sınırlamada bulunmamıştır. Miskine ihtiyacını giderecek kadar zekât verilebileceğini söylemiştir.³³⁷

Şâfiî mezhebi:

³³³ Şâfiî, *el-Üm*, 2/87; Şirâzî, *el-Muhezzeb*, 1/320; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 10/519; İmrânî, *el-Beyân*, 3/441.

³³⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/341.

³³⁵ Şâfiî, *el-Üm*, 2/90.

³³⁶ Şirâzî, *el-Muhezzeb*, 1/318.

³³⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/343.

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, nisabı aşır aşmama gibi muayyen bir miktarla sınırlandırmadan kişiye ihtiyacını giderecek kadar zekât verilebileceğini söylemiştir.³³⁸ Cessâs, Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşte isabet etmiştir.

2.4.4. Öşür ve Haraç

2.4.4.1. Öşre Tabi Toprak Ürünleri

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre kurutulup uzun süre stokta bekletilebilen gıda maddeleri dışındaki tarım ürünlerinin zekâta tabi olmadığını ve katık sayıldığı için de zeytinden zekât vermenin gerekmediğini söylemiştir.³³⁹

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, insanların ekip biçtikleri, kurutulup uzun süre stokta bekletilebilen, ekmek, kavut veya yemek olarak gıda maddelerde zekâtın vâcib olduğunu söylemiştir.³⁴⁰ Bu bilgilere göre Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş *el-Üm*'deki malumatlarla örtüşmektedir.

2.4.4.2. Toprak Mahsullerinin Nisabı

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre öşüre tabi ürünün miktarı beş vesk³⁴¹ miktarı olmadıkça ondan öşür vermenin gerekmediğini beyan etmiştir.³⁴²

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, zekât vacip olan hububattan bir türün miktarı beş veski bulunca zekâtın vacip olacağını söylemiştir.³⁴³ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.4.4.3. Hurma Bahçesi Sahibinin Henüz Zekâtını Vermeden Yediği Hurmaların Hükümü

³³⁸ Şâfiî, *el-Üm*, 2/103.

³³⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/176.

³⁴⁰ Şâfiî, *el-Üm*, 2/37.

³⁴¹ Gönümüzde bir vesk 130.5 kilograma denk gelmektedir. bk. Meni', "Behs fi Tehvilu-l Mevâzinu-l vel Makâdiyru-l Şer'iyye", 185.

³⁴² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/181.

³⁴³ Şâfiî, *el-Üm*, 2/37.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre zekât miktarını belirlemek üzere görevlendirilen şahıs, hurma bahçesi sahibine ve aile fertlerine yemesi için hurma bırakacağını ve henüz zekâtını vermeden yediği hurmalar hesaba katılmayacağını söylemiştir.³⁴⁴

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, zekât miktarını belirlemek üzere görevlendirilen şahıs, hurma bahçesi sahibine ve aile fertlerine yemesi için hurma bırakacağını ve henüz zekâtını vermeden yediği hurmaların hesaba katılmayacağını söylemiştir.³⁴⁵ Bu bilgilere göre Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş *el-Üm*'deki malumatlarla örtüşmektedir.

2.4.4.4. Topraktan Hem Öşür Hem Haracın Verilmesi Meselesi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre kişinin tarlası haraç arazisinden ise ürünün öşürünü vermesini ve tarlanın da haracını vermesi gerektiğini söylemiştir.³⁴⁶

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, cizye olarak haraç alınacağını, sadaka olarak öşür alınacağını söylemiştir.³⁴⁷ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

Değerlendirme:

Cessâs, zekât bağlamında Şâfiî'nin 21 görüşünü naklederek tartışmıştır. İbadetler ile ilgili zekât bölümünde diğer bölümlere göre en az atıfta bulunmuştur. Bunu sebebi olarak zekât ile ilgili ayetlerin daha genel olması, zekât ayrıntıları daha çok hadislerde yer almasını gösterebiliriz. Cessâs, bu 21 görüşün sadece bir tanesinde tam isabet etmemiş ve İmam Şâfiî'nin görüşünü eksik nakletmiştir.

³⁴⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/180.

³⁴⁵ Şâfiî, *el-Üm*, 3/56 – 2/35.

³⁴⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/183.

³⁴⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 7/151; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 3/252.

2.5. HAC

Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*'nda hac bağlamında Şâfiî'nin 23 görüşünü nakletmiş ve tartışmıştır. Bu görüşlerden 4 tanesi ceza ve keffaret hakkında, 6 tanesi ihisar hükümleri, 6 tanesi hediyeyle ilgili hükümler, 7 tanesi hac ile ilgili çeşitli hükümler hakkındadır.

2.5.1. Hac ile İlgili Çeşitli Hükümler

2.5.1.1. Hac Ayları Girmeden Önce İhrama Girmek

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre kişi, hac aylarından önce hac ihramına girerse Umre'ye ihrama girmiş olacağını nakletmiştir.³⁴⁸

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî haccı kaçıran birinin Umre yaparak ihramdan çıkacağını ve hac aylarından önce hac ihramına giren biri için bunun Umre olarak eda edeceğini söylemiştir.³⁴⁹ Ancak mezhep içinde bir grup âlimler bunu hacca dönüşeceğini söylemişken, yine bir grup âlimler bunun hacca dönüşmeyeceğini sadece Umre yaparak ihramdan çıkacağını söylemiştir.³⁵⁰ Bu bilgilere göre Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş *el-Üm*'deki malumatlarla örtüşmektedir.

2.5.1.2. Hangi Haccın Daha Faziletli Olduğu

Hac eda edilişi bakımından ifrad, temettu' ve kırân şeklinde üçe ayrılır. İfrad haccı, umre yapmaksızın sadece hac menâsikini yerine getirmek suretiyle ifa edilir. Temettu' haccında umre yapıldıktan sonra ihramdan çıkılır, ardından aynı dönemde tekrar hac için ihrama girilerek hac menâsiki eda edilir. Kırân haccında ise ihrama girerken hem umreye, hem de hacca niyet edilir ve aynı ihramla her iki ibadet yerine getirilir.³⁵¹

³⁴⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/374.

³⁴⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 2/140 – 149.

³⁵⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 4/28; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 3/381; İmrânî, *el-Beyân*, 4/61.

³⁵¹ Öğüt, Salim, "Hac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/389.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre İfrad haccının daha faziletli olduğunu söylemiştir.³⁵²

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, bir dafa kendisine İfrad haccının daha sevimli olduğunu söylerken³⁵³ yine başka yerde Temettü haccının daha faziletli olduğunu söylemiştir.³⁵⁴ Dolayısıyla kaynaklarda Şâfiî'ye ait iki farklı görüşün olduğu kaydedilmektedir. Birinci görüş İfrad haccının daha faziletli olduğu görüşüdür. İkinci görüş ise Temettü haccının daha faziletli olduğu görüşüdür.³⁵⁵ İmam Şâfiî'nin iki farklı görüşü olduğu gibi Şâfiî mezhebinde de İfrad haccının daha faziletli olduğu savunan ve Temettü haccının daha faziletli olduğu savunun görüşler mevcuttur.³⁵⁶ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü eksik olmakla birlikte isabetlidir.

2.5.1.3. Umrenin Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre Umre'nin farz olduğunu beyan etmiştir.³⁵⁷

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, Umre'nin farz olduğunu söylemiştir.³⁵⁸ Ancak İmrânî *el-Beyân* isimli eserinde, İmam Şâfiî'ye göre kavli-kadime'de Umre'nin farz olmadığını, kavli cedide ait görüşünde ise farz olduğunu beyan etmiştir.³⁵⁹ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.5.1.4. Safâ ile Merve Arasında Sa'y Yapmanın Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'nin "Hac ve umrede sa'y rükündür, kurban kesmek yeterli olmayıp terk eden kişi geri dönüp tekrar yapması gerekir " dediğini beyan etmiştir.³⁶⁰

³⁵² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/356.

³⁵³ Şâfiî, *el-Üm*, 2/224; Müzenî, *el-Muhtasar*, 160.

³⁵⁴ Şâfiî, *el-Üm*, 2/242.

³⁵⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 4/44; İmrânî, *el-Beyân*, 4/66.

³⁵⁶ İmrânî, *el-Beyân*, 4/66.

³⁵⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/333.

³⁵⁸ Şâfiî, *el-Üm*, 2/144.

³⁵⁹ İmrânî, *el-Beyân*, 4/10.

³⁶⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/118.

Şâfiî mezhebi:

Şâfiî kaynaklarında, Sa'y haccın rûknü olduğu nakledilmektedir.³⁶¹ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.5.1.5. Mekke Ehli Olmanın Sıfatı

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre ailesi Mekke'ye iki gecelik yoldan daha az bir mesafede olanların Hâdir-ı Mescid-i Haram yani Mekke ehli olduğunu söylemiştir.³⁶²

Şâfiî mezhebi:

Şâfiî Hâdir-ı Mescid-i Haram'ın Mekke'ye iki gecelik yoldan daha az bir mesafede olanların yani Haram'ın etrafında namazın kısaltılacağı yolculuk mesafesinde oturanların olduğu söylemiştir.³⁶³ Bu bilgilere göre Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş *el-Üm*'deki malumatlarla örtüşmektedir.

2.5.1.6. Fakir Kişinin Yaptığı Haccın Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre yoksul kişiye hac farz olmadığını ama bu durumda iken hac yaparsa hac vazifesini yerine getirmiş olduğunu beyan etmiştir.³⁶⁴

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, yoksul kişiye hac farz olmadığını ama hac vaktinde diğer kişilere çalışarak hac yaparsa caiz olduğunu söylemiştir.³⁶⁵ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.5.1.7. Kölenin Yaptığı Haccın Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre kölenin yaptığı haccın geçerli olacağını söylemiştir.³⁶⁶

³⁶¹ Şâfiî, *el-Üm*, 2/231; Ayrıca bkz. Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 4/155.

³⁶² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/360.

³⁶³ Müzenî, *el-Muhtasar*, 161; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 4/62.

³⁶⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/310.

³⁶⁵ Şâfiî, *el-Üm*, 2/127; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/380.

³⁶⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/310.

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, kölenin yaptığı haccın geçerli olmayacağı ve hac vazifesini yerine getirmiş sayılmayacağı söylemiştir.³⁶⁷ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetli değildir.

2.5.2. Hacda ceza ve kefâret

Sözlükte “örtmek, gizlemek, inkâr etmek” mânasındaki küfr kökünden gelen kefâret (keffâret), günah ve hataları örtücü, telâfi edici kurban, sadaka, oruç gibi davranışları ifade etmektedir.³⁶⁸ Fıkıhta kefâret, dinin belirli yasaklarını ihlâl eden kimsenin hem ceza, hem de Allah'tan mağfiret dilemek maksadıyla yükümlü tutulduğu köle âzat etme, oruç tutma, fakiri doyurma ve giydirme gibi malî veya bedenî nitelikli ibadetlerin genel adıdır.³⁶⁹

2.5.2.1. Eti Yenmeyen Av Hayvanlarını Öldüren İhramlı Kişinin Hükümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre eti yenmeyen av hayvanlarını öldüren ihramlı kişiye herhangi bir ceza gerekmeyeceğini beyan etmiştir.³⁷⁰

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî eti yenmeyen av hayvanlarını öldüren ihramlı kişiye ceza gerekmeyeceğini söylemiştir.³⁷¹ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.5.2.2. “Öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır”³⁷² Âyetindeki Misli Kelimesiyle Kastedilen Mana Hakkında

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre misli kelimesi dengesi ve benzeri anlamında olduğunu, dolayısıyla yabani koçu telef eden ceza olarak bir sığır, geyik

³⁶⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 2/121-122.

³⁶⁸ Katar, H. Mehmet, “Kefâret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 15/177.

³⁶⁹ Yaran, Rahmi, “Kefâret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 15/179.

³⁷⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/133.

³⁷¹ Şâfiî, *el-Üm*, 2/229.

³⁷² el-Mâide 5/95.

telef edenin bir koyun, deve kuşu telef edeninse bir deve vermesi gerektiğini ve bunun dengi bulunan hayvanların telef edilmesiyle ilgili hüküm olduğunu söylemiştir.³⁷³

Şâfiî mezhebi:

Şâfiî yabani koçu telef eden ceza olarak bir sığır, geyik telef edenin bir koyun, deve kuşu telef edeninse bir deve vermesi gerektiğini söylemiştir.³⁷⁴ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr* adlı eserinde av öldüren öldürülen avın eğer evcil hayvanlardan benzeri varsa benzeri verileceğini söylemiştir.³⁷⁵ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.5.2.3. Av Öldüren Kimseye Lâzım Gelen Cezanın Yiyecek Olması Durumunda Bunun Nasıl Belirlenmesi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre avlanmanın cezası olan yiyeceğin, kesilmesi gereken hedyin parasal değeri belirlenir. O kadar parayla buğday alınır ve yoksullara dağıtılır diye atıfta bulunmuştur.³⁷⁶

Şâfiî mezhebi:

Şâfiî'ye göre avın benzerinin kıymeti belirlenir ve onunla yiyecek alınıp yoksullara dağıtılır.³⁷⁷ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabet etmiştir.

2.5.2.4. Keffaret Yükümlüsünün Yiyecek Şeyleri Nerede Vermesi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre hacda keffaret yükümlüsü olan kişinin, yiyecek maddesini Mekke yoksullarına verilmediği takdirde caiz olmayacağını söylemiştir.³⁷⁸

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, hangi sebeple olursa olsun bir kişinin üzerine kurbanlık veya yiyecek vacip olursa onun sadece Mekke'de verildiğinde caiz olacağını hatta

³⁷³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/134.

³⁷⁴ Şâfiî, *el-Üm*, 2/209 - 211 -226.

³⁷⁵ Şâfiî, *el-Üm*, 2/227; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 4/286.

³⁷⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/140.

³⁷⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 2/227; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 4/226; İmrânî, *el-Beyân*, 4/237.

³⁷⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/143.

Mekke’de verilmediği takdirde iade etmesi gerektiğini söylemiştir.³⁷⁹ Cessâs bu meselede isabet etmiştir.

2.5.3. İhsar

İhsar Sözlükte, “önlemek, alıkoymak, men” manasına gelen ihsâr, hac deyimini olarak, “İhrama giren mükellefin haccın rükünlerini, yani vakfe ile ziyaret tavafını yapmazdan önce, ihramın gerektirdiği işlemleri yapmasının önlenmesi” demektir.³⁸⁰ Bu halle karşılaşan kimseye, Muhsar adı verilir.

2.5.3.1. İhsarın Sadece Düşman İle Gerçekleşmesi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî’ye göre hasta olan kişinin muhsar olmadığını ve ihramdan çıkmanın caiz olmadığını söylemiştir. Ona göre ihsar düşman ile olur hastalık ile olmaz.³⁸¹

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*’de, Kur’an’da zikredilen ihsarın sadece düşman ile olacağını söylemiştir.³⁸² Cessâs’ın Şâfiî’ye nispet ettiği bu görüşü isabet etmiştir.

2.5.3.2. İhsar Kurbanının Çeşitleri

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî’ye göre İhsar kurbanı deve, sığır ve koyundan ibaret üç çeşitten olacağını söylemiştir.³⁸³

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*’de, İhsar kurbanı deve, sığır ve koyundan ibaret üç çeşitten olacağını söylemiştir.³⁸⁴ Cessâs’ın Şâfiî’ye nispet ettiği bu görüşü isabet etmiştir.

2.5.3.3. Muhsar Kişinin Kurban Kesme Yeri

³⁷⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 2/202 - 208; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 4/302.

³⁸⁰ Vehbe Zuhaylî, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, çev. Heyet, (İstanbul 1994), 4/142.

³⁸¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/334.

³⁸² Şâfiî, *el-Üm*, 2/240.

³⁸³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/338.

³⁸⁴ Şâfiî, *el-Üm*, 2/237.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre muhsar kişi muhsar olduğu yerde hedyini keseceğini ve ihramdan çıkacağını söylemiştir.³⁸⁵

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, kişi, muhsar duruma düştüğü yerde hedyini kesip ihramdan çıkacağını beyan etmiştir.³⁸⁶ Ama Mâverdî eserinde bunu detaylandırarak şöyle demiştir: “Bir kişi muhsar duruma düşürse, o kişi ya harem içindedir veya harem dışındadır. Eğer harem içinde ise hedyini harem içinde keser. Harem dışında keserse caiz olmaz. Kişi harem dışında ise hedyini hareme göndermeye ya kadirdir veya kadir değildir. Eğer kadir ise Harem'e göndermesi gereklidir. Kadir değilse muhsar duruma düştüğü yerde hedyini keser ve ihramdan çıkar.”³⁸⁷ Görüldüğü üzere Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.5.3.4. İhsar Hedyini Kesme Vakti

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre hedyini istediği zaman keseceğini ve ihramdan kurban bayramından önce çıkabileceğini nakletmiştir.³⁸⁸

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî'ye göre muhsar kişi ihramdan çıkması için hedyini kesmesi gerekir.³⁸⁹ Binaenaleyh hedyini istediği zaman kesmesi ve ihramdan kurban bayramından önce çıkması caizdir.³⁹⁰ Cessâs bu meselede isabet etmiştir.

2.5.3.5. Muhsar Kişinin Hacc Fevt Olduktan Sonra Kâbe'ye Ulaşması

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre muhsar kişi hac fevt olduktan sonra Kâbe'ye ulaşması durumunda Umre yaparak ihramdan çıkması gerektiğini söylemiştir.³⁹¹

³⁸⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/339.

³⁸⁶ Şâfiî, *el-Üm*, 2/173.

³⁸⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 4/350.

³⁸⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/342.

³⁸⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 2/173; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 4/350.

³⁹⁰ Ebü'l-Muzaffer Avnüddîn Yahyâ b. Muhammed İbn Hübeyre eş-Şeybânî ed-Dûrî, *İhtilâfu'l-eimmeti'l-ulemâ*, thk. Seyyid Yusuf Ahmed (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002), 1/325; Rafîî, 8/17

³⁹¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/347.

Şâfiî mezhebi:

Şâfiî kaynaklarında böyle durumdaki kişinin tavaf, sa'y yaparak yani umreyi yerine getirerek ihramdan çıkması gerektiği kaydedilmiştir.³⁹² Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabet etmiştir.

2.5.3.6. Nafile Hac ve Umrenin İhsar Sebebiyle Kazası

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre muhsar duruma düşen kimse ihramdan çıkınca, tamamlayamadığı haccını veya umresini kaza etmesi gerekmediğini söylemiştir.³⁹³

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, tamamlayamadığı haccını veya umresini kaza etmenin vacip olmadığı, sadece kişinin muhsar duruma düşmesi sebebiyle farz haccı eda edemezse sonra farz haccı yerine getirmesi gerektiğini söylemiştir.³⁹⁴ Ancak herhangi bir sebeple farz hac fevt olursa kazasının vacip olduğunu söylemiştir.³⁹⁵ Cessâs bu meselede isabet etmiştir.

2.5.4. Hadiyah ve Kurban

Sözlükte “yol göstermek, izinden gitmek; göndermek, hediye etmek” anlamlarına gelen hedy (hedy) kelimesi, fıkıh terimi olarak hac ve umre sırasında Harem'de kesilen kurbanlık hayvanları ifade eder. Deve, sığır gibi büyükbaş hayvanlardan olduğunda “bedene”, koyun keçi cinsinden olduğunda “dem” adı verilir.³⁹⁶

2.5.4.1. Hedyinin Yaş Ölçümü

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre Kurban edilecek deve beş yaşını doldurmuş, sığır iki yaşını doldurmuş, koyun bir yaşını doldurmuş ve bunların daha

³⁹² Şâfiî, *el-Üm*, 2/241; Müzenî, *el-Muhtasar*, 170; Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 1/424; Şâfi, *Hilyetü'l-ulemâ'*, 3/354; İlkiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/96.

³⁹³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/348.

³⁹⁴ Şâfiî, *el-Üm*, 2/172.

³⁹⁵ Şâfiî, *el-Üm*, 2/181; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 4/352.

³⁹⁶ Ögüt, Salim, “Hedy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/156.

büyük olması gerektiğini, keçi ise yedi ayı geçmişse kurban edilebileceğini söylemiştir.³⁹⁷

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, Cessâs'ın atıfta bulunduğu görüşün aynısını söylemiştir.³⁹⁸ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.5.4.2. Hediyelerde Ortaklık Meselesi

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre deve ve büyükbaş hayvanda yedi kişi adına hedy edilebileceğini nakletmiştir.³⁹⁹

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, muhsar olsun veya temettü yapan kişi olsun hediyelerde deve ve büyükbaş hayvanda yedi kişi ortaklığının caiz olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁰ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabet etmiştir.

2.5.4.3. Muhsarın Hedyi Bulamaması

Cessâs, eserinde bu konuyla ilgili İmam Şâfiî'nin iki kavlini nakletmiştir.

- 1- Hedy bulamadıkça ihramdan çıkamaz.
- 2- Hedy kesecek durumda değilse ihramdan çıkar. Ancak daha sonra imkân bulunca da kesmesi gerekir.⁴⁰¹

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, muhsar kişi kesecek hedy bulamazsa veya imkâna sahip değilse, hedy bulana kadar ihramdan çıkamaz. Hedy kesecek durumda değilse ihramdan çıkar. Ancak daha sonra imkân bulunca da kesmesi gerekir diye söylemiştir.⁴⁰² Buna ilave olarak hedy kesme imkânına sahip olmayan kimse,

³⁹⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/338.

³⁹⁸ Şâfiî, *el-Üm*, 2/237.

³⁹⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/339.

⁴⁰⁰ Şâfiî, *el-Üm*, 2/244; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 15/122.

⁴⁰¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/349.

⁴⁰² Şâfiî, *el-Üm*, 2/175; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 4/354.

ihramdan çıkıp ya fakirlere yiyecek verir ya da oruç tutması gerektiğini söyleyen görüşü aktarmıştır.⁴⁰³ Bu bilgilere göre Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş el-Üm'deki malumatlarla örtüşmektedir.

2.5.4.4. Fidyeye Olarak Kesilecek Kurban ve Verilecek Sadakanın Yeri

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre hac yapan kişinin sadakası ve kurbanı sadece Mekke'de; orucu ise istenilen herhangi bir yerde eda edileceğini söylemiştir.⁴⁰⁴

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, hangi sebeple olursa olsun bir kişinin üzerine hac esnasında kurbanlık veya yiyecek vacip olursa onun sadece Mekke'de verildiğinde caiz olacağını hatta Mekke'de verilmediği takdirde iade etmesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁰⁵ Cessâs bu meselede isabet etmiştir.

2.5.4.5. Hediye Temin Edemeyen Mütemettinin Bayramdan Önce Oruç Tutmamış Olması

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre hediye temin edemeyen mütemettinin bayramdan önce oruç tutmamış olması durumunda teşrik günlerinden sonra oruç tutacağını nakletmiştir.⁴⁰⁶

Şâfiî mezhebi:

İmam Şâfiî *el-Üm*'de, kendisinin kavli kadime göre mütemettinin bayramdan önce oruç tutmamış olması durumunda teşrik günleri oruç tutmasının caiz olduğu görüşünde olduğunu, kavli cedide göre bunun caiz olmadığını belirtmiştir.⁴⁰⁷ Teşrik günlerinden sonra kaza olarak tutulacağı mufta bih olan görüştür.⁴⁰⁸ Cessâs'ın Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşü isabetlidir.

2.5.4.6. Temettü Orucuna Başladıktan Sonra Kurbanlık Bulması

⁴⁰³ Şâfiî, *el-Üm*, 2/175.

⁴⁰⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/351.

⁴⁰⁵ Şâfiî, *el-Üm*, 2/202 - 208; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 4/302.

⁴⁰⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/368.

⁴⁰⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 2/208.

⁴⁰⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 4/54-57.

Cessâs, eserinde İmam Şâfiî'ye göre oruca başladıktan sonra hedy temin eden kimsenin, ihramdan çıkması için oruç tutması yeterli olup hedy kesmesi gerekmediğini söylemiştir.⁴⁰⁹

Şâfiî mezhebi:

Müzenî *el-Muhtasar* isimli eserinde Şâfiî'ye göre bir kişi oruca başladıktan sonra hedy temin ederse, oruç tutması yeterli olup hedy kesmesi gerekmediğini ama yaparsa güzel olacağını söylemiştir.⁴¹⁰ Mâverdî *el-Hâvi'l-Kebîr*'de, bir kişi oruca başladıktan sonra hedy temin ederse, bu ister hac içindeki üç günlük oruç esnasında olsun ister yedi günlük oruç esnasında olsun, oruç tutması yeterli olup hedy kesmesi gerekmediğini ama yaparsa güzel olacağını söylemiştir.⁴¹¹ Cessâs'nin bu meselede isabet ettiğini görmekteyiz.

Değerlendirme:

Cessâs, eserinde hac bağlamında Şâfiî'nin 23 görüşünü nakletmiştir. Bu görüşler içerisinde kölenin yaptığı hac hakkındaki görüşün aidiyeti problemlili ve bir görüş eksik nakledilmiş iken diğer konularda isabet etmiştir. Cessâs, eserinde hac bağlamında Şâfiî'ye nisbet ettiği görüşler 4 tanesi ceza ve keffaret, 6 tanesi ihisar hükümleri, 6 tanesi hedy ilgili hükümler, 7 tanesi hac ile ilgili çeşitli hükümler olarak yayılmaktadır. Görüldüğü üzere Cessâs, eserinde haccın başlıca konularına değinmiş ve bu konularda İmam Şâfiî'ye atıfta bulunmuştur.

⁴⁰⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/370.

⁴¹⁰ Müzenî, *el-Muhtasar*.161

⁴¹¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 4/61.

SONUÇ

Cessâs, İslam âleminde siyasi, sosyal karışıklık ve kargaşaların yaşandığı bir dönemde yaşamasına rağmen döneminin önde gelen âlimlerden istifade etmek sûretiyle kendisini layıkıyla yetiştirerek âlimler nazarında saygı duyulan bir konuma sahip olmuştur. Fıkıh, usûl-i fıkıh, hadis ve tefsir sahalarında verdiği eserleriyle dikkatleri üzerine çekmiş, sadece kendi mezhebi değil, diğer mezhep müçtehitleri tarafından da övgüye mazhar olmuştur. Usul ve furû-i fıkha dâir ortaya koyduğu eserler ve yapmış olduğu fikhî değerlendirmeleri dikkate aldığımızda Cessâs'ın, Hanefî fikhında icra edilen fikhî tahrîc alanında ciddi bir katkı yaptığını söylemek mümkündür.

Bizim üzerinde çalışma yaptığımız *Ahkâmü'l-Kurân* adlı eser, tefsir alanında değerlendirilmesine rağmen hem usul hem furu-i fıkha dâir meseleleri ihtiva eden çok yönlü zengin bir eserdir. Tefsir edilen âyetler, fıkıh bablarına göre değil Mushaf tertibindeki sıralamaya göre düzenlenmiştir. Cessâs tefsir ettiği âyetlerden sonra kısa bir şerh yapmış sonra istinbât ettiği manaları birkaç cümle ile ifade etmiştir. Her bab başlığı altında genellikle önce Hanefî mezhebinin görüşlerini belirttikten sonra Mâlik ve Şâfiî'nin görüşlerine yer vermiş, konu hakkında ihtilâfları bab başlığı altında incelemiştir. Bu eserde görüşler gerekçeleriyle verilip bir nevi mukayeseli fıkıh kitabı tarzında yazılmıştır.

Çalışmamızda ibadetlerle alakalı meselelerde Şâfiî'ye nispet ettiği görüşlerin nispetinin sıhhati sorgulanmıştır. Bu bağlamda 35'i tahâret, 24'ü namaz, 25'i oruç, 21'si zekât ve 23'ü hac olmak üzere toplam 128 mesele tahlil edilmiştir. Verilen rakamlardan anlaşıldığı üzere en fazla atıf, tahâret bölümünde yapılırken en az atıf zekât ile alakalı hükümlerde olmuştur. Bunu sebebini, zekât ile ilgili ayetlerin daha genel olması, bu alandaki ayrıntıların daha çok hadislerle izah edilmiş olmasıyla açıklayabiliriz.

Tespit edebildiğimize göre Cessâs, İmam Şâfiî'ye bir mesele dışında tam manasıyla isabetsiz sayılabilecek bir atıfta bulunmamıştır. Üç meselede ise eksik veya

detaylara girmeden atıfta bulunduğu için yaptığı atıflar tam isabet niteliğini taşımamaktadır.

Yapılan atıflardaki hata sebepleri olarak; nakil yapılan kitapta istinsah hatası olması, hata ve eksik atıfları müellifin mezhebin asıl kaynağından değil de başka bir Hanefî mezhebine mensup âlimin kitabından nakil yapması ihtimallerinden söz edilebilir.

Cessâs'ın atıfta bulunduğu 128 meselenin 118'i doğrudan İmam Şâfiî'nin *el-Üm* adlı eserinde, 8'i Müzenî'nin *el-Muhtasar* isimli eserinde, iki tanesi Büveytî'nin *el-Muhtasar* isimli eserinde tespit edilmiştir. Tespit edebildiğimiz 128 meselenin dördünde İmam Şâfiî'ye farklı iki görüş atfetmiştir. Buna göre Cessâs, kitaplarına almış olduğu Şâfiî'ye ait görüşlere *el-Üm*, Müzenî'nin *el-Muhtasar* ve Büveytî'nin *el-Muhtasar* yoluyla ulaşmış olduğu ve genel itibariyle cedid görüşlerini zikrettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Cessâs'ın atıf yaparken gâyet titiz davrandığını ve İmam Şâfiî'nin görüşlerin kaynağına tam vâkif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Cessâs'ın eserinde İmam Şâfiî'ye atıf yapılırken bu atıflarda mezhep taassubu içerisine girilmediği görülmüştür. Cessâs'ın diğer mezhepleri ağır bir dil ile eleştirmesinden yola çıkarak Hanefî mezhebine taassup derecesinde bağlı olduğuna dair bazı değerlendirmeler bulunsa da bizim yaptığımız taramalar ve çalışma kapsamında böyle bir ağır dil kullandığına rastlanmadık. Yapılan araştırma neticesinde farklı mezhebe mensup bir âlimin diğer mezhebe dair yaptığı nakillerde ne kadar titiz davranırsa davranırsa bazı hataların bulunabileceği tespit edilmiştir. Dolayısıyla bir mezhebin görüşünün farklı mezhep kitaplarından değil de o mezhepte muteber sayılan bir kaynaktan alınması gerekmektedir.

Bu çalışmada sadece ibadetler ile ilgili atıfları değerlendirebildik. İslam hukukunun ilişkin bütün bölümlerin incelenmesi durumunda daha kapsamlı sonuçlar elde edileceği kanaatindeyiz.

Çalışmamızın daha iyi anlaşılması için bir tablo hazırladık. Çalışmamız sonucunda elde ettiğimiz sonuçları aşağıdaki tabloda oranlarını belirterek verebiliriz.

Konu	İSABETLİ GÖRÜŞ	İSABETSİZ GÖRÜŞ	TAM İSABETİN OLMADIĞI GÖRÜŞ	TOPLAM GÖRÜŞ SAYISI
TAHÂRET	34	-	1	35
NAMAZ	24	-	-	24
ORUÇ	25	-	-	25
ZEKÂT	20	-	1	21
HAC	21	1	1	23
TOPLAM	124	1	3	128

KAYNAKÇA

KUR'AN-I KERİM

- Apaydın, H. Yunus. "Kerhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/285-287. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Aybakan, Bilal. "Şâfiî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/223-233. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aydın, Hakkı. *Cessâs "ın Kitabü Usûli"l-Fıkhî ile Debûsi"nin Takvimü "l-Edille"sinin Karşılaştırmalı Olarak Tanıtılması*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 1985.
- Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb. *Târîhu Bağdâd*. nşr. Beşâr Avvâd Ma'rûf. 21 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyyetu'l-Arifîn Esmâu'l-Müellefîn ve Âsaru'l-Musannıfîn*. 2 Cilt İstanbul: Matbaatu'l-Behiyye, 1951.
- Bedreddin Çetiner, "Ahkâmü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/551-552. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1960.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*. 7 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ty.
- Bozkurt, Nahide. *Abbâsîler*. İstanbul: İsam yayınları, 2018.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. el-Câmi'ü's-şâhîh. nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Büveytî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Yahyâ el-Mısri el-Büveytî. *el-Muhtasar*. thk. Eymen b. Nasır b. Nayif es-Selame. Medine: Camiat'l – İslamiyye, 1431/2010.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkamu'l-Kur'an*. thk. Muhammed Sadık Kamhavî. 5 Cilt. Beyrut: daru'l İhyai-l-Turasi, 1405/1982.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüküddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nisâbü'rî. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l mezheb*. thk. Abdülazîm Mahmud ed-Dîb. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1428/2007.
- Dadaş, Mustafa Bülent. "منهج التخریج في حل القضايا الفقهية المعاصرة في نماذج فتاوى المجلس "الأعلى للشؤون الدينية", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27 / 1 (Haziran 2023), 96-99.

- Dadaş, Mustafa Bülent. *Ebû Saîd el-Berdeî ve Hanefî Mezhebinin Kurumsallaşması Sürecindeki Rolü*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2021.
- Debusî, Ebû Zeyd Abdullâh b. Muhammed b. Ömer b. İsâ, *Te'sîsü'n-naẓar. thk. Mustafa Muhammed el-kabbani*. Beyrut: Dâru'l İbn Zeydun, ty.
- Dekar, Abdülğani. *el-İmâmü 'ş-Şâfi 'î*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1417/1996.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. *eş-Şafîî Hayatuhu ve Asruhu ve Arauhu ve Fıkhuhu*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1978.
- Erdoğan, Mehmet, "Mesh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29/301. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Erkal, Mehmet vd. *İslam 'da Seferilik ve Hükümleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1996.
- Güngör, Mevlüt. "Cessâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/427-428. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Güngör, Mevlüt. *Cessâs ve Ahkâmu'l-Kur'ân'ı*. Ankara: Elif Matbaası, 1989.
- Halilofits, Safvet Musatafa. *İmam Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs ve Menhecuhu fi't-Tefsîr*. Mısır: Dâru'l-İslâm, 2008/1429.
- Hudârî, Muhammed. *İslam Hukuk Tarihi*. çev: H. Hatipoğlu. İstanbul: Kahraman yayınları, 1987.
- İbn Abdülber, Ebu Ömer Yûsuf b. Abdullah En-Nemeri El-Kurtubi. *el-İstizkar*. thk. Salim Muhammed Ata, Muhammed Ali e'vez. 9 Cilt. Beyrud: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbn Kemal Paşa, Şemsüddîn Ahmed b. Süleyman, *Risâle fi Tabâkati'l-Müctehidîn*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Kütüphanesi, Yazma, 37344, 115a-117a.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 14 Cilt. Mısır: Matbaatu's Saâde, t.y.
- İbn Manzur, Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1388/1968.
- İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Cemalüddin el-Bağdadî, *el-Muntazam fi Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*. Haydarabad: Matbaatü Dairetu'l-Meârif, 1358/1939.
- İmrânî, Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el Yemânî. *el-Beyân fi Fıkhı Mezhebi 'ş-Şafîî*. tkh. Kâsım Muhammed en-Nûrî. 13 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000.

- Katar, H. Mehmet, “Kefâret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/177. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed. *el-Cevâhirü'l muđiyye fi tabakâti'l-Ĥanefiyye*. thk. Abdulfettah Muhammed el-Hilv. 4 Cilt. b.y. Dâru- Hicir. 1413/1993.
- Küsmez, Ayşe. *Cessâs'ın İcmâ' Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 2003.
- Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdulhayy. *el-Fevâidu'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*. Mısır: Elif Matbaası, 1324/1907.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. *el-Hâvi'l-Kebîr fi Fıkhı Mezhebi'ş-Şafiî*. thk. Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmet abdülmevcud. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye, 1419/1999.
- Merçil, Erdoğan. “Büveyhiler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Ekim 2022). <https://islamansiklopedisi.org.tr/buveyhiler>
- Mergînanî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî (ö.593/1197). *el Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-Mübedî*. thk. Talâl Yûsuf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İhyâi et-Turâs el-Arabî.
- Merverrûzî (Kadı Hüseyin), Ebû Alî el-Hüseyn b. Muhammed. *et-Ta'lika*. thk. Ali M. Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 2 Cilt. Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, ty.
- Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ. *el-Muhtasar*. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 2. Basım, 1403/1983.
- Nacar, Tayip. *Cessâs'ın “el-Füsûl” Adlı Eserindeki Asılların Tespiti*. Rize: Rize Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 2009.
- Neşemî, Uceyl Câsim. “Temhîd”, *el-Fusûl fi'l-Usûl li-Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs*, mlf, Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs. 2 Cilt. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 1414/1994.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*. 9 Cilt. Kahire: Matbaatü Müniyre, 1344-1347/1925-1928.
- Okumuş, Fatih, “Setr-i avret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/576. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Öğüt, Salim. “Hedy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/156. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Menâkibu'l-Îmâmî'sh-Şafîi*. thk. Ahmed Hicazî es-Sekkâ. Kahire: Mektebet-1 külliyyatı-1 Azheriyye,1986.
- Rûyânî, Ebü'l-Mehâsin Fahrülsîlâm Abdülvâhid b. İsmâîl. *Bahrü'l-mezheb fî fûrû'î mezhebi'l-Îmâm eş-Şafî'î*. thk. Târik Fethi es-Seyyid. 14 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l- İlmiyye, 1430/2009.
- Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *Kitabu'l-Vâfi bi'l-Vefayât*. 30 Cilt. Beyrut: Matbaatu Daru Sadr, 1399/1979.
- Sarıgül, Fatih, *Ahkâm Âyetlerinde Verilen Mana Bakımından Cessâs ve Elmalılı Tepsirlerinin Karşılaştırılması Ve Değerlendirilmesi*. Kayseri: Ercisiye Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 2007.
- Şafîî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ûm* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1403/1989)
- Şâşî, Ebû Bekr Fahrü'l-islâm Muhammed b. Ahmed. *Hilyetü'l-'ulemâ' fî ma'rifeti mezâhibi'l-fukahâ'*. thk. Yâsîn Ahmed İbrâhim Derârdike. 8 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 1400/1980.
- Şener, Mehmet, “Avret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/126. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Şeybânî, Ebü'l-Muzaffer Avnüddîn Yahyâ b. Muhammed İbn Hübeyre. *İhtilâfu'l-eimmeti'l-ulemâ*. thk. Seyyid Yusuf Ahmed. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l- İlmiyye, 1423/2002.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Muhezzeb fî Fıkhı Mezhebi'sh-Şafîi*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l- İlmiyye, ty.
- Şîrbînî, Şemseddin Muhammed b. Hatib. *Mugni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc*. thk. Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmet Abdülmevcud. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l- İlmiyye, 1415/1994.
- Temîmî, Mevlâ Takıyyüddîn Abdulkadîr. *Tabakâtu'l-Hanefîyye fî terâcimi'l-Hanefîyye*. thk. Abdulfettah Muhammed el-Hilv. 4 Cilt. Riyad: Dârü'r-Rifâi, 1403/1983.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (ö. 279/892). *el-Câmi'u'l-kebîr*. thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l- Garbi'l-İslami, 1416/1996.
- Yaran, Rahmi, “Kefâret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/179. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yavuz, Yunus Vehbi, “Hayız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 17/ 51. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Abbasiler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Ekim 2022) <https://islamansiklopedisi.org.tr/abbasiler>

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kâymâz. *Siyeru A'lâmi'n Nubelâ*. 18 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006.

Ziriklî, Hayruddîn. *el-A'lâm: Kâmûs-u terâcim li eşhuri'r-ricâl ve'n-nisâ*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1992.

Zuhaylî, Vehbe, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, trc.Heyet, İstanbul 1994.

